

Apare de patru ori pe an

Redacția : București, B-dul Gheorghe Gheorghiu-Dej, nr. 29,
sector 5

Telefon : 60.32.81

Maria Pîrvulescu – președinte,
Liviu Boar, Ioana Burlacu,
Nicolae Chipurici, Iulian Cârțână,
Constantin Condrea, Costin Feneșan,
Ana-Cristina Halichias,
Ștefan Hurmuzache, Gheorghe I. Ionijă,
Dumitru Ivănescu, Corneliu Lungu,
Alexandru Matei, Eleonora Mitrescu,
Nicolae Macioiu, Mircea Mușat,
Alexandru Nastovici, Nicolae Nistor,
Florea Oprea, Emilia Poștăriță,
Mihai Rachieru, Traian Rus,
Ștefan Ștefănescu, Mioara Tudorică,
Silvia Vătafu-Găitan

CUPRINS

V. MOISE – Arhivele Statului la început de cîncinal	121
65 DE ANI DE LA FĂURIREA PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN	
*** – Documente	125
STUDII ȘI COMUNICĂRI	
M. P. GUBOGLU – Români în bătălia de la Varna (10 noiembrie 1444) după izvoare turco-islamice și europene (II)	155
M. RETEGAN – Războiul undelor. Aspecte ale radio- propagandei britanice în România (1944)	168
TEORIE ȘI PRACTICĂ ARHIVISTICĂ	
AL. NASTOVICI – Despre instrumente de informare, selecționare și evidență în publicistica arhivistică in- ternațională	180
PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII	
M. TIMBUS – Fondul personal „Roman R. Ciorogariu”	184
ACHIZIȚII NOI	
L. BOAR – Filiala Arhivelor Statului județul Harghita	197
DOCUMENTE	
M. SPIRIDONEANU – Din jurnalul Irinei Ma- vrocodat (VIII)	201
P. ABRUDAN – Colonel Bernard Daru : o scrisoare din Franța	209
OPINII	
N. I. CHIPURICI – Probleme de delimitare a docu- mentelor contemporane pe fonduri arhivistice	212
ȘTIINȚE SPECIALE	
EL. COZMA – Reprezentări heraldice pe documente de cancelarie din Moldova (sec. XVII–XVIII) păs- trate la Filiala Arhivelor Statului Iași	221
CRONICA VIETII ȘTIINȚIFICE	225
RECENZII ȘI PREZENTĂRI	230
REVISTA REVISTELOR	234

COLEGIUL DE REDACȚIE

Ioana Burlacu, Costin Feneșan,
Ana-Cristina Halichias,
Ștefan Hurmuzache, Corneliu Lungu,
Eleonora Mitrescu,
Alexandru Nastovici, Florea Oprea,
Maria Pîrvulescu,
Mioara Tudorică – președinte,
Silvia Vătafu-Găitan

Redactor șef :

Mioara TUDORICA

Redactor principal :

Ana-Cristina HALICHIAS

Secretar de redacție :

Alexandru NASTOVICI

Arhivele Statului la început de cincinal

VASILE MOISE

Încheiat cu rezultate remarcabile, cincinalul 1981—1985 a constituit pentru evoluția României socialiste o etapă importantă, caracterizată printr-o dezvoltare multilaterală, care a cuprins toate domeniile de activitate, inclusiv „...știința, învățămîntul, cultura, factori hotărîtori în asigurarea progresului general al Patriei noastre“, după cum sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu la Plenara Consiliului Național al oamenilor muncii, din decembrie 1985.

O retrospectivă succintă asupra ultimilor cinci ani de transformări revoluționare pune în evidență profundele mutații survenite în situația social-economică a societății socialiste, materializate în afirmarea continuă a rolului partidului ca centru vital al națiunii, dezvoltarea forțelor de producție și perfecționarea relațiilor sociale, afirmarea progresului tehnico-științific, creșterea bunăstării materiale și spirituale a întregului popor.

Înscriindu-se organic în complexul program ce a stat la baza întregii politici ideologice și cultural-științifice, activitatea desfășurată pe tărîmul arhivistic a cunoscut o serie de realizări concretizate, în primul rînd, în creșterea bazei documentare prin preluări succesive de documente, care, pe lîngă lupta maselor populare pentru eliberare națională și socială, pentru independență, unitate și suveranitate, pun în lumină eforturile depuse de întregul popor, sub conducerea Partidului Comunist, pentru edificarea socialismului în patria noastră. Demn de remarcat este faptul că în cincinalul recent încheiat accentul s-a pus pe calitatea documentelor preluate în depozitele Arhivelor Statului, acestea caracterizîndu-se prin valoarea lor istorică, adevărate mărturii lăsate urmașilor despre abnegația cu care generațiile celei de a doua jumătăți a secolului 20 au militat pentru ridicarea țării pe noi trepte de progres și civilizație. Numai în anul 1985 s-au preluat peste 6000 m.l., la care se adaugă aproape 6000 documente achiziționate.

Ampla revoluție tehnico-științifică, specifică epocii actuale, a determinat și Arhivele Statului să acorde atenția cuvenită perfecționării și modernizării activităților proprii. Ca instituție menită să conserve și să păstreze tezaurul documentar al țării, Arhivele Statului au beneficiat de grija partidului și statului, materializată într-o înțeleaptă politică de investiții, grație căreia s-a continuat construirea unor depozite cu parametri optimi de conservare a documentelor.

Laboratoarele de restaurare și reprografiere, înzestrate cu aparatură modernă, au asigurat executarea unui însemnat volum de lucrări pentru păstrarea și restaurarea documentelor, acțiuni susținute de măsurile dedicate protecției împotriva agenților fizici și biologici de degradare, pentru asigurarea calității cernelurilor și hârtiilor, iar prin acestea, implicit, pentru prelungirea vieții documentelor.

Cu aceleași rezultate pozitive s-a finalizat și activitatea de valorificare a informațiilor din documentele păstrate de Arhivele Statului, continuându-se astfel o veche și bogată tradiție a arhivisticii românești. Lucrările elaborate au fost axate pe marile evenimente ale istoriei naționale, avîndu-se în vedere sprijinirea cercetării științifice în general, și a celei istoriografice, în mod special. Mărturie în acest sens stau atit edițiile de documente, dintre care reținem atenția: *Mihai Viteazul în conștiința europeană*; *Izvoarele răscoalei lui Horea* (patru volume); *Relațiile țărilor române cu Poarta Otomană în documente turcești (1601—1712)*; *Relațiile româno-otomane (1711—1821). Documente turcești*; *Documente externe privind revoluția de la 1821*; *Documente privind revoluția de la 1848 în țările române. B. Țara Românească*; *Poporul român și lupta de eliberare a popoarelor din Balcani*; *Documente privind Unirea Principatelor. Corespondență diplomatică franceză și engleză*; *Izvoare de demografie istorică (secolul XVIII)*; *Românii la 1959*; *1918 la români*; *23 August 1944* (patru volume) etc. La acestea se adaugă instrumentele arhivistice de informare științifică cum sînt: îndrumătoarele în arhive și cataloagele de documente din care menționăm în ultima perioadă de timp: îndrumătoarele în Arhivele Statului din județele Argeș, Ialomița, Cluj, Neamț; *Catalogul documentelor Țării Rmânești*, vol. V, *Documente economice din arhiva Casei Comerciale Ioan St. Stamu* (catalog), *Comori arhivistice vilcene* (catalog), inventarele arhivistice ale fondurilor: Universitatea Al. I. Cuza, Isprăvnicia ținutului Iași, Prefectura județului Dolj etc.

În cursul cincinalului încheiat au fost editate micromonografiile tuturor filialelor județene ale Arhivelor Statului, lucrări menite să ofere informații cu caracter general asupra fondurilor și colecțiilor arhivistice păstrate. Ele se adresează, în egală măsură, specialiștilor și tuturor iubitorilor de istorie. Acestea pun la dispoziția cercetării informații documentare importante provenite din diverse fonduri și colecții arhivistice. Deosebit de eficiente s-au dovedit a fi acțiunile dedicate educării patriotice și revoluționare a maselor, organizate cu prilejul aniversării unor momente de seamă din istoria poporului român, toate acțiunile respective, susținute prin presă, la radio, sau televiziune, prin expoziții, sesiuni științifice sau simpozioane, bazîndu-se pe mesajul patriotic al documentelor.

Avînd ca temei concepția partidului și a secretarului său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu, referitoare la necesitatea pregătirii temeinice a tuturor specialiștilor, indiferent de domeniul de activitate, personalul Arhivelor Statului a beneficiat pe parcursul întregului cincinal de excelente condiții de învățămînt în cadrul Centrului de perfecționare, care pe lîngă cursuri de inițiere în știința arhivistică și de specializare în diversele paleografii (chirilică, slavă, gotică, latină, maghiară) a asigurat reciclarea tuturor cadrelor din sistemul Arhivelor Statului.

Acum, la confluența dintre două cincinale, putem privi cu optimism spre noile perspective ce se deschid înaintării țării pe calea progresului și civilizației, perspective definite cu clarviziune și realism de programele și planurile celui de al optulea cincinal, ale cărui obiective vizează în esență dezvoltarea economiei naționale prin afirmarea largă a revoluției tehnico-științifice, prin intensificarea și extinderea activității de cercetare și creație tehnologică. Transpunerea în fapt a obiectivelor actualului plan cincinal a devenit cauza între-

gului popor, ceea ce presupune, după cum evidențiază tovarășul Nicolae Ceaușescu : „o bună organizare a muncii, ridicarea întregii activități la un nivel superior, fapt pentru care toate unitățile economico-sociale, toți oamenii muncii, în frunte cu organizațiile de partid trebuie să acționeze într-o deplină unitate, în spirit revoluționar, comunist“.

Îndemnul secretarului general al partidului călăuzește și activitatea celor ce acționează pe tărîmul științei arhivistice, orientată, ca de altfel toate domeniile de activitate, spre realizarea unei calități superioare și a unei eficiențe sporite a muncii.

Unul din principalele obiective ale Arhivelor Statului în cincinalul aflat la început de drum îl constituie aplicarea cu strictețe a prevederilor legislației pentru desfășurarea în condiții optime a muncii de arhivă la organizații. Desigur, scopul principal al acestei activități îl constituie pregătirea temeinică a documentelor ce urmează să fie preluate de Arhivele Statului, acordându-se prioritate fondurilor create de organele centrale și locale ale puterii de stat, precum și de marile întreprinderi și instituții economice, de cultură și învățămînt, astfel încît baza documentară a Fondului Arhivistic Național să fie completată cu cele mai valoroase mărturii ale procesului de edificare a societății ajunse în faza de dezvoltare multilaterală și înaintare spre comunism.

În temeiul înaltelor exigențe cuprinse în documentele de partid și în spiritul indicațiilor secretarului general al partidului, sarcini deosebite revin Arhivelor Statului în ceea ce privește perfecționarea și modernizarea propriei activități. În acest sens, prioritate se va acorda îmbunătățirii sistemului de evidență al fondurilor și colecțiilor arhivistice, atît pentru cele păstrate în depozitele proprii, cit și pentru cele create și păstrate de marii creatori de arhivă. În strînsă legătură cu această activitate este necesar să se desfășoare și operațiunile de asigurare a conservării documentelor, care vor viza, în primul rînd, impulsivarea, cercetării științifice, menite să contribuie la găsirea unor soluții noi, mai eficiente, astfel încît documentelor cu valoare istorică să li se creeze condițiile optime de igienă și păstrare.

Continua perfecționare a domeniilor de activitate fiind strîns legată și determinată de cadrul organizatoric și legal, realitate obiectivă valabilă și pentru știința arhivistică, va impune ca în decursul actualului cincinal să se aducă o serie, de completări legislației arhivistice în vigoare, astfel încît administrarea Fondului Arhivistic Național să fie corelată și pusă în deplină concordanță cu mutațiile calitative ce au survenit în evoluția societății noastre socialiste.

În acest context, o atenție sporită se va acorda aspectelor metodologice de natură să asigure o eficiență sporită tratării principalelor probleme apărute în procesul muncii și prin a căror elucidare se poate contribui la îmbogățirea teoriei și practicii arhivistice.

Documentele programatice ale partidului și opera secretarului său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu, jalonează activitatea viitoare a Arhivelor Statului și în ceea ce privește valorificarea multiplă a informațiilor oferite de bogata bază documentară ce va fi ancorată cu mai multă răspundere în activitatea științifică, de propagandă și cultural-educativă, de documentare a unor domenii economice. Fiind păstrătoare de istorie și în slujba istoriei și a adevărului istoric, Arhivele Statului vor sprijini cercetarea științifică și istoriografia contemporană cu lucrări de informare specifice : ediții de documente, cataloage, inventare și îndrumătoare arhivistice, introducînd în circuitul științific noi mărturii de necontestat despre trecutul glorios al poporului român, despre coexistența pașnică alături de celelalte popoare și aportul la dezvoltarea civilizației și spiritualității universale.

De altfel, programul de cercetare științifică și planul de publicații ale Arhivelor Statului cuprind, pentru perioada celui de la optulea cincinal, activități și lucrări menite să răspundă atât celor mai stringente cerințe ale istoriografiei actuale, cât și combaterii celor care, într-o formă sau alta, încearcă să mistifice, să denatureze adevărul istoric, demonstrat însă de documente fără putință de tăgadă.

Menționăm în acest sens edițiile de documente: *Ștefan cel Mare în conștiința europeană*, continuarea seriilor *Izvoarele răscoalei lui Horea*; *Mihai Viteazul în conștiința europeană*; *Români la 1877*; *Independența României în conștiința europeană* și elaborarea unor serii de volume privind activitatea P.C.R., a forțelor revoluționare, democratice și patriotice pentru apărarea independenței, integrității și suveranității naționale, precum și a contribuției țării noastre la victoria asupra fascismului. Se vor alcătui, totodată, ediții de documente care vor reliefa evoluția istorică și economică a mai multor județe sau orașe ale patriei (Brăila, Călărași, Constanța, Galați, Ialomița, Pitești, Suceava). Alte volume vor atesta munca și lupta românilor pentru progres și civilizație, pentru libertate națională și socială (lucrări ce vor fi editate de F. A. S. Arad, Bihor, Cluj, Maramureș, Mureș, Satu Mare).

Seria instrumentelor de informare va fi continuată prin elaborarea îndrumătoarelor în Arhivele Statului din județele: Bistrița-Năsăud, Brașov, Covasna, Gorj, Tulcea, a cataloagelor de documente de la Direcția Arhivelor Centrale și de la filialele Bacău, Iași, Vaslui etc. Totodată, se află în pregătire două albume de paleografie: slavă și greacă, ce vor înlesni munca de descifrare a documentelor.

Sarcini de importanță deosebită revin păstrătorilor tezaurului arhivistic național în lumina lucrărilor Congresului Științei și Învățămîntului, care a dat noi valențe complexului proces de instruire a tuturor cadrelor, chemate să-și lărgescă permanent orizontul de cunoaștere și, implicit, posibilitățile de acțiune, contribuție și creație profesională. În acest context se vor înscrie preocupările și eforturile tuturor slujitorilor pe tărîm arhivistic de a-și perfecționa pregătirea de specialitate printr-o susținută instruire interdisciplinară, capabilă să asigure, pe lângă volumul necesar, și calitatea cunoștințelor cu aplicabilitate practică în procesul muncii. Pentru a răspunde acestor comandamente, complexa activitate de perfecționare a pregătirii de specialitate a cadrelor va fi mai strîns legată de viață, de necesitățile și specificul științei arhivistice.

Obiectivele stabilite de documentele de partid pentru cincinalul aflat la început de drum prefigurează și pentru Arhivele Statului sarcini majore care vizează realizarea unei noi calități în activitatea de păstrare și conservare a documentelor din Fondul Arhivistic Național, în cea de educare patriotică și revoluționară a maselor, de sprijinire a cercetării științifice și de introducere în circuitul științific a informațiilor oferite de documentele de arhivă.

Alături de întregul popor, personalul Arhivelor Statului este angajat plin în realizarea exemplară a mărețelor obiective, conștient fiind că prin îndeplinirea lor va contribui la „ridicarea patriei noastre pe noi culmi de progres“, astfel încît „România va intra într-o nouă etapă de dezvoltare economico-socială, va face un pas înainte pe drumul făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintării spre comunism“.

65 DE ANI DE LA FĂURIREA PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN

Documente

Aniversăm anul acesta 65 de ani de la făurirea P.C.R., moment crucial din seria celor care au dus la schimbări fundamentale în viața poporului român. Istoria, ca memorie a generațiilor, cuprinzând în ea învățături folositoare și îndreptări sigure, lucruri dătătoare de energie și viață nouă, a înscris cu litere de aur în paginile ei acel 8 Mai 1921 — data afirmării, pe scena vieții politice și sociale, a partidului dreptății istorice a clasei muncitoare, partid care a condus-o pe drumul spre triumful socialismului pe pământul strămoșesc.

Evocarea unor eroice pagini din istoria muncitorimii noastre, rememorarea luptei pentru înfăptuirea idealurilor de libertate și dreptate socială, realizate prin prezentul grupaj de documente, au sensul unui omagiu adus eforturilor înaintașilor pentru transformarea vechilor structuri economico-sociale într-o societate mai bună și mai dreaptă.

Documentele selecționate ilustrează luptele duse de clasa muncitoare, în perioada 1899—1944, pentru revendicări sociale și economice, rolul jucat de partidul muncitorilor (indiferent de denumirile sub care și-a desfășurat activitatea) în polarizarea celor mai diferite categorii de oameni ai muncii supuși exploatării capitaliste, de la muncitori la funcționari, de la țărani la intelectuali, prigoana împotriva comuniștilor, între care se distingea tinărul luptător Nicolae Ceaușescu, eminentul conducător de astăzi al națiunii române, solidaritatea muncitorimii române cu lupta proletariatului din alte țări.

Selecția și transcrierea documentelor au fost făcute de arhiviștii Teodor Bucur, Ștefan Cervatiuc, Emilia Cohn, Eugenia Ciocan, Elena Ciucă, Valentina Costake, Ana-Cristina Halichias, Rodica Mușetoiu, Alexandru Nastovici, Octavia Nichifor, Silvia Popovici, Eleonora Rădulescu, Mioara Tudorică, Dimitrie Vișcu.

Redacția mulțumește și pe această cale tovarășului Ion Ardeleanu pentru sprijinul acordat.

Menționăm că în cazul anumitor documente am reprodus doar acele pasaje care interesau direct subiectul tratat, intreruperile fiind marcate prin paranteze drepte [...]. Intervențiile noastre în text pentru clarificarea sau completarea unor pasaje deteriorate ori ininteligibile au fost semnalate prin paranteze unghiulare (...).

1

1899 iunie 21. Sinaia. Raportul lui Henry Trotter adresat (ministrului de externe britanic), privind tulburările cu caracter socialist din județul Olt.

1899 iunie 21, Sinaia.
Scrisoare a col. Henry Trotter

My Lord,

Îregret că trebuie să vă informez în legătură cu o serie de serioase treburî care au avut loc la Slatina, în județul Olt (între București și Craiova) luna trecută, în care și-au pierdut viața numeroase persoane.

Dl. Kennedy în scrisoarea sa nr. 16 din 10 februarie trecut a informat în legătură cu unele tulburări socialiste care au avut loc recent în județul Olt și nu există nici o indoială, că agitația socialistă a fost desfășurată în mod activ în rindul țărănimii ignorante din acest județ și din județele învecinate.

Tulburările au avut loc în legătură cu recentele alegeri. Se pare că un anume dl. Bogdan Pitești — socialist — a candidat pentru un loc în camera Deputaților și a făcut promisiuni electorilor țărani din Olt că, dacă va fi ales, el va asigura împărțirea liberă a pământului, reducerea impozitelor și alte înlesniri.

În ziua alegerilor se spune că oficialitățile guvernamentale au avertizat pe amici și partizanii d-lui Pitești să-și dea voturile astfel încît rezultatul să fie alegerea candidatului guvernului și respingerea d-lui Pitești.

Aceasta a provocat mare indignare în rindul țăranilor din județ care-și vedeau speranțele unei împărțiri libere a pământului spulberate.

Candidatul respins a depus o petiție împotriva alegerii adversarului său pe motivul abuzului de influență; guvernul a promis simbăta trecută încheierea unei anchete la Slatina, zi în care citeva sute de țărani au protestat.

În același timp, data anchetei a fost amînată cu citeva zile, iar țăranilor nu li s-a permis să intre în oraș. Numărul lor a crescut și ei s-au îndreptat spre gară care se află la o anumită distanță în afara orașului și au ocupat-o cu forța. Autoritățile locale s-au străduit fără rezultat să împrăstie mulțimea. Poliția și trupele aflate la dispoziție au fost suficiente pentru a menține ordinea astfel încît au fost trimise întăriri de la Craiova, care au sosit luni la ora, 2 p.m. pentru a face față țăranilor al căror număr a crescut la 3—4000 și care țineau ocupată gara.

La sosirea trenului cu trupe, generalul care comanda împreună cu procurorul general au încercat să împrăstie mulțimea în liniște, dar în loc să asculte de vocea rațiunii, mulțimea a atacat violent trupele din tren cu pietre și alte arme de mînă, inclusiv, se spune cu citeva revolvere. Cîțiva ofițeri și soldați au fost răniți și, în cele din urmă, după obișnuitul avertisment legal trupele au primit ordin să tragă în mulțime, care în cele ce a urmat a fost împrăștiată de cavalerie, după care țăranii au fugit spre casele lor și ordinea a fost restabilită.

Numărul răniților nu se știe cu certitudine, dar s-a aflat că unii soldați au fost omorîți de focuri de revolver, 14 țărani uciși și mulți alții răniți.

Au fost acolo trei batalioane de infanterie și două escadroane de cavalerie. Se spune că țăranii numărău 3—4000.

Ministrul afacerilor externe a dat asigurări la numirea sa că problema este închisă, dar se înregistrează o atmosferă alarmantă în rindul populației din București care se teme că acest incident este numai premergător unor tulburări și mai serioase.

Am onoarea să fiu, Excelență, cu cel mai înalt respect al Excelenței Voastre preamul servitor

Henry Trotter

Arh. St. București, colecția Microfilme Anglia, rola 190, vol. 139, f. 134.

2

1905 iulie 17, București. Notă referitoare la cuvîntarea ținută de I. C. Frimu la o întrunire a Cercului socialist „România Muncitoare“, asupra revendicărilor muncitorilor și mijloacelor de acțiune ale acestora.

Prefectura Poliției Capitalei
Serviciul de siguranță
Biroul de informații

1905.17/7

Notă

La ora 10 a.m. în strada Primăverii nr. 35, sala Bogacer, a avut loc întrunirea membrilor societății „România Muncitoare“ (cercul socialist); persoane prezente ca la 180.

[...] D-l Ion (C.) Frimu spune că clasa muncitoare poate să strige ani de zile și glasul muncitorilor nu se aude.

Muncitorii cînd au cerut o lege a meseriilor a fost instrucțiune dată la sala Constructori din partea unor indivizi precum sînt Iancu Brătescu, G. Stănescu, Tache Georgescu și alții, căci muncitorii au fost conștienți ascultînd și aderîndu-le propunerile lor. Răul este ignoranța cu care este stăpînită clasa muncitoare, noi neputînd a ține toate aceste, am căutat de a le da lumina, formînd o gazetă în care arătăm hojiile care se petrec în mijlocul muncitorilor; mai spune că guvernul a căutat întotdeauna de a desconsidera pe clasa muncitoare lăsînd-o lipsită de lumină, la toate adunările de cite 30—45 de meseriași își trimite agenți spre a le da rapoarte. Clasa stăpînitore de astăzi a pus taxe pe toate și dacă ar putea ar pune și pe lumina soarelui și pe aerul ce-l respiră muncitorii, grija guvernului este ca să ne stoarcă și ultima măduvă din oasele noastre; „și noi trebuie să stăm în acest caz?” Așadar, trebuie să ieșim pe străzi și să ne adunăm ca să le arătăm că sînt șarlatani, noi nu cerem altceva decît sporirea salariului și micșorarea orelor de muncă și noi cu toții să nu ne luăm după calemiile celor de la clubul meseriașilor, care au cerut lege și beneficiază de pe spinarea muncitorilor, noi trebuie ca să luptăm contra legii meseriilor și a ne forma o altă societate.

Clasa stăpînitore nu se gîndește la clasa muncitoare, și-l consideră ca pe o vită bună de muncă.

Capitaliștii sînt scutiți de taxele vamale pentru incurajarea industriei, aceasta este pentru că au nevoie de voturile lor, dar noi, clasa muncitoare exploatată întruna și neavînd nici un vot, ne ia dreptul și la viață și noi trebuie ca să ne organizăm și să ne mișcăm, căci numai atunci vom face pe stăpînitori să ne cunoască, mișcarea noastră de acolo este conștientă, pentru a ne crea o adevărată cale pentru o revoluție socială.

D-l Alex (andru) Constantinescu dă citire unei moțiuni în care arată că au protestat contra unor exploatare care exploatează pe lucrători (ca) fiind oameni politici.

Filiala Arhivelor Statului Municipiul București (în continuare F.A.S.M.B.), fond 84, dosar 176/1904—1911, f. 38—39.

3

1906 aprilie 16, București. Notă privind sărbătorirea zilei de 1 Mai de către cercul socialist „România Muncitoare“.

Prefectura Poliției Capitalei
Serviciul de siguranță
Biroul de informațiuni

1906 aprilie 16

Notă

La ora 9 dim. la Cercul Socialist „România Muncitoare“ — s-a serbat ziua de 1 Mai. Au asistat peste 300 persoane. După ce s-a cîntat un imn românesc internațional niște italieni socialiști au cîntat un imn italian. Seria discursurilor a deschis-o D-nu M. Bujor.

D-nul M. Gh. Bujor. Astăzi sînteți convocați aci pentru a serba cea mai măreată zi a muncitorimii din toate țările, ziua de 1 Mai, această zi reprezintă strînsa solidaritate ce trebuie să existe între muncitorimea internațională din toate țările. În ziua de 1 Mai noi, muncitorii din întreaga Românie cerem pînă la dărîmarea cu desăvîrșire a întregii organizații sociale de azi bazată pe nedreptate și pe asuprirea celorlalte clase muncitoare, cerem 8 ore de lucru, o mai bună plată a lucrătorului pentru munca depusă în fabrici și ateliere și votul universal.

Tovarăși, 8 ore de lucru înseamnă un act important în revendicările muncitorimii. Prin 8 ore de lucru pe zi muncitorului îi rămîne timp disponibil să se îndeletnicească cu ocupațiunile familiale și să-și cultive mințea și judecata citînd scrieri literare și științifice de valoare și fiind la curent cu toate știrile ce sînt la ordinea zilei; iar nu ca pînă acum cînd munca excesivă stoarce lucrătorilor vîlga și-l slăbește, și-l omoară ducîndu-l spre toate boalele mai cu seamă inima și ftizia.

Prin 8 (ore) de lucru, lucrătorii vor lucra mai puțin dar vor produce mai bine și lucrul care va ieși din mina lor va fi mai perfecționat și mai solid pentru că lucrătorul va fi mai mulțumit și cu mintea mai ușoară.

Cînd se va realiza acest ideal al nostru, 8 ore pe zi, fiecare lucrător va fi angajat la muncă și astfel ar dispărea acest spectacol trist că vedem lucrători fără lucru care mor de foame pe străzile Capitalei.

Patronii, acordînd opt ore de lucru, știu că în meschinăria lor, vor inventa alte mașini mai perfecționate care să înlocuiască brațele. Să sperăm însă că nici în acest caz exploataorii aceștia de patroni nu-și vor ajunge scopul pentru că industriile vor crește și se vor înmulți colosal de mult și astfel lucrătorii nu vor rămîne fără lucru. Mai revendicăm votul universal prin care fiecare lucrător și cetățean să aibă dreptul să voteze direct iar nu ca astăzi cînd este lipsit de acest drept și cînd sînt împărțiți în trei colegii unde cei mari de la colegiul I sînt privilegiați, iar marea clasă a muncitorimii de la țară și orașe abia aleg 38 deputați din 183 cîți cuprinde întreaga cameră.

Pentru realizarea acestor cerințe să vă organizați puternic în sindicate și la puterea și solidaritatea capitaliștilor să opuneți falangele neînvinse ale lucrătorilor. Trăiască solidaritatea lucrătorilor ! Trăiască 1 Mai !

F.A.S.M.B., fond 84, dosar 176/1906, f. 43.

4

1908 septembrie 22, București. Notă privind manifestul răspîdit de muncitorii timplari.

Către toți muncitorii fără de lucru din București.

Tovarăși,

Noi sintem săraci, acoperiți de nevoi și lipsiți de cele necesare, chiar atunci cînd în ateliere și fabrici ne trudim corpul ca să cîștigăm cîtiva bani. Salariile ce le primim în schimbul muncii noastre sînt îndeajuns de mici pentru ca din ele să facem economii, să putem strînge ceva deoparte.

Așa că atunci cînd patronii noștri, nemaiavînd nevoie de brațele și de munca noastră, ne dau afară, ne trezim fără mijloacele de care orice om are nevoie ca să trăiască.

Sute și mii de muncitori harnici și pricepuți, dornici de muncă, acum în timpul iernii, stăm fără de lucru. Și noi și familiile noastre n-avem cu ce ne îndestula foamea, cu ce să ne plătim chiriiile, cu ce să ne acoperim trupul.

Și nimeni nu se îngrijește de noi, nimeni nu se gîndește la noi.

Noi nu cerem pomană, noi nu voim să ni se dea bani pe degeaba. Noi voim să lucrăm pentru ca în mod cinstit să ne cîștigăm existența. Noi n-avem ce lucra pentru că tovarăși de-ai noștri își sleiesc puterile muncind cîte 16 (ore)¹ pe zi.

Tovarăși,

Trebuie să ne îngrijim cit e timp de intere(șele)¹...

Trebuiește să ne înțelegem cu toții, asupra măsurilor pe care să le luăm, asupra mijloacelor prin care vom (lupta)¹.

Să venim toți lucrătorii de toate breslele care nu au de lucru în ziua de joi 5 februarie, ora 2 p.m. în Calea Victoriei nr. 91, vis-a-vis de Biserica Albă, în sala Cercului României Muncitoare.

Acolo noi ne vom putea sfătui cu toții, ne vom spune părerile noastre și vom hotărî ceea ce trebuie să facem.

Un grup de muncitori fără lucru

F.A.S.M.B., fond 84, dosar 8/1908, f. 45.

¹ Documentul rupt.

5

1909 februarie 13, București. Notă privind înființarea și funcționarea cercului de studii sociale din București.

Copie
Raport

1909 februarie 13

Cercul de studii sociale

Cercul de studii sociale din str. Doamnei nr. 20 a fost înființat în ziua de 5 noiembrie 1908, avînd ca sediu biroul de advocatură al d-lor avocați Nicoiaie Cocea și Gh. Ghețu [...].

Împrejurul acestui mănunchi s-au grupat mai tîrziu diferitele elemente răzlețe ca: studenți, funcționari comerciali, meseriași și lucrători mai inteligenți, toți cu convingeri socialiste ori social-democrate [...].

Scopul acestui cerc se rezumă la cultivarea diferitelor științe sociale, lămurirea cestiunilor socialiste și formarea unui mediu de intelectuali care avînd cunoștința tuturor doctrinelor politico-sociale să răspîndească cit mai adînc în popor democratismul, să creeze suflete îndrăznețe și convinse care să lupte în contra asupririlor ce pătura de sus exercită celei de jos, să contribuie cit mai mult la nivelarea societății din punct de vedere social, economic și politic. Cu alte cuvinte, social-democrația ca scop imediat, socialism și sindicalism, ca scop mai îndepărtat, „idealul“.

Pentru realizarea dezideratelor lor susțin și cer în afară de votul universal înființarea de syndicate agricole în țară, în privința cărora arătam în raportul meu asupra mișcării generale socialiste, că agitațiunii de asemenea natură în chestia inofensivă a sindicatelor agricole servesc mai mult ca mistificație, ca paravan de ascundere a adevăratelor intențiuni socialiste. [...]

Ședințele cercului se urmează regulat de 3 ori pe săptămîină și sînt populate în mare parte de studenți, profesori, funcționari comerciali, meseriași și ucenici, înregistrați la cercul socialist „România Muncitoare“ [...]

Șeful diviziei (ss) N. Stan Emanuel

F.A.S.M.B., fond 84, dosar 49/1909—1912, f. 8—9.

6

1909 august 3, București. Notă cuprinzînd telegrama trimisă de cercul „România Muncitoare“ muncitorilor greviști din Suedia.

Prefectura Poliției Capitalei
Biroul de cercetări

1909 august 3

Notă

Sîmbătă ora 9 seara, la sfîrșitul ședinței cercului „România Muncitoare“ dl. Gh(eorghe) Bujor a vorbit despre actuala grevă generală din Stockholm (Suedia) și ca semn de solidaritate a muncitorilor din România cu tovarășii lor din Suedia s-a expedit următoarea telegramă:

Comisia Generală a Sindicatelor din Stockholm

Muncitorii conștienți organizați din România care trec printr-o lungă și grea perioadă de prigoniri din partea guvernului liberal, trimit salutările lor frățești marilor luptători pentru dezrobirea muncitorească.

Trăiască greva.

F.A.S.M.B., fond 84, dosar 326/1909, f. 67.

7

1909 septembrie 27, București. Notă privind organizarea primului congres al muncitorilor de la C.F.R.

1909 septembrie 27
„România Muncitoare“

Primul Congres al muncitorilor cefești

Treptat cu dezvoltarea mișcării sindicale de la noi, se înmulțesc și congresele diferitelor categorii de muncitori ce o compun.

Așa, afară de cele trei congrese ale mișcării socialiste-sindicale ce s-au ținut pînă acum, sînt și cele 2 congrese ale „Uniunii chelnerilor“ (la 1, 2 și 3 octombrie cor., se va ține al III-lea la Ploiești). Acum vine să înmulțească numărul acestor congrese primul congres al muncitorilor din Căile Ferate Române.

Despre importanța congreselor pentru mișcarea noastră s-a scris în ziar, așa că ne vom mărgini numai a arăta cele ce se urmăresc prin congresul muncitorilor Căilor Ferate Române care se va ține în sala sindicatelor din București, în zilele de duminică 27 și luni 28 septembrie.

*

Congresul muncitorilor C.F.R. are de scop în primul rînd lățirea propagandei syndicale și formarea unei „Uniuni“ a muncitorilor din C.F.R. Apoi se va discuta programul general de reforme pentru muncitorii C.F.R. și care cuprinde: Regulamentul muncii în toate ramurile de activitate ceferistă; limitarea vîrstei și a anilor serviți; ajutoare și pensuni suficiente pensionarilor cît și celor rămași în urma lui; ridicarea de salarii; indemnizații de transport, deplasări și chirie; o rațională angajare a dreptului de avansare și încetarea abuzurilor ce se fac cu acest drept, introducerea unui sistem mai bun pentru facerea anchetelor prin introducerea între membrii comisiunilor de anchetă a cîte unuia sau doi din personalul inferior al serviciului în care se face ancheta; regularea dreptului petiționării, precum și aducerea în discuție a oricărui fel de reformă care este trebuincioasă personalului C.F.R. etc. etc

Preocuparea de seamă a congresului însă va fi chestia dreptului de organizare a muncitorilor Căilor Ferate Române, căci e știut ce furtună au dezlănțuit reacționarii contra acestui drept și pe care gazeta nababului Cantacuzino — „Minerva“ — nu s-a sfiit să-l conteste într-un articol special.

E firesc ca aceasta să preocupe pe muncitorii ceferiști sindicaliști, căci ei știu că numai prin organizarea puternică în sindicat vor putea smulge reformele necesare vieții lor atît de oropsite.

*

Înainte de încheiere să arătăm și ordinea de zi care se va ține Congresul: Delegații se vor întruni sîmbătă 26 sept. cor. la orele 8 seara în sala sindicatelor spre a li se valida mandatele și elibera cărțile de congresiști. Duminică la orele 8 dimineața va avea loc ședința de deschidere a congresului care va ține pînă la 12 a.m.; ședința va continua de la 2 p.m. la orele 6 p.m. și de la orele 8 la 11 jumătate seara. Luni ședințele se vor ține în aceeași regulă.

Nu vor putea intra în sala de dezbateri a congresului decît cei care vor prezenta cartea de congresist.

Urăm muncă rodnică și succesul cel mai desăvîrșit tovarășilor ceferiști în lupta ce duc cu clasa stăpînitoare și nu putem decît să spunem că: dacă vor urma pe calea întreprinsă, ei vor trebui să fie învingătorii, căci dreptatea e de partea lor!

F.A.S.M.B., fond 84, dosar 16/1908—1916, f. 86.

8

1909 decembrie 22, București. Notă referitoare la protestul muncitorilor împotriva legii Orleanu.

Prefectura Poliției Capitalei
Biroul de cercetări

1909 decembrie 22

Notă

Lucrătorii tipografici de la stat, cum și de la celelalte stabilimente din capitală, sînt agitați în contra legii d-lui Orleanu¹, ministru al industriei și comerțului. În vederea că ea urmează a se pune în aplicare la 5 ianuarie 1910, pe ziua aceasta se vor pune în grevă toți lucrătorii de la stat și de la celelalte tipografii.

¹ Lege contra dreptului de asociație și grevă.

Greva va dura pînă ce nu (*sic*) se va face cunoscut în Monitor că se suspendă punerea în aplicare sau desființarea ei. În acest scop, la 4 ianuarie 1910, toți lucrătorii vor avea seara o consfătuire spre a discuta și hotărî greva.

F.A.S.M.B., fond 84, dosar 6/1908—1913, f. 114.

9

(1910), București. Scrisoare adresată de Gheorghe Cristescu avocatului Stoian prin care-i solicită sprijinul în procesul intentat mai multor socialiști.

Stimate domnule avocat Stoian,

După încarcerarea noastră la penitenciarul Văcărești și stabilirea liniștii noastre sufletești, gîndul nostru, al celor nouă tovarăși arestați, se îndreaptă și către dumneavoastră alături de ceilalți domni avocați cu care ne-ați apărut, punînd mult suflet în sprijinirea noastră, care ați constatat că nu avem nici o vină decît aceea că sintem socialiști.

Noi cei nouă, Ghiță Cristescu, I. Frimu, D. Marinescu, Alex. Oprescu, Pannait Istrati, Anton D. Stănescu și Gheorghe Nițescu vă mulțumim și vă rugăm să binevoiți a ne da o mîna de ajutor și la apelul pe care îl facem în numele celor nouă de la Văcărești.

Vă salutăm și vă păstrăm recunoștință

Ghiță Cristescu

Arh. St. București, fond Stoian I., dosar 15, f. 1.

10

(1911), Iași. Apel al Clubului social-democrat din Iași adresat muncitorilor de la tramvaie aflați în grevă.

Către personalul tramvaielor

Frați de suferință!

Pentru publicul mare, obișnuit cu mersul regulat al tramvaielor, greva voastră a căzut ca un trăsnet din senin. El nici nu bănuia că eleganța vagoanelor, regularitatea lor, uniforma rece a personalului și de multe ori umiliința acestuia — ascund nedreptăți strigătoare, călcarea demnității omenești, o adevărată viață de rob.

Pentru acei însă care cunosc rostul lucrurilor în societatea de astăzi, greva noastră era de așteptat. Căci ei știu că societatea întreagă se razimă pe nedreptate și exploatare și că prin urmare și voi nu sînteți decît niște exploatați care v-ați vîndut puterea de muncă Societății tramvaiului și care incasează ciștigurile grase din munca voastră robită, din asuprirea și nedreptățirea voastră. Iată de ce noi am sărit în apărarea dreptei voastre cauze prin ziarul „România Muncitoare”, și iată de ce salutăm cu bucurie mișcarea și izbînda voastră.

Cauza voastră este mai întîi o cauză dreaptă, omenească — fiindcă este și omenească și drept să se pună cap atotputerniciei direcțiunii care vă îngreune munca, vă amendează, vă tratează rău, vă impune o muncă în condiții rele care vă zdruncină sănătatea.

Dar în același timp cauza voastră este o cauză proletară, adică muncitorească. Voi nu faceți parte din rîndul bogatilor. Voi sînteți din lumea celor ce muncesc din greu și care n-au decît o singură avere: puterea lor de muncă pe care trebuie să o vîndă altora ca să poată trăi. Voi faceți parte din clasa muncitoare.

De aceea Societatea tramvaiului care trăiește din munca voastră, de aceea primăria care are contract cu această societate dar care este și ea pe mîna boierilor liberali sau conservatori nu are grijă dacă se îndeplinesc părțile din contract privitoare la voi.

Muncitorii nu au pentru apărarea intereselor lor decît pe ei înșiși.

Aceasta ați priceput-o și de aceea nu v-ați milogit la nimeni ci, tari pe dreptul vostru, prin voi înșivă, prin unirea voastră ați luptat și ați cîștigat.

Vă felicităm !

Dar cu aceasta, lupta noastră nu este sfîrșită. Ea de-abia începe. Exploatatorii noștri vor căuta diferite mijloace ca să se răzbune sau să vă ia înapoi ceea ce v-au dat la nevoie. Vor căuta să aducă oameni din alte părți. să mărească personalul, să corupă, să cumpere etc. Aceasta e în firea tuturor exploataților.

De aceea trebuie să vă pregătiți și în vederea viitorului.

Singura voastră armă de luptă ca și a tuturor muncitorilor, este unirea, solidaritatea, organizarea. Organizați-vă deci ! Întăriți-vă organizarea de azi, intrați în legături cu colegii voștri din celelalte orașe, luminați-vă asupra drepturilor voastre — și atunci veți putea privi cu încredere viitorul.

Dar în același timp nu uitați că, făcînd parte din clasa muncitoare, trebuie să trăiți în mijlocul ei și să luați parte la luptele ei. Aproiați-vă în același timp de organizațiile sindicale și politice ale muncitorimii organizate, pentru a închea noi legături de solidaritate, pentru a avea sprijinul moral și material la vremuri de nevoie.

Astfel veți putea înlocui viața de robi de astăzi printr-o viață de oameni liberi și veți putea duce împreună marea și sfînta luptă spre mai bine și spre dezrobire.

Trăiască organizarea ! Trăiască lupta !

Clubul social-democrat din Iași

strada Veche 36

Arh. St. București, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească, dosar 58/1907—1944, f. 13.

11

1912 iunie 5, București. Articol publicat în ziarul „Adevărul“ privind greva muncitorilor tîbăcari din București.

Prefectura Poliției Capitalei
Serviciul de cercetări

1912 iunie 5

„Adevărul“.

Greva generală a lucrătorilor tîbăcari continuă.

Lucrătorii tîbăcari în număr de aproape 2000 continuă cu aceeași persistență greva generală declarată acum cîteva zile.

Ieri dimineață la orele 8 ei au ținut o întrunire la sediul sindicatului din strada Cuza Vodă [...]

La orele 10 și jum. s-au răspîndit.

Pe la orele 2 greviștii s-au întrunit din nou și au pornit în corpore cu drapel și placarde spre sala „Amiciția“ spre a participa la întrunirea lucrătorilor metalurgiști aflați în grevă.

Greviștii au parcurs în liniște străzile : Cuza-Vodă, Șerban Vodă, Carol, Moșilor, Bărăției, Lipscani, Belvedere și Intrarea Zalomiț pînă la „Amiciția“ unde au fost primiți cu aplauze.

Un apel către public.

Comitetul grevei a lansat ieri următorul apel :

Către opinia publică

Cetățeni,

Ca să vă convingem mai mult am făcut ieri manifestații pe străzile Capitalei, pentru ca să vadă opinia publică adevărul robii ai fabricilor de tîbăcărie, opincărie și fișcărie care sînt plătiți cu mizerabilul salariu de la 1,25 bani pînă la maximum de 5 lei pe zi, iar majoritatea cu 3 lei pe zi. După cum vedeți, cetățeni, aceasta e oglinda stării noastre care ne-a determinat să declarăm greva.

Cetățeni,

„După declararea grevei noastre, patronii noștri, cu concursul poliției, au sechestrat în două fabrici și anume: Gr. Alexandrescu și Th. Sapatino cîțiva lucrători care dorm în acea infecție insuportabilă, le duc de mîncare tot acolo: piine, ceapă, usturoi, brînză plină de viermi și măsline stricate [...]”

Cetățeni,

Noi am cerut să ne mărească salariile cu 1 leu pe zi și micșorarea orelor de muncă, adică să lucrăm 9 ore pe zi și aceasta pentru ca să avem și noi timpul să ne curățăm de murdărie și 1 leu pe zi să putem face față cheltuielilor și chiriilor exagerate.

Comitetul grevei

F.A.S.M.B., fond 34, dosar 368/1908—1912, f. 91.

12

1914 august, București. Apelul Comitetului Uniunii lucrătorilor în lemn și mobilă adresat muncitorilor în vederea obținerii unor condiții de muncă și de trai mai bune.

Uniunea lucrătorilor în lemn și mobilă
cheamă,
toți lucrătorii ce lucrează în lemn și cu lemn la
întîlnirea de duminică 21 august c. orele 9 dim.
în sala Amiciția

La această întrunire se va discuta asupra următoarelor chestiuni:

1. Începerea unei acțiuni urgente pentru reducerea orelor de lucru.
2. Organizarea tuturor lucrătorilor în lemn și mobilă (tîmplari, sculptori, strungari, tapițeri, dulgheri, perieri, cufărari, parchetari, scărari, dogari, vopsitori, poleitori, lucrători de mașini etc.) în scopul de a cuceri mai repede îmbunătățirile ce fiecare breaslă în parte are nevoie.
3. Greva lucrătorilor tîmplari din Iași.

Camarazi,

Chestiunile puse în ordinea de zi interesează întreaga suflare a lucrătorilor întrebuițați în industria lemnului. Se impune din toate punctele de vedere reducerea orelor de lucru și organizarea lucrătorilor în lemn și mobilă. În fața capitalului organizat și apărut de legi și baionete lupta individuală e nu numai fără succes dar și periculoasă. La organizarea muncitorii trebuie să răspundă prin organizare. În acest scop comitetul Uniunii face apel la toți prietenii și aderenții, la toți camarazii, tovarășii, la toți lucrătorii ca să reîntre în rînduri, să-și ia loc în organizație.

Chemăți și primiți sînt cei din urmă ca și cei dinții, și cei care cunosc ce-i organizația ca și cei care n-o cunosc. Căci aceleași nevoi frămîntă pe toți lucrătorii în lemn și mobilă și deci toți trebuie să formeze un singur zid de apărare.

Lucrători și tovarăși:

Nu-i o crimă dacă doriți o viață mai bună, e o crimă dacă nu luptați pentru ca s-o aveți.

Muncitorimea cere astăzi într-un singur glas: condițiuni mai bune de trai și drepturi omenești.

Înainte la datorie.

Luați cu toții parte la întrunire.

Comitetul uniunii lucrătorilor
în lemn și mobilă

F.A.S.M.B. fond 84, dosar 8/1908—1915, f. 247.

13

(1915 martie înainte de 16), București. Manifest adresat femeilor muncitoare de Cercul feminin din București, în care sînt cuprinse revendicările lor și invitația de a participa la o întrunire.

Partidul social-democrat din România. Cercul Feminin din România

Manifest către lucrătoare
Surori, tovarășe!

În ziua de 23 februarie în cele mai multe țări streine, în Austria Germania, Englitera, Rusia și altele, toate femeile lucrătoare conștiente au organizat ca și în alți ani întruniri numeroase și acolo au cerut să aibă drepturi egale cu ale bărbaților, au cerut ca prin noi să fie ocrotită munca, să aibă salarii mai mari și au mai cerut ca acele care sînt mame să fie asigurate că nu le vor muri copiii de foame.

Tovarășe, în ziua de 23 februarie, glasul femeii muncitoare s-a auzit în toate țările și mii de femei, au manifestat în străzile oraselor. Numai la noi în țară, femeia robită de veacuri, exploatată, lipsită de drepturi, tace mereu!

Cînd ne sună ora deșteptării, surori, și pentru noi?

Cercul feminin din București al Partidului Socialist din România crede că a venit timpul să spuneți la toți nevoile noastre, să povestiți viața noastră amară, să cereți drepturi și un trai mai bun.

Cercul feminin din București își ia inițiativă să organizeze o „Misiune (sic) a femeilor socialiste din toată țara” avînd de scop îmbunătățirea soartei femeilor și ne cheamă pe toate la o

Mare întrunire a femeilor

care va avea loc

în ziua de 16 Martie, ora 3 d.a. în sala Sindicatelor, Piața Amzei 26.

La această întrunire se va vorbi despre:

Drepturile femeilor și ziua de 23 Februarie, despre soarta femeii la noi, despre scumpirea traiului, despre ocrotirea muncii femeilor.

Vor vorbi diferiți oratori din partea Cercului feminin și a Partidului Socialist.

F.A.S.M.E., fond 84, dosar 1015/1915—1916, f. 35—36.

14

1919 iulie 23, București. Raport al însărcinatului cu afaceri al S.U.A. la București, (G. W. Lorillard), către secretarul de stat al S.U.A., Robert Lansing, informîndu-l despre hotărîrea organizațiilor muncitorești din România de a declara o grevă generală de 24 de ore în semn de solidaritate cu mișcări similare din Franța, Anglia și Italia.

No. 301

1919 iulie 23, București

Domnului secretar de stat

Washington D.C.

Domnule,

Am onoarea să vă informez că organizațiile muncitorești din România au hotărît să declare o grevă generală în întreaga țară pe data de 21 iulie și că a avut într-adevăr loc o grevă de 24 de ore. Această acțiune a fost hotărîtă în semn de simpatie cu mișcările similare din Franța, Anglia și Italia și a fost înenită a fi o demonstrație de solidaritate a clasei muncitoare. Nu s-a înregistrat nici o întrerupere a funcționării căilor ferate și în aprovizionarea cu apă sau cu

electricitate, precum nici incidente cu caracter serios nu au avut loc, deși întreaga activitate comercială și de trafic a fost întreruptă.

Am onoarea să fiu, domnule,

al Dv. supus servitor

(ss. indescriabil)

Inșărcinat cu afaceri

Arh. St. București, colecția Microfilme S.U.A., rola 660, c. 266 (The National Archives of the United States, Washington D. C. General Records of the Department of State, Division of Near Eastern Affairs, no. 871.5043).

15

1926 iunie 19, București. Notă privind greva lucrătorilor de la Societatea de gaz și electricitate.

Prefectura Poliției Capitalei
Biroul de informațiuni

19 iunie 1920

Notă

Lucrătorii de la Uzina de Gaz și Electricitate pun la cale o grevă generală în toată capitala, solidari cu toți lucrătorii de la S.T.B., C.F.R., serviciul apelor și ai tuturor instituțiilor, aceasta cel mult după 14 zile.

Scopul este numai ca să le vină în ajutor celor de la Uzinele Fabricilor Metalurgice și spre a câștiga zilele de Locut¹ ce nu le-au fost încă plătite. Ei mai cer și un spor de 50% asupra salariului.

Arh. St. București, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească, dosar 58/1907—1944, f. 23.

¹ Corect *lockout*.

16

1920 octombrie 22, București. Raport al ministrului plenipotentiar al Belgiei la București, baronul Alberic Fallon, către ministrul de externe belgian, contele de Borchgrave, despre greva mecanicilor și fochiștilor români, ca un preludiv la greva generală.

No. 983/410

Greva generală

București 22 octombrie 1920

Bolșevismul în România

În România unde țărani constituie 90% din populație, problema socială a muncii nu se pune decât pentru minoritatea muncitoare de la orașe. Dar această minoritate este agitată și pretențioasă. Partidul socialist o conduce, iar banii și propaganda bolșevică o împing la revoltă și chiar la revoluție.

În ultimul timp grevele au fost pe cât de numeroase pe atât de nejustificate. Funcționarii de la P.T.T., de la tramvaie și chiar funcționarii inferiori din justiție au șomat timp de multe săptămâni.

Aceste greve s-au încheiat toate în favoarea acestor „muncitori” care au obținut recunoașterea revendicărilor lor. Guvernul a fost atât de slab, încât a admis plata salariilor pe zilele de grevă.

În aceste condiții, nu este de mirare că liderii socialiști și-au ridicat pretențiile și au uzat de amenințarea cu greva generală.

Că preludiv la o încetare generală a lucrului, mecanicii și fochiștii de la căile ferate au declarat grevă, duminică 17 ale acestei luni.

Acești muncitori au cerut o creștere a salariului de peste 1200 lei pe lună. Ministrul nu vrea să le-o acorde și are dreptate. Acești salariați primesc și așa salarii mai mari decât cele ale multor funcționari și magistrați.

Această grevă nu se bucură deci de nici o simpatie în rindul populației care a aprobat măsurile luate de guvern. Căile ferate au fost militarizate și astfel Simplon Orient Express-ul și câteva alte trenuri au fost desființate.

Guvernul nu a cedat nici la un ultimatum al Partidului Socialist. În consecință, greva generală a început ieri dimineață.

Ea nu este decât parțială, serviciile poștale, apă, electricitate, brutăriile și morile mecanice continuă să funcționeze. Restaurantele și cafenelele sînt deschise; tramvaiele circulă. Aseară, ziarele au apărut „datorită întâmplării”, azi de dimineață nici unul din ele nu a mai fost tipărit.

Autoritățile militare au luat măsurile necesare pentru a asigura funcționarea serviciilor publice care fuseseră întrerupte. Guvernul a pus să fie arestați uneltorii socialiști, a instituit starea de asediu și a reintrodus cenzura. Aceste măsuri extraordinare nu vor fi menținute decât atît cît va dura această grevă generală.

De fapt, șefii roșii nu au intimidat nici guvernul nici populația prin ultimatumul lor și prin greva generală care i-a urmat. Datorită măsurilor energice luate de autorități, viața nu a fost stînjinită.

Se poate prevedea apropiatul sfîrșit al acestei încercări bolșevice. Agitația șefilor socialiști are de fapt un caracter absolut bolșevic.

Dacă situația nu se îmbunătățește curînd, regele va recurge fără îndoială la o soluție extremă: instaurarea unui guvern militar; dar trebuie să sperăm că noi nu vom ajunge la această periculoasă limită.

Arh. St. București, colecția Microfilme Belgia, rola 47, c. 1000—1092 (Ministère des Affaires Etrangères et du Commerce Extérieur, Bruxelles. Correspondance Générale, Dossiers, Classement B, Doss. 10313. 1920—1925).

17

1921 februarie 28, București. Scrisoare adresată de un comitet socialist din provincie în legătură cu pregătirile în vederea Congresului din 8 mai.

București 28.2.1921

Iubite tovarășe,

Profit de ocaziunea că vine un tovarăș acolo și vă trimit furniturile ce ați cerut. Am întârziat cu ele căci nu erau gata, a trebuit să aștept tipografia.

Eu v-am scris ce prigoană e la noi, localurile sînt închise și toate imprimarele sînt înăuntru, așa că tot ce ne trebuie comandăm din nou. Ne e greu însă că nu avem fonduri de loc. De aceea, vă rugăm trimiteți dacă se poate, chiar prin aducător costul furniturilor ce vă trimit, care ar face 500 cart. ... = 1000 lei și 3000 cote = 60 lei, total 1060 lei totdeodată. Vă rugăm a ne trimite cît mai neîntîrziat, rapoartele morale și materiale pentru a ne prepara și noi, căci odată cu Congresul general al mișcării la 8 mai, vom ține și Conferința Uniunii.

Nu neglijați a face o cît mai intensă propagandă comunistă, pentru ca la Congres toți delegații să fie comuniști, în special să nu fie fabrică sau atelier care să nu aibă „nuclee comuniste”.

Așteptînd cele ce vă rugăm, vă urăm spor la muncă pentru izbînda noastră definitivă.

Cu salutări comuniste

p. Comitet

(ss.) indescifrabil

(Răspuns :) Îți trimit numai 3000 mărci, căci numai atîtea au fost gata pînă acum.
(Rezoluție :) 28.III.1921 : Văzut Comisar aj. (ss.) indescifrabil

Arh. St. București, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească, dosar 58/1907—1944, f. 27.

18

1921 aprilie 19, București. Interpelarea deputatului Gh. Cristescu în Adunarea Deputaților asupra regimului neregulamentar aplicat deținuților socialiști de la închisoarea Jilava.

Președinția (Adunării Deputaților)

No. 3159, 19 apr. 1921

București

Domnule Președinte,

Domnul deputat Gh. Cristescu, în ședința de la 18 aprilie a.c. a făcut următoarea comunicare :

„Am onoarea a comunica d-lui Prim Ministru că la închisoarea Jilava se petrec lucruri nedemne pentru un regim, fie chiar militar.

Mai întâi, membrii Partidului Socialist și ai sindicatelor muncitorești arestați acum două săptămâni, printre care C. Popovici, secretarul Comisiei generale, D. Fabian, primredactor al ziarului central al Partidului Socialist, Gh. Vasilescu, directorul librăriei socialiste. Margulius, secretarul organizației socialiste din Ploiești, și alți militanți nu au fost nici pînă azi instruiți, deși sînt arestați de aproape trei săptămâni, după cum am avut onoarea de a aduce la cunoștință guvernului.

Astfel, nefiind nu numai condamnați, dar nici măcar instruiți, fiind deci sub regim preventiv și deci legalmente pasibili de a fi repuși în libertate sînt totuși tratați de comandamentul fortăreței Jilava nu numai cu o rigurozitate excepțională, dar înjosiți în demnitatea lor omenească și în cinstea lor de cetățeni.

În primul rînd, sînt scoși la corvezi nu în scopul de a se îndeplini litera regulamentului despre care de atîtea ori mi-a motivat dl. ministru de război ci pur și simplu pentru a fi insultați, bruscați și înjosiți de comandant.

S-a mers cu această intenție de înjosire pînă a-i pune în ziua de 15 aprilie să curețe latrinele fortului.

De cîteva zile nu li se mai permite intrarea în celule în timpul zilei. Mîncarea ce li se servește este imposibilă și le amenință direct sănătatea. Fasole necurățată, cu nisip și ulei stricat. Nu știu întru cît poate folosi clarificarea justiției ruinarea sănătății acestor oameni și tovarăși.

În sfîrșit, unul dintr-inșii, Gh. Vasilescu, directorul Librăriei socialiste a pus mai presus demnitatea sa decît violența Comandantului, el a fost aruncat la carceră. o celulă în care l-a pedepsit a sta în picioare timp de 5 zile neîntrerupt.

În fata acestei situații, tovarășii noștri s-au hotărît a recurge la ultima protestare ce niște ființe prizoniere, fără putință de apărare, o mai au : greva foamei.

Repet. cum am declarat Camerei, tovarășii închiși nu au avut altă vină decît aceea că sînt membri ai Partidului socialist-comunist și lucrează la luminarea maselor muncitoare și la sate și orașe pentru a nu mai fi robi ai capitalismului. Unii din ei nu se găsesc nici cu instrucția făcută.

Ca atare ei sînt preveniți politic și trebuie să aibă un tratament deosebit. Proteste contra sălbăticiiei de la Jilava. Cer organelor competente ca cei arestați să fie eliberați pentru delictul de opinie, cu atît mai mult cu cît nici o lege la noi nu prevede prevenție politică. Iar la întreruperea d-lui Cuza declar că cineamănă vînt va culege furtună.

Subsemnatul cu onoare vă aduc la cunoștință textul acestei comunicări, are s-a făcut cunoscută și d-lui ministru de război.

Președinte,

Secretar general,

Arh. St. București, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească, dosar 8/1907—1944, f. 38.

19

1921 iunie 30. Propunerea mai multor deputați pentru instituirea unei comisii de anchetă parlamentară care să analizeze condițiile de dețenție ale deținuților politici.

Adunarea Deputaților
Sesiunea ordinară prelungită 1920—1921
La secțiuni
4050 — 30 iunie 1921

PROPUNERE

Ca urmare a comunicării făcute de dl. deputat Dunăreanu, privitor la tratamentul deținuților politici în diferite închisori din țară, subsemnații deputați propunem să se aleagă o comisiune de anchetă parlamentară compusă din reprezentanți ai tuturor partidelor politice din Parlament, care să ancheteze la fața locului asupra tratamentului la care sînt supuși deținuții politici din închisorile Văcărești, Jilava, Tg. Ocna, Doftana, Ocnele Mari, precum și cei din arestul Curții marțiale a corpului II armată.

(Urmează 31 semnături)

Arh. St. București, fond Parlament, dosar 1946/1920—1921, f. 141.

20

(1921, Craiova). Notă privind procesul comuniștilor arestați la Congresul de constituire a Partidului Comunist Român.

Notă

Cu ocazia dezbaterii procesului comuniștilor de la Curtea Marțială din localitate, avocatul Crăciunescu din București în pledoariile sale a adus în discuție moralitatea organelor Siguranței Statului, adresîndu-le tot felul de calificative calomnioase. D-sa nu s-a mărginit numai la atît, dar dezvoltînd teoriile comuniste ajunge la concluzia și caută a convinge că fapta celor arestați nu are nici o gravitate întrucît, față de vremurile de azi și față de procesul ce există de decenii între capital și muncă, e prea puțină activitatea lor, căci pentru a fi la nivelul cerințelor actuale ar fi trebuit să întreprindă măsuri de ordine terroriste.

Casete, broșuri, cărți de literatură cu idei anarhice, cîteva arme și material de tipografie ce s-au găsit nu constituie nici o dovadă. Aceleași gazele, broșuri și cărți de literatură comunistă, nu numai la orice librărie se găsesc, dar vă declar (a spus numitul avocat) că în biblioteca mea veți găsi ceva mai mult; dar citiți și convingeri declar că sînt cel mai fervent comunist și în legătură cu toate organizațiile din țară, iar ca să vă precizez vă spun că cu ocazia grevelor de la tramvaiele din București am fost sufletul acelei mișcări. Ei bine, vă rog să mă arestați! Prin urmare, de ce atîta lipsă de curaj să mă arestați pe mine, care vă declar totul aici în fața dvs. și au arestat pe acești nenorociți cărora li s-au smuls unele declarații de către cea mai severă instituție de stat.

Urmînd această temă caută a acoperi prin . . . . .¹ vina criminală a acelor arestați descoperindu-se pe sine într-o adevărată lumină de care ar trebui ținut cont, întrucît, stabilește acest Crăciunescu, e un element periculos societății, deoarece întreaga pledoarie nu a fost o simplă apărare a clienților săi ci o îndrăzneată profesie de credință comunistă.

Arh. St. București, fond Ministerul Justiției, dosar 54/1921—1922, f. 8—9.

¹Ștersătură în text.

21

1922 martie 6. Buletin informativ al Diviziei a IV-a transmis Ministerului de Interne privind desfășurarea procesului comunistilor.

Copie
Divizia a IV-a
Biroul informații

Buletin informativ asupra procesului comunistilor pentru ziua de 6 martie 1922.

1. Numărul deținuților 172 (1 în infirmeria închisorii).
2. Transportul s-a efectuat în liniște.
3. Ședința s-a deschis la ora 9,5.
4. S-a luat interogatoriul la 4 acuzați.
5. Avocatul Crăciunescu din partea apărării a provocat următorul incident. În timpul pledoariei s-a exprimat la adresa Consiliului cu următoarele cuvinte: „că aceasta nu e justiție”. Președintele Consiliului a cerut să-și ceară scuze imediat, ceea ce a și făcut avocatul.
6. Ședința s-a ridicat la ora 13,40.
7. Public puțin, asemenea avocați și ziaristi.
8. Evenimente petrecute în închisoare: cu ocazia vizitării deținuților de către familiile lor în ziua de 5 martie 1922 soția deținutului Scheiu s-a interesat de la soțul ei despre felul cum se face paza închisorii, schimbarea sentinelilor, rondurile când au loc etc.

Soția deținutului (Al.) Dobrogeanu Gherea a înmănat soțului ei o scrisoare cifrată care în prezent se află în posesia închisorii, spre a fi dată siguranței spre descifrare.

Din ordin
Șeful de Stat Major
colonel
(ss.) indescifrabil

p. conformitate
Șeful Biroului II
Căpitan
(ss.) indescifrabil

Arh. St. București, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească, dosar 58/1907—1944, f. 53.

22

1922 septembrie 30, (București). Circulară a Direcției Poliției și Siguranței Statului, referitoare la activitatea propagandiștilor comuniști.

Ministerul de Interne
Direcțiunea Poliției și Siguranței Statului
Serviciul Secretariatului

1922 sept. 30

Domnule ...

Posezăm informațiuni că Partidul Social-Comunist, în legătură cu secțiunile din provincie și-a format propagandiști pe care i-a împrăștiat în întreaga țară, având instrucțiuni și ordine ca să se angajeze în serviciu pe la diferiți proprietari sau arendași de moșii, ca mecanici sau fochiști la mașinile de lucrat, secerat sau la plugurile cu motoare.

Toți aceștia au însărcinarea să observe dacă se produc nemulțumiri din partea locuitorilor față de proprietari, arendași sau autorități și să caute a le exploata și specula explicind locuitorilor scopul Partidului Social-Comunist și făcind pentru ei o întinsă propagandă comunistă.

Avem onoare a vă aduce la cunoștință cele ce preced și a vă ruga să binevoșiți a dispune să se ia serioase măsuri de supraveghere a acestor agenți, iar

atunci cînd vor fi dovediți că fac astfel de propagandă să li se drezeze acte și să fie trimiși înaintea justiției, încunoștințînd și Ministerul.

Arh. St. București. Colecția de documente privind mișcarea muncitorească, dosar 58/1907—1944, f. 25.

23

1923 aprilie 14, Timișoara. Raport al lui Landmann referitor la greva muncitorilor din Timișoara.

Copie
J. nr. 867
K. nr. 50

1923 aprilie 14, Timișoara

De ieri, se află în grevă circa 10 000 muncitori din industria orașului Timișoara și încă circa 2500. Mișcarea grevistă a început acum cîteva zile, după ce la 1 aprilie expirase contractul colectiv înțră Asociația fabricilor industriale și muncitorii din fabrici, în sectorul feroviar și metalurgic și s-a extins repede în alte diferite industrii, îndeosebi la „Societatea pe acțiuni din industria linii“ cu cei 1500 de muncitori. Cauza grevei este determinată de diferențele de salariu. Muncitorii cer o creștere a salariului cu 25 procente. Antreprenorii referindu-se la aceasta, adică să nu permită industriei bănățene de a concura la o creștere mai puternică a salariilor, vor să recunoască numai o creștere (a salariilor) cu 15 procente.

Este posibilă o extindere mai mare a mișcării greviste. Pe de altă parte este iminentă reluarea tratativelor între muncitorii distribuitori și muncitorii care preiau.

Copia acestui raport va fi primită și de Legația din București.

semnat: Von Landmann

Arh. St. București, colecția Microfilme R.D.G., rola 83, c. 1367 (Reichswirtschaftsministerium, Nr. 10431, Bd. 1).

24

1923 iulie 2, (București). Notă privind greva lucrătorilor de la fabrica „Lemaître“.

1923 iulie 2

Direcțiunea Siguranței Generale

Notă

Duminică 1 iulie crt. la orele 2 p.m. lucrătorii greviști de la Fabrica Lemaître au avut o consfătuire cu Direcțiunea fabricii chiar în localul acesteia.

Tratativele nu au dus la nici un rezultat, întrucît lucrătorii pretindeau ca înainte de începerea lucrului să fie reprimiți în fabrici cei 4 lucrători, anume Costache Gheorghe (Grosu), Pandelescu Popescu, Sorea Niculae și Sorea Tudor, care au fost dați afară de la fabrică pentru motivul că sînt instigatori la grevă, iar Direcțiunea fabricii insistă ca mai (întîi) lucrătorii să intre la lucru în fabrică și apoi ea să discute cererile lor.

Urmînd punctul de vedere al său, Direcțiunea fabricii a afișat că începînd de luni 2 iulie cr. lucrătorii pot intra (la) lucru, urmînd ca tratativele să urmeze ulterior, acesta în urma acordului stabilit între delegații ministerului, acei ai fabricii și lucrătorilor.

Lucrătorii cu toate acestea refuză să intre la lucru, ținînd la pretențiunile lor.

Astăzi luni 2 crt. lucrătorii s-au întrunit din nou la Sala Măgurele unde s-a continuat cu acordarea de ajutoare de către Comisia locală a sindicatelor.

Greva lucrătorilor de la Lemaitre a avut darul să influențeze și asupra lucrătorilor și lucrătoarelor de la Fabrica de Tricotaje din str. Logofătul Tăut care au declarat grevă astăzi de dimineață pentru motivul că direcțiunea acelei fabrici impune lucrătorilor ore suplimentare de muncă și lucrul în acord. Și aceștia au venit la sala Măgurele pentru a se consfătui.

În plină agitație mai sînt și lucrătorii de la Abator, care de asemenea sînt nemulțumiți cu salariul ce-l au (100 lei de cap de vită mare — fără tain de carne), astfel că și aceștia intenționează să facă o mișcare pentru revendicările ce cer.

De asemenea, nu este exclus ca astăzi sau miine lucrătorii și lucrătoarele de la fabrica „Postavul” din strada Apele Minerale să declare greva tot pe chestiunea revendicării de salarii.

Atît la Sala Măgurele cît și la toate întreprinderile industriale din Capitală s-au împărțit manifeste din care se alătură un exemplar.

Arh. St. București, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească, dosar 58/1907—1944, f. 26.

25

1923 septembrie 22, (București). Notă privind greva lucrătorilor tipografi de la ziarele „Adevărul” și „Dimineața”

1923 septembrie 22

În ziua de 12 septembrie cor. lucrătorii tipografi de la ziarele „Adevărul” și „Dimineața” au declarat grevă, susținînd că au salariu insuficient și cerînd majorarea lefurilor cu 60% a lucrătorilor necalificați, cu 40% a celor calificați.

Direcțiunea ziarelor făcînd parte din sindicatul patronilor tipografi ale căror statute o obligă să nu trateze izolat cu lucrătorii chestiunile de salariu, a cerut lucrătorilor să reîntre mai întîi la lucru și apoi să se discute asupra cererilor lor.

Lucrătorii nu au admis acest punct de vedere și au tipărit un ziar cu titlul „Adevărul tipografilor” și un manifest (care s-au înaintat la timp cu notele informative) și prin care lucrătorii greviști arătau cîștigul net și fabulos al ziarelor cum și justețea cererilor de majorare a salariilor.

În seara de 14 cr. comuniștii care profită de orice ocaziune pentru a agita spiritele muncitorilor, au convocat pe lucrătorii greviști la o întrunire în sala din str. Academiei unde Pascal Constantinescu și Gh. Cristescu au îndemnat pe greviști la rezistență (la timp s-a făcut și aceasta cunoscut).

Pentru înlocuirea greviștilor, ziarele „Adevărul” și „Dimineața” au adus lucrători militari însă, în urma protestului greviștilor, s-a renunțat la serviciul lor și ziarele s-au tipărit la „Universul”.

Acest fapt cît și ca motiv de solidaritate în ziua de 18 crt. lucrătorii de la „Universul” (o parte) au declarat și ei grevă.

Joi 2 cor. toți lucrătorii greviști de la menționatele 3 ziare au ținut o întrunire în Sala Transilvania unde Manole Constantinescu, Manciu și Pascal Constantinescu care aduce laude ziarului „Socialismul” ce a luat apărarea greviștilor îndeamnă pe lucrători la rezistență, acuzînd Ministerul Muncii că nu caută să aplaneze conflictul.

Ministerul Muncii a căutat să intervină însă fără nici un rezultat eficace pînă în prezent. Aceasta este situațiunea actuală a grevei.

Arh. St. București, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească, dosar 58/1907—1944, f. 28.

26

1924 august 29, Botoșani. Raportul Brigăzii de Siguranță Botoșani către Prefectura județului Botoșani prin care se cere dizolvarea Clubului muncitoresc „Aurora” din Tîrgul Ștefănești, pentru intensa propagandă comunistă pe care o desfășoară.

Regatul României
 Ministerul de Interne
 Brigada de Siguranță Botoșani,
 Direcția Poliției și Siguranței Generale
 Nr. 3289, 1924 luna Aug. ziua 29
 Confidențial, Personal

Domnule Prefect,

Avem onoarea a vă raporta următoarele :

Cu ocazia descinderii făcute de noi în ziua de 27 August a.c. la Clubul Muncitoresc „Aurora“ din Tîrgul Ștefănești s-au găsit corespondență și broșuri comuniste care le menționăm după cum urmează :

1. Un an de revoluție rusească. 2. Calendarul Muncii. 3. Sindicatele Muncitorești. 4. Ce e Cazarma, și al 5-lea : Carl Marx ; și cum numiți sub forma de șezători și ședinte ce le țin de 3 ori pe săptămîină fac propagandă intensă comunistă, constatîndu-se că la acel cerc este un focar comunist și pentru a nu lua proporții această propagandă care se face în mod clandestin, cu onoare vă rugăm să binevoiți a dispune să se intervie către Compania de Jandarmi ca să li se interzică ținerea acestor șezători și conferințe [...]

În acest sens s-a raportat de noi Direcției Poliției și Siguranței Generale de a ne da ordin pentru a se dizolva acest cerc, aceasta în conformitate cu ordinul Inspect. General de Siguranță nr. 13489 din 11/8/1924.

Aducîndu-vă aceasta la cunoștința Dvs. cu onoare vă rugăm să binevoiți a lua urgente măsuri pentru a ni se satisface prezentul raport.

(ss.) indescifrabil

(ss.) indescifrabil

Șef Siguranței

secretar

(Rezoluție :) Nr. 136 ; 4.9.24 D-1 Ad-tor plasei Ștefănești va retrage autorizațiunea cu Nr. 898 din 12 mai 1923 dată de noi cercului de lectură Aurora din Ștefănești, luînd măsuri în același timp pentru desființarea cercului.

Procesul verbal de efectuarea acestor dispozițiuni ni-l va înainta odată cu autorizațiunea.

(ss.) indescifrabil

Arh. St. Botoșani, fond Prefectura județului Botoșani, dosar 17/1924, f. 362.

27

(1926), Iași. Notă privitoare la conducerea de către comuniști a sindicatelor din Moldova.

Notă

Inspectoratul General de Siguranță Iași raportează :

Comuniștii care de fapt conduc sindicatele locale din orașul Iași continuă să facă educația muncitorilor sindicalizați pentru organizarea nucleelor ilegale potrivit tacticii adoptată de Comitetul Central al Partidului Comunist Român.

În Moldova, numai la Focșani, Iași, Bîrlad există asemenea grupe sau nucleee comuniste care păstrează legătură cu Comitetul Central al Partidului Comunist, iar în localitățile Piatra Neamț, Vaslui, Huși, Tecuci se află cîțiva simpatizanți din vechea mișcare pe concursul cărora se bazează în orice împrejurare.

Apariția ziarului comunist „Dezrobirea“ și conferința de la Severin, pentru alcătuirea blocului democratic muncitoresc și țărănesc lămurește pe deplin intențiunea fruntașilor comuniști că în prezent s-a pășit spre legalitate pentru desăvîrșirea organizării maselor în stil mai mare și pătrunderii la sate.

Cu toate că instrucțiunile Comitetului Central către organizațiile muncitorești din țară arată că nu se urmărește cucerirea scaunelor de deputați, comuniștii au credința că vor reuși să obțină în toată țara proporția de 20% din voturile exprimate și astfel vor putea pătrunde în Parlament cel puțin 2—3 deputați comuniști.

Arh. St. București, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească, dosar nr. 58/1907—1944, f. 30.

28

1929 august 10, București. Raport al însărcinatului cu afaceri ad-interim al S.U.A. la București, John H. Mac Veagh, către secretarul de stat al S.U.A., H. L. Stimson, referitor la grevele minerilor de la Lupeni.

1929 august 10, București

Legăția Statelor Unite ale Americii
București, 10 august 1929
No. 256

Domnului Secretar de Stat
Washington D. C.
Domnule,

Am onoarea să vă raportez că la 5 august aproximativ 3800 de mineri de la minele de cărbune au intrat în grevă la Lupeni, lângă Petroșani, pe Valea Jiului. Minerii au ocupat centrala electrică — răbind pe seful de echipă atât de grav, încât acesta mai târziu a decedat — lăsînd întregul județ în întuneric. Întreruperea curentului a oprit pompele din mine și amenință ca unii mineri rămași în mină să fie asfixiați, iar minele să fie distruse prin inundare.

Autoritățile au fost incapabile, datorită întunericului, să ia vreo măsură pînă în dimineața următoare. Ele au cerut atunci minerilor să evacueze centrala electrică, dar greviștii au refuzat. Prefectul poliției a cerut greviștilor să se predea, iar judecătorul local și oficialitățile judiciare au parlamentat cu ei îndelung, dar greviștii nu s-au lăsat convinși și au continuat să se înarmeze cu bare metalice și alte arme, astfel încît în cele din urmă autoritățile au ordonat polițiștilor să intre în curtea centralei electrice. Aceștia au fost atacați de greviști, care au tras cîteva focuri de revolver, răbind cîteva polițiști. Au fost chemate trupele care au tras în greviști, omorînd 21¹ și răbind 50². Un număr de 12 polițiști și soldați au fost răniți. Greviștii s-au împrăștiat apoi și au plecat la casele lor, iar centrala electrică a început din nou să funcționeze.

Guvernul a trimis la Lupeni o comisie pentru a ancheta în detaliu întreaga afacere, dar va mai dura pînă cînd aceasta să prezinte un raport. Au fost operate cîteva arestări și autoritățile sînt inclinate să acuze agitatorii unguri. Comisia guvernamentală a atacat puternic companiile miniere și le-a acuzat pentru situația mizerabilă a minerilor, salariile mici și condițiile deplorabile de viață ale minerilor, ceea ce a transformat minele într-un teren fertil pentru agitatorii comuniști.

Greva a fost, fără îndoială, o demonstrație elaborată și pusă în scenă de comuniști. Ea fusese proiectată să aibă loc pe 1 august, odată cu demonstrațiile prilejuite de demonstrațiile antirăzboinice din întreaga Europă, dar nu s-a putut realiza la timp [...]. Comisia guvernamentală care desfășoară o anchetă la Lupeni urmează să facă unele recomandări privind măsurile ce trebuie luate pentru îmbunătățirea condițiilor de viață, precum și să informeze despre cauzele imediate ale revoltei. Minerii au revenit la lucru la 9 august.

Am onoarea...

John H. Mac Veagh
Însărcinat cu afaceri ad-interim

Art. St. București, colecția Microfilme S.U.A., rola 660, c. 269—273. (The National Archives of the United States, Washington D. C., General Records of the Department of State, R.G. 59, Division of Near Eastern Affairs. No. 871.5045/4)

¹ Numărul morților a fost de 22 (cf. M. C. Stănescu, M. Silviu, *Lupeni ieri și azi*, Edit. politică, București, 1983, p. 105).

² În total numărul răniților s-a ridicat la 58 (cf. *Ibidem*).

29

1931 februarie 10, (București). Notă în legătură cu răspîndirea unui manifest comunist adresat muncitorilor din capitală.

10 februarie 1931

Direcția Generală a Poliției

Notă

Un manifest comunist adresat muncitorilor ceferiști și muncitorilor din Capitală

Un manifest, semnat de Comitetul Central al Partidului Comunist din România și Comitetul Central al Uniunii Tineretului Comunist din România, a fost adresat către muncitorii ceferiști și către muncitorii din Capitală. Manifestul este scris la mașină și apoi șapirografiat.

Conținutul se referă la cele petrecute în Calea Griviței, în ziua de 29 ianuarie cor. și se arată că generalul Ionescu și-a inaugurat activitatea la C.F.R. „prin singele muncitoresc” și că programul ce-l va urma va avea ca rezultat reducerea salariilor. Se îndeamnă muncitorimea de la C.F.R. să continue lupta împotriva curbei de sacrificiu, să organizeze gărzile de autoapărare și să întărească Partidul Comunist și Uniunea Tineretului Comunist.

Manifestul se termină cu „Trăiască greva muncitorilor ceferiști”, „Trăiască guvernul muncitoresc-tărănesc”, „Jos uneltirile războinice contra Uniunii Sovietice”.

Manifestul a fost răspîndit în cartierul Grivița.

Arh. St. București. Colecția de documente privind mișcarea muncitorească, dosar 58/1907—1944, f. 34.

30

1931 februarie 11. Raport al Direcției Generale a Poliției privind starea de spirit a muncitorilor ceferiști din zona Inspectoratului regional Craiova.

Inspectoratul regional Craiova comunică :

Starea de spirit a funcționarilor și lucrătorilor de la C.F.R. continuă a fi agitată.

Funcționarii sînt nemulțumiți că prin ordinele Direcției C.F.R. s-au avantajat lucrătorii și mecanicii cărora li s-au anulat în parte curba de sacrificiu.

Mecanicii și lucrătorii din atelierele C.F.R. însă continuă a fi nemulțumiți pentru că nu au fost satisfăcute toate cererile lor, iar pînă în prezent nu s-a luat nici o măsură de a nu li se aplica curba de sacrificiu, deoarece Direcția generală C.F.R., după ce a dat un ordin de anulare a curbei de sacrificiu la unele categorii de salarii, printr-un ordin ulterior a anulat aceste dispoziții, așa că în prezent se găsesc în aceeași situație ca mai înainte.

Pentru a reuși în satisfacerea cererilor ce se fac, continuă a se agita, iar în ultimul timp au pornit o acțiune de concentrare a diferitelor societăți C.F.R.

Inițiativa a fost luată de Societatea „Unirea” care a hotărît trimiterea în acest scop în provincie a unor membri de ai săi cu facerea propagandei și ținerea de întruniri.

La această acțiune, din Inspectoratul nostru pînă în prezent au aderat: Asociația funcționarilor titrați și bacalaureați, Asociația generală profesională a personalului „Unirea”, Asociația maștrilor de ateliere, Asociația „Materialului rulant”, Asociația „Tracțiunea” a mecanicilor conducători de locomotive, Asociația „Nivel-Metru”, Asociația „Mișcarea”, Asociația „Stația” și „Cercul focarilor”.

Atît funcționarii cît și meseriașii C.F.R. stau în expectativă justificînd aceasta prin faptul că în provincie se găsesc răspîndiți în număr mic, astfel că

o acțiune a lor izolată nu ar avea nici un efect. Așteaptă însă de la centru directive pe care sînt hotărîți să le execute la timp.

În legătură cu mișcarea C.F.R. și ca o consecință a curbei de sacrificiu asupra salariului, funcționarii din toate categoriile sînt nemulțumiți și se agită. Pînă în prezent aceste nemulțumiri sînt manifestate prin critici și discuții, nefiind vorba încă de o acțiune mai violentă.

Arh. St. București, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească, dosar 58/1907—1944, f. 57.

31

1931 februarie 13, (București). Notă privitoare la lansarea unui manifest semnat de Comitetul local al P.C.R. și Comitetul local al U.T.C. din București pentru formarea de gărzi de autoapărare.

Un manifest semnat de Comitetul local al Partidului Comunist și Comitetul local al Uniunii Tineretului Comunist din București adresat către muncitorimea Capitalei îndeamnă muncitorimea să formeze gărzile de autoapărare revoluționară contra atacurilor poliției și spărgătorilor de greve.

În acest manifest se spune: „cuceriri strada, manifestați împotriva curbei de sacrificiu, contra asasinării, contra militarizării, numai lupta hotărîită va împune burgheziei satisfacerea revendicărilor voastre“.

Arh. St. București, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească, dosar 58/1907—1944, f. 43.

32

1932 februarie 3, (București). Notă privind atitudinea comuniștilor față de legea excepțională adoptată de guvern.

3 februarie 1932

Dirrecția Generală a Poliției

Notă

O circulară comunistă asupra „legii excepționale contra comuniștilor“

Inspectoratul Regional de Poliție Cluj comunică:

Comitetul Central al Uniunii Tineretului Comunist din România a expediat tuturor organizațiilor din provincie o circulară.

În circulară, după ce se face critica guvernării actuale, se spune că, neputîndu-se ajunge la nici o ameliorare, guvernul încearcă a menține situația prin votarea unei legi excepționale îndreptată contra comuniștilor și maselor muncitoare.

Împotriva acestei legi, comitetul central ordonă o luptă, în care scop dă instrucțiuni între care:

Să se explice că legea aceasta este îndreptată nu numai contra comuniștilor, ci împotriva tuturor maselor trudite;

Trebuie demascat rolul social-fasciștilor¹ în pregătirea și susținerea acestei legi.

Trebuie convocate masele muncitorești la conferințe și la meetinguri volante pe întreprinderi și alese comitete de luptă contra acestei legi.

La sate, trebuie convocate întruniri de săteni cărora să li se arate că legea excepțională este îndreptată contra tuturor maselor trudite. La sate asemenea se vor alege comitete de luptă.

Trebuie dusă lupta în organizațiile social-democrate sportive, culturale, pentru formarea comitetelor de front unic al tineretului muncitoresc, contra acestei legi.

Aceste comitete trebuie să fie sub conducerea fracțiunilor noastre, pentru ducerea acțiunii în sensul pregătirii demonstrațiilor de stradă împreună cu partidul, contra acestei legi.

¹ Apreciere eronată, dată la indicația Internaționalei Comuniste.

Trebuie scoase manifeste și făcute șabloane cu lozincile: Jos legea excepțională contra maselor trudite etc.

Aceste instrucțiuni să fie discutate și în celule.

În regiunile unde nu se știe românește circularea să fie tradusă și răspândită. Trebuie întărită conspirația organizațiilor noastre care este foarte slabă mai ales în Transilvania și Dobrogea.

Membrii organizației să vorbească: Nu ceea ce se poate, ci ceea ce trebuie. Întrunirile trebuiesc făcute la timp, fără nici o întârziere mai mare de 10 minute.

Pentru menținerea conspirației se vor lua intense măsuri organizatorice.

Arh. St. București, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească, dosar 58/1907—1944, f. 35—36.

33

1932 februarie 19, (București). Notă privind sărbătorirea zilei de 25 februarie, ziua internațională a șomerilor.

Direcția Generală a Poliției
Notă

19 februarie 1932

Programul comuniștilor pentru ziua de 25 februarie cor.

Ziua internațională a șomerilor

Conducătorii organizațiilor comuniste au hotărât să dea o deosebită importanță zilei de 25 februarie (ziua internațională de luptă a șomerilor) în care scop au dat instrucțiunile următoare :

1. Toate sindicatele unitare, secțiunile „Ajutorului Muncitoresc Român”, grupele pe cartiere și nucleele pe fabrici vor ține ședințe, la care vorbitorii vor arăta însemnătatea zilei, situațiunea în care se găsește clasa muncitoare, că singura ei nădejde (este) să se organizeze în Partidul Comunist și asociațiunile lui.

2. În cursul săptămânii ce urmează se vor răspîndi manifeste clandestine.

3. În dimineața de 25 februarie cor. comuniștii vor încerca să ție întruniri în fața fabricilor C.F.R., R.M.S., Lemaître, Voinea, Malaxa, Venus, Cordiala, Mociornița, iar cu ajutorul nucleelor formate pe fabrici, se va încerca o grevă demonstrativă de jumătate oră.

4. În aceeași zi, comuniștii vor încerca să ție întruniri cu ajutorul șomerilor, în diferite puncte ce vor fi fixate, iar în cazul cînd se vor adună în număr de aproximativ 100 persoane, vor încerca să facă demonstrația la Ministerul Muncii și la primăriile de sectoare.

Art. St. București, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească, dosar 58/1907—1944, f. 75.

34

1933 august 9, (București). Ordin al Inspectoratului general al jandarmeriei privind activitatea desfășurată de Comitetul de conducere al P.C.R. în timpul procesului comuniștilor de la C.F.R.

Secret

Comunicat. Secții și Posturi

Ordin de informație nr. 32
din 9 august 1933

Inspectoratul General al Jandarmeriei cu ord. de informație nr. 39/1933 ne informează că ridicîndu-se starea de asediu în ziua de 4 august 1933, organizațiile cu caracter subversiv de diferite tendințe își intensifică activitatea atît la orașe cît și la sate.

În această privință Comitetul de conducere al Partidului Comunist a dat o serie de instrucțiuni și dispozițiuni cum să se desfășoare acțiunea agenților comuniști în toate direcțiile.

Regimul stării de asediu ridicându-se, toate organizațiile au și început o vie acțiune de propagandă și agitațiune urmărind tulburarea liniștei publice și aștăreaa spiritelor populației, în scopul înfăptuirii programului lor de răsturnare a ordinii sociale existente.

Pentru a preveni și reprimă orice acțiune subversivă, luați întinse măsuri de supraveghere a tuturor indivizilor suspecți ce acționează în asociațiunile extreme și aplicați cu toată rigoarea prevederile „Legii pentru reprimarea unor noi infracțiuni contra liniștei publice”.

Nu mai prin stricta aplicare a acestei legi se va înlocui în mod eficace regimul stării de asediu care s-a ridicat.

Veți ține cele mai strinse legături cu polițiile urbane așa că acțiunea de supraveghere și reprimare să se desfășoare în strinsă colaborare continuu și cu efect pe întreg teritoriul.

La cazuri se va informa rapid și Legiunea prin note informative pentru a lua măsuri.

Comand. legiunei jand. București

L. S. căpitan

(ss.) indescifrabil

Am luat cunoștință

Serg. Inst., (ss)indescifrabil

Șeful Bir. Pol. și Comand.
căpitan (ss.) indescifrabil

F.A.S.M.B., fond 64, dosar 4/1933, f. 2.

35

1936 ianuarie, (București). Buletin informativ privind activitatea comunistă în zona petroliferă din județele Dimbovița și Prahova.

Buletin informativ nr. 1.
pe luna ianuarie 1936

[...] III. Curente politico-sociale extreme sau cu tendințe extreme.

A. Acțiunea curentelor de extremă stângă.

I. Acțiunea comunistă

În cursul lunii ianuarie s-au descoperit mai multe broșuri și manifeste răspândite în regiunea petroliferă Gura-Ocniței —Ulmi din județul Dimbovița, și Stravapoliș — Moreni, județul Prahova [...]

Față de această descoperire, rezultă că acțiunea comunistă pare a fi reluată cu mai multă intensitate în regiunea petroliferă Moreni — Gura Ocniței — Ulmi.

Astfel s-a descoperit la perchezițiile executate, numeroasă literatură comunistă, iar la Ulmi o încercare de organizare a unor nuclee (de) tip comunist.

Intinzându-se cercetările și pe teritoriul orașului Tîrgoviște și în Moreni — Stravapoliș, s-a dovedit că acțiunea este unitară condusă și cuprinde întreaga această regiune [...]

Arh. St. București, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească, dosar 58/1907—1944, f. 581.

36

1936 iunie 6. Notă privind condamnarea comuniștilor din Moreni și Gura Ocniței, județul Dimbovița, între care se numără tovarășul Nicolae Ceaușescu.

6 iunie 1936

Nr. 1546

Dirrecțiunea Generală a Poliției

Notă

Comuniștii condamnați de Consiliul de Război

Corpul V Armată

Chestura Brașov comunică :

Ieri, la orele 17, Consiliul de Război al Corpului V Armată, terminând ju-

decare a celor 21 comuniști din Moreni și Gura Ocniței, jud. Dimbovița, 9 zile de dezbateri, a condamnat după cum urmează :

3. Ceaușescu Nicolae, 2 ani închisoare, 2000 lei amendă și un an domiciliu forțat.

Arh. St. București, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească, dosar 58/1907—1944, f. 114.

37

1936 iulie 8, (Botoșani). Raportul Chesturii Poliției Botoșani — Biroul siguranței către Prefectura jud. Botoșani privind descoperirea unor manifeste cu indemnuri comuniste.

Confidențial

Chestura Poliției Botoșani
Biroul Siguranței

No. 1027
1936 iulie 8

Domnule Prefect

Avem onoare a vă înainta alăturat patru exemplare din cele patru feluri de tichete mici, albe și roșii, cu indemnuri comuniste, raportându-vă că astănoapte, între orele 24—1, circa 50 bucăți din aceste tichete au fost lipite pe stîlpul de telegraf și lumină electrică și pe gardurile din centrul acestui oraș și cartiere mărginașe.

În urma informațiilor și denunțurilor primite cu privire la persoanele ce ar fi lipit aceste tichete s-au efectuat percheziții domiciliare (celor) bănuiți și deținuți ca autori dar care n-au putut fi dovediți din lipsă de probe.

Numiții au fost eliberați iar actele dresate cu aceste prime cercetări se vor înainta parchetului, luîndu-se măsuri riguroase pentru continuarea cercetărilor și dovedirea autorilor, urmînd a vă raporta la timp orice s-ar putea descoperi.

I. S.

Chestor

(ss.) indescifrabil

Șeful Biroului de Siguranță

Comisar

Gh. Goian

Domnului Prefect al județului Botoșani

Arh. St. Botoșani, fond Prefectura județului Botoșani, dosar 99/1936, f. 16.

38

1938 martie 25, (București). Notă privind pregătirea de către P.C.R. a unei manifestații contra războiului.

25 martie 1938

Nr. 1192 confidențial

Notă

Partidul Comunist intenționează să utilizeze exercițiul de apărare pasivă din ziua de 12 sau 14 aprilie cor. pentru a manifesta contra războiului

Cu ocazia exercițiului de apărare pasivă fiind fixat în ziua de 12 sau 14 aprilie crt. cu scopul de a deprinde populația civilă să se ferească și să se apere în cazul unui atac aerian cu gaze, Partidul Comunist intenționează să utilizeze această demonstrație spre a manifesta contra războiului.

S-au dat instrucțiuni fiecărui comitet de sector să facă propagandă printre muncitori și populația nevoiașă, îndemnînd-o să ceară autorităților să organi-

zeze în prealabil conferințe instructive, ținute de ofițeri superiori, la care să se explice cum trebuie să se apere contra gazelor. La aceste conferințe membrii Partidului Comunist, infiltrați printre participanți vor căuta prin strigăte de „jos războiul” să schimbe aspectul acestor întruniri în adevărate manifestațiuni ostile războiului, pe care îl pregătește regimul de dictatură militară care conduce astăzi țara.

În același scop s-au mai dat instrucțiuni ca membrii sau simpatizanții mișcării comuniste să formeze comitete pe lângă fiecare ateneu popular și pe lângă toate cercurile culturale, pentru ca atunci când va fi ocazia să se manifeste ostil contra războiului.

Se vorbește printre comuniști că în apropierea zilelor fixate pentru acest exercițiu, comitetul central va edita un manifest clandestin, care să îndemne populația la manifestări ostile.

Arh. St. București, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească, dosar 58/1907—1944, f. 21.

39

1939 mai 4, (București). Notă referitoare la activitatea tovarășului Nicolae Ceaușescu ca membru al Comisiei centrale a tineretului comunist din Capitală.

4 mai
Sursă serioasă
Șeful Grupei

Informații referitoare la activitatea tineretului comunist din Capitală

Comisiunea centrală a tineretului comunist din Capitală, compusă din comuniștii: CEAUȘESCU NICOLAE, muncitor, ALEXANDRU RĂDUCANU metalurgist la atelierul „Leonida”, și un tânăr ceferist în curs de identificare a ținut aseară o ședință clandestină în legătură cu activitatea tineretului comunist din Capitală. S-au făcut reproșuri delegatului de la C.F.R. că nu a scos mai mult tineret comunist și lucrători din atelierele Grivița la întrunirea și manifestația muncitorească din ziua de 1 Mai.

S-a hotărît ca pînă Duminică să se țină ședință în fiecare sector din Capitală pentru constituirea comisiunilor raionale ale tineretului comunist. S-a mai arătat că instructorul Partidului Comunist, care conduce munca tineretului comunist din București, a mărit comisiunea tineretului din Capitală cu încă doi membri (o fată și un băiat) pentru ca să se poată desfășura o activitate mai intensă.

Prima ședință a comisiei Capitalei a fost anunțată pentru ziua de 10 Mai, cînd vor participa și doi membri noi, desemnați a face parte din conducere.

Se urmărește de aproape activitatea tineretului comunist și la timp se va raporta orice constatare.

Arh. St. București, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească, dosar 58/1907—1944, f. 1.

40

(1939), București. Notă referitoare la activitatea comunistă desfășurată de tovarășul Nicolae Ceaușescu.

10. CEAUȘESCU NICOLAE, lucrător, originar din comuna Cornești (sic) județul Olt, de ani 21, domiciliat în str. Radu Vodă nr. 1, este cunoscut ca unul ce a desfășurat activitate comunistă de la vîrsta de 14 ani. În anul 1936, a fost arestat de organele Poliției Tîrgoviște pentru propagandă comunistă și fiind înaintat Consiliului de Război al Corpului V Armată, a fost judecat și condamnat la doi ani închisoare, pedeapsă executată la Penitenciarul Doftana, libe-

rindu-se în Decembrie 1938. Deși liberat din închisoare de puțin timp, fiind comunist convins a început să desfășoare din nou activitate comunistă [...]

Arh. St. București, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească, dosar 58/1907—1943, f. 5.

41

1940 martie 29, Budapesta. Sinteză asupra situației interne și externe a României întocmită de șeful Statului Major al forțelor armate ale Regatului ungar, pe baza rapoartelor din București trimise de atașatul militar al Ungariei în România, înaintată Ministerului de Externe.

Șeful Statului Major al forțelor armate
ale Regatului Ungar

Strict confidențial!

Nr. 12.827

Rapoartele trimise de atașatul
militar la București

D-lui Ministru de Externe al Regatului Ungariei

1940 martie 29, Budapesta

Budapesta

După cum mi s-a plîns zilele acestea comandantul militar al Bucureștiului, Generalul Argeșeanu, organizațiile și propaganda comunistă s-au răspîdit mai puternic în masele de muncitori industriali din regiunea petroliferă care înconjoară Ploieștiul.

Totodată s-a interesat despre forța mișcării comuniste din Ungaria. Din cauza aceasta pe de o parte, iar pe de altă parte cu scopul de a preîntîmpina sabotajele, regiunea petroliferă a Ploieștiului imobilizează acolo forțe militare puternice. (25 de divizii) [...]

Din ordinul șefului Statului Major al
forțelor armate ale Regatului Ungar
(ss.) indescifrabil

Arh. St. București, colecția Microfilme Ungaria r. 53, c. 893—895 (Magyar Országos Levéltár (Arhiva Națională a Ungariei), A Polgári Kori Központi Kormányhivatalok Levéltára (Kszekcio) Külügyminiszteriumi Levéltárkülügyminiszteri UM K 63 Politikai osztály iratai (Arhivele organelor guvernamentale centrale din perioada capitalismului (secția K) Arhiva Ministerului de Externe (Ministerul de externe) K 63. Actele Serviciului Politic 1940, poziția 27/1).

42

1940 septembrie 11, (București). Notă privitoare la măsurile luate de P.C.R. după dictatul de la Viena.

Notă

11 septembrie 1940

Conducătorii comuniști examinînd situațiunea au ajuns la concluzia:

1. Oamenii care au fost concentrați sînt nemulțumiți, datorită faptului că, după grelele sacrificii impuse țării, pentru înzestrarea armatei și după doi ani de permanentă concentrare, au fost cedate teritoriile însemnate, fără lupte, dove dindu-se inutile toate pregătirile și jertfele făcute.

2. Muncitorimea și populațiunea de la orase este nemulțumită și din cauza scumpetei articolelor de primă necesitate, rechizițiilor etc.

3. Tărani sînt profund agitați, deoarece pe lângă anul rău agricol n-au putut lucra pămînturile din cauza concentrărilor nă li s-au acordat ajutoare etc.

*

În această situațiune, comuniștii sînt hotărîți să continue propaganda printre muncitorii de la C.F.R., industria petroliferă și metalurgică, spre a provoca

greve, agitațiuni, demonstrațiuni etc. împiedicînd, astfel, consolidarea actualului regim.

*

În același scop, intenționează să facă agitații folosind numai nemulțumirile de ordin general, fără a atinge vreo problemă politică spre a nu atrage atenția autorităților.

*

Paralel cu acțiunea de la orașe, comuniștii intenționează să intensifice propaganda la sate, pe tema insuficienței pămîntului, concentrărilor, rechizițiilor, diferenței de prețuri dintre produsele agrare și cele industriale, precum și a faptului că guvernul nu le acordă ajutoare.

*

Comuniștii intenționează să înființeze nuclee la sate, printre țărani săraci, pe care apoi să-și sprijine acțiunea politică.

Arh. St. București, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească, dosar 58/1907—1944, f. 25—26.

43

1940 noiembrie 12, Budapesta. Sintează a Statului Major al Armatei ungare trimisă Ministerului de Externe referitoare la situația politică din România.

Șeful Statului major din Ministerul de Război
al Regatului Ungar

Nr. 24.051

știri externe

Strict confidențial

Domnului dr. Vörnle Iános deputat extraordinar
și ministru plenipotențiar, va deschide personal

Domnului ministru de externe al Regatului Ungar

Budapesta 1940 noiembrie 12

Budapesta

Am onoare de a aduce la cunoștință domniei voastre și a vă trimite raportul confidențial de mai jos:

România :

Agitațiile și mișcările comuniste au îmbrăcat în ultimele zile forme distincte pronunțate.

Comuniștii au afișat plancarde, la adăpostul întunericului pentru apărarea antiaeriană.

Incidente la piață între țărani și membri ai Gărzii de fier pentru revizuirea prețurilor, s-au produs ciocniri soldate cu morți; cazuri asemănătoare au fost la Timișoara și în alte părți.

Se zice că fostele partide de stînga se asociază cu comuniștii împotriva regimului.

Frecușurile între Antonescu și Garda de fier sînt în creștere.

În discuțiile contradictorii relative la modul sărbătoririi zilei de naștere a regelui, a invins punctul de vedere al Gărzii de fier [...]

Din însărcinarea șefului Statului Major
din Ministerul de Război al Regatului ungar
(ss.) indescifrabilă

Arh. St. București, colecția Microfilme Ungaria, rola 521, c. 707—709.

44

1941 februarie 4, (București). Notă privind măsurile luate de P.C.R. în vederea reluării campaniei de revendicări muncitorești și reînființarea organizației sindicale.

Notă — 4 februarie 1941

Instrucțiuni ale Partidului Comunist

Organizația centrală a Partidului Comunist din România, răspunzând unor rapoarte primite din partea organelor subordonate cu privire la nemulțumiunile care frământă masele muncitorești, a trimis o serie de instrucțiuni potrivit căroră, în măsura posibilităților, să se reinceapă campania de revendicări muncitorești.

Avându-se însă în vedere condițiunile mai dificile de acțiune, dată fiind situația excepțională ca și tendința de militarizare a celor mai multe întreprinderi, acțiunea revendicativă va porni de la cele mai mici doleanțe și începînd cu atelierul și fabrica pentru a cîștiga întregul sector muncitoresc.

În cercurile comuniste conducătoare se discută cu mult interes problema reorganizării sectorului muncitorimii industriale. Aceste cercuri se arată favorabile reorganizării sindicatelor unitare revoluționare care în actualele împrejurări vor conduce mai bine lupta revendicativă și de organizare muncitorească [...]

Așadar, reînființarea organizației sindicale ar putea, în momentele politice actuale, să conducă mai cu folos masele muncitorești din întreprinderi.

Arh. St. București, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească, dosar 56/1907—1944, f. 56—57.

45

1942 septembrie 6, București. Ordin al Inspectoratului general al jandarmeriei privind propaganda comunistă.

Secției
comunicat : Posturilor

Ordin de informații nr. 40
din 6 septembrie 1942

Vi se trimite mai jos în copie ordinul de informații nr. 81 din 4 septembrie 1942 al Inspectoratului general al jandarmeriei de care veți lua cunoștință și verifica dacă cele semnalate în ordin sînt reale, raportînd Legiunei rezultatul, pînă la 15 septembrie 1942.

Comandantul Legiunei jandarmi București

Maior (ss.) Aurel Mușetescu

Copie după nota informativă referitoare la noile instrucțiuni date de partidul comunist cadrelor sale :

Notă

1. Partidul comunist a dat membrilor săi următoarele directive și lămuriri: Toate raioanele au sarcina să formeze echipe de șablonare formate pe cît este posibil numai din simpatizanți, recrutați din rîndurile tineretului.

Se vor face inscripții pe perete cu lozinci împotriva sentințelor capitale, precum și cu lozinci în legătură cu boicotarea ajutorului de iarnă al soldatului.

La această acțiune vor trebui să contribuie fără deosebire întregul activ de partid, membri și simpatizanți.

Conducerea partidului a insistat ca orice muncitor cu o cît de simplă legătură cu partidul, să fie pus la munca de șablonare. Aceștia pot confecționa și lipi elichete cu lozinci, mai ales cele cu caracter antigerman și pentru pace.

2. Reluarea cu intensitate a acțiunilor de boicotare a impozitelor excepționale de 4%. În viitor această acțiune generalizată va trebui să vizeze toate impozitele.

Conducerea partidului a cerut întregului activ din țară, să treacă la organizarea acțiunilor concrete de rezistență împotriva impozitelor de tot felul.

Această acțiune de rezistență va trebui organizată în primul rând în jurul familiilor celor mobilizați.

3. În cadrul acțiunii de clarificare în masă, vor trebui introduse cât mai multe date, destinate a sporii încrederea maselor populare în soviete și pentru slăbirea definitivă a curentului filo-german.

În legătură cu această acțiune, conducerea partidului comunist pretinde că din rapoartele ce le dețin din întreaga țară, rezultă că numărul anti-germanilor crește simțitor.

Șeful serviciului jandarmeriei,
(ss.) indescifrabil

F.A.S.M.B., fond 114, dosar 48/1942, f. 3.

46

1943 ianuarie 24, București. Notă privind judecarea comuniștilor de la Arsenalul armatei.

24 ianuarie 1943

Prefectura Poliției Capitalei

Procesul unei organizații comuniste

În ziua de 21 ianuarie a.c. Curtea Marțială a Capitalei a început judecarea procesului organizației comuniste identificată la arsenalul Armatei și la fabrica „Wolff“.

Dezbaterile au continuat și a doua zi, fiind interogați inculpații.

Cu ocazia dezbaterilor s-a observat că inculpații au o atitudine foarte dîră, caracteristică comuniștilor convingși. Și în această organizație, comuniștii care nu au fost ridicați de la domiciliu nu voiesc a-l indica. Majoritatea din ei se serveau de acte false.

Dezbaterile continuă.

Arh. St. București, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească, dosar 58/1907—1944, f. 10.

47

1943 august 14. Raport al comandantului lagărului din Tg. Jiu privind primirea în lagăr a tovarășului Nicolae Ceaușescu.

1943 august 14

Către

Ministerul Afacerilor Interne

Direcția Administrației de Stat

La ordinul D(umnea)voastră no. 31050/1943.

Am onoarea a raporta primirea pentru internare în lagăr a numitului Ceaușescu Nicolae din București.

Se anexează și fișa individuală.¹

Comandantul lagărului

colonel S. Leoveanu

Șeful biroului evidență

locot. D. Comșa

Arh. St. București, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească, dosar 58/1907—1944, f. 39.

¹ Lipsește din dosar.

48

1943 septembrie 22, (București). Decizie a Consiliului de Miniștri prin care se stabilește domiciliu obligatoriu tovarășului Nicolae Ceaușescu, pentru activitate comunistă.

Jurnal nr. 850

Consiliul Miniștrilor

În ședința sa de la 22 septembrie 1943

Luînd în deliberare referatul Domnului Ministru al Afacerilor Interne, înregistrat la nr. 201177/17 septembrie 1943

DECIDE :

Autoriză pe Domnul Ministru al Afacerilor Interne ca pe baza art. 26 din Decretul Lege nr. 236/1941, modificat prin Decretul Lege nr. 490, publicat în Monitorul Oficial nr. 174 din 28 iulie 1943 să stabilească domiciliul obligatoriu persoanelor a căror activitate este de natură a contribui la tulburarea ordinii și liniștei publice, după cum urmează :

10. Ceaușescu Nicolae E. vechi militant comunist, condamnat, periculos pentru ordinea și siguranța statului

Arh. St. București, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească, dosar 58/1907—1944, f. 8.

49

1944 ianuarie 30. Notă referitoare la răspîndirea unui manifest comunist antirăzboinic în Arad.

30 ianuarie 1944

Comuniști,

Urmare buletinului nr. 23 pagina 11, din ziua de 23 ianuarie a.c. prin care semnalăm răspîndirea unor manifeste comuniste la Arad:

Manifestele cuprind un apel al „Comitetului Național de Eliberare“ — noua formulă de acțiune a Partidului Comunist din România — adresat muncitorilor, țăranilor și intelectualilor pentru a lupta împotriva germanilor și a sabota pe orice cale războiul antibolșevic.

Depunem anexat fotocopia manifestului.

Inspectoratul de Poliție Timișoara a luat măsuri pentru descoperirea autorilor.

„Muncitori, țărani și intelectuali antifasciști !

Evenimentele militare și politice au impus popoarelor democratice o hotărîre de a începe lupta pînă la distrugerea completă a bandelor ocupante fasciste hitleriste din Europa.

C. N. de E vă cheamă la luptă pe toți iubitorii de pace și libertate.

Anul 1944 înseamnă pentru întreaga lume o luptă decisivă pînă la eliberarea Europei de sub jugul hitlerist.

Muncitori din fabrici și ateliere organizați-vă pînă nu e tîrziu. Sabotați totul ce folosește războiului hitlerist. Un șurub prost montat, un minut nelucrat întîrzie mecanismul războiului fascist.

Cferiști, cuvîntul vostru este hotărîtor, numai de voi depinde dacă ajung sau nu trenurile în șant sau în mina lui Hitler.

Țărani, ascundeți recolta muncii voastre, nu (o) dați lui Hitler.

Intelectuali, voi prin grai și scris înainte pentru o Românie liberă și democrată.

Vrem retragerea trupelor de pe frontul rusesc.“

Arh. St. București, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească, dosar 58/1907—1944, f. 12—13.

Românii în bătălia de la Varna (10 noiembrie 1444) după izvoare turco—islamice și europene (II)*

MIHAIL P. GUBOGLU

IZVOARELE BĂTĂLIEI DE LA VARNA

Arhivele italiene, raguzano-balcanice și indoezebi cele turcești mai puțin cercetate păstrează numeroase izvoare privind acest eveniment important. Din acestea numai o mică parte au fost publicate, fiind astfel accesibile cercetătorilor (cf. bibliografia).

O primă categorie de izvoare turcești cu caracter diplomatic o constituie mănunchiul de scrisori de biruință numite *fatih-nâme*, *zafernâme* etc., care au fost scrise potrivit obiceiului, imediat după bătălie atît de Murad al II-lea, cît și de fiul său Mehmed al II-lea. Acesta din urmă a domnit în continuare pînă la 1446, cînd, în urma răscoalei ienicerilor de la Buçuk-Tepe (Adrianopol), a fost rechemat Murad al II-lea (m. 1451) ca să-și reia sultanatul.

Conținutul acestor *fatih-nâme*-le privit în ansamblu se referă la cauzele, desfășurarea și urmările expedițiilor și mai ales ale bătăliilor. Deși aceste scrisori reflectă punctul de vedere al oficialității otomane, fiind redactate într-un stil pompos, aduc totuși lumini noi în istoria otomană. Unele cuprind informații importante despre români și Țările Române, aitele au numai informații răzlețe. În această privință amintim articolul *Von Amurath zu Amurath. Vor-und Nachspiel der schlacht bei Varna (1444)*, de Franz Babinger⁴⁴, care s-a ocupat cu izvoarele istoriei otomane îndeosebi cu cele narrative, fiind autorul unui bun repertoriu al istoriografilor otomani și al operelor lor.⁴⁵

Primul istoriograf otoman care s-a ocupat cu scrisorile de biruință (*fatih-nâme*), după bătălia de la Varna, a fost Ruksanzade A. Feridun (m. 1583)⁴⁶, fost cancelar otoman. Acesta, în cunoscuta sa colecție *Münşe'atu's Selâtin* (Corespondența sultanilor), dedicată sultanului Murad al III-lea, a inclus două din aceste scrisori: una, datînd din 1—10 octombrie 1445 (evr. Ramazan 848), a fost adresată în persană de tînărul sultan Mehmed al II-lea timuridului Şahrüh, tatăl marelui astronom Ulugh-beg din Samarkand (cf. *op. cit.*, I, ed. Istanbul, 1274 H/1858, p. 221—223). Scrisoarea are o traducere maghiară de J. Thury (1893) și una germană de J. Eleyer. A doua scrisoare de biruință a fost adresată tot de Mehmed al II-lea din Adrianopol, în persană, principelui Karamanoğlu Ibrahim bey (cf. Feridun, *op. cit.*, I, p. 233—235). Ambele au fost traduse și folosite de istoricul polon O. Halecki. O anexă la aceste două *fatih-nâme*-le o constituie o altă scrisoare de biruință adresată sultanului mamelucilor din Egipt, Melia-üz — Zahir Sayfüddin Çakmak (Bibl. Nat. Paris, mss. arab no. 4434 fol. 133 v — 138 v). Aceasta a fost tri-

* Prima parte a acestui studiu a fost publicată în „Revista Arhivelor”, vol. XLVII, an. LXII (1985), nr. 3, p. 265—278.

⁴⁴ În Revista „Oriens”, III, 2 (Leiden — 1950), p. 229—265 și în „Ausätze und Abhandlungen”, I, München, 1962, p. 128—157.

⁴⁵ Cf. Franz Babinger, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke* (abr. = GOW) von..., Leipzig — 1927, VIII+477 p. Are și o versiune turcă *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*. Çeviren (trad.) Prof. dr. Coşkun Üçok, *Kültür ve Turizm Bakanlığı*, Ankara — 1982, XVI + 502 p. (O prezentare completată și adăugită am dat recent pentru Anuarul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” din Iași).

⁴⁶ Cf. F. Babinger, GOW, p. 106—107, nr. 89.

misă prin amintitul Azeb-beg și cuprinde știri importante. Documentul a fost publicat ca supliment la opera lui Kasifi intitulată *Gaza-nâme-i Rum* (Cartea războiului sfânt în România (*Rumelia*))⁴⁷.

În afară de aceste trei scrisori de biruință, scrise de Mehmed al II-lea încă una a fost adresată de Murad al II-lea conducătorul campaniei și bătăliei de la Varna, lui Cihanşah din Iran (cf. Feridun, *op. cit.*, I, pol. 170—173), în care printre altele, vorbește despre *Arnabud-i 'anud*, adică „Încăpăținatul albanez“, *Eflak-ı pürknifak*, „Valahia plină de discordie“, *Ungurusuüs-i menhus*, „Ungurul purtător de nenorociri“ etc.

Un alt *fetih-nâme* în persană despre biruința de la Varna se găsește în colecția epistolară a lui Sari Abdullah efendi (m. 1661)⁴⁸ intitulată *Münşe-âl sau Düstür-ul-inşa* (Bibl. Sulemaniye, Istanbul, fond Escat Efendi, nr. 3333, f. 29 v—33 v). Din păcate, ca și la alte scrisori de biruință începutul lipsește.

Alte două scrisori de biruință se păstrează în Arhiva Topkapı din Istanbul, sub numerele E. 10728 și E. 11944, scrise tot în persană. În ambele *fatih-nâme*-le care datează din noiembrie 1444/848, sultanul Murad al II-lea, adresându-se unui suveran oriental, descrie victoria sa de la Varna.

Primul istoric turc care s-a ocupat într-un studiu de scrisorile de biruință privind bătălia de la Varna și bibliografia aferentă este Adnan Sadik Erzi, profesor la Universitatea din Ankara. Studiul său este intitulat *Türkiye kütüphanelerinden notlar ve vesikalar II. Murad'un Varna muharebesi hakkında fetih-nâme* (Note și documente din bibliotecile Turciei II. Despre scrisoarea de biruință a lui Murad al II-lea în bătălia de la Varna)⁴⁹. Studiul cuprinde: I. O încercare bibliografică despre lupta de la Varna, citind și unele lucrări românești — 1. *Izvoarele turcești*; 2. *Izvoarele mameluce* (egiptene); 3. *Izvoarele bizantino-grecești*; 4. *Izvoarele creștino-apusene*; 5. *Diverse cercetări*. II. *Scrisorile de biruință*: 1. *Scrisorile de biruință ale lui Mehmed al II-lea*, „*Cuceritorul*“; 2. *Scrisoarea de biruință a sultanului Murad al II-lea*; III. *Descrierea -- caracteristica corespondenței epistolare münşe'ât — a lui Sari Abdullah Efendi* (Escad Efendi ktp. 3333). În ceea ce privește scrisoarea de biruință a lui Murad al II-lea privind bătălia de la Varna, pe lângă patru facsimile, executate în condiții foarte bune, se dă și textul persan integral în transcriere arabă. Deci, studiul istoricului turc A. S. Erzi cuprinde bogate informații despre bătălia de la Varna.

Tot cu această categorie de izvoare istorice s-a ocupat istoricul lingvist turc Ağah Sirri Levend, care ne-a lăsat un catalog prețios intitulat *Gâzavat-Nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavat-Nâmesi* (Cronicile — scrisorile pentru expediții și cronică de expediție a lui Mihaloğlu Ali Bey)⁵⁰ însoțit de textul *Cronicii rimate* a lui Suzi Çelebi despre Ali Bey Mihaloğlu de la Dunăre. Această operă utilă cuprinde, începând din 1444 (lupta de la Varna) și până la 1853 (războiul Crimeei), descrierea succintă a citorva sute de scrisori de biruință, cronici minore pentru expediții din care unele ne privesc direct.

Printre turcologii europeni care s-au ocupat și de scrisori de biruință *Fath-Nâme*, scrise în persană, a fost L. Fekete, *Das Fathnâme über die Schlacht bei*

⁴⁷ Cu toată documentarea sa bogată și temeinică Vasile Arvinte, în valorosul său studiu *Român, Românesc, România*, Edit. științifică și enciclopedică București — 1933, 165/—165/ p., i-au scăpat termenii Rum și Rumeli din „EI“ III (1934) și mai ales versiunea lor din *Islâm Ansiklopedisi*. Este de reținut că în Republica Turcia și astăzi termenul România înseamnă România.

⁴⁸ Cf. F. Babinger, GOW, p. 206—208, nr. 176 (Sari 'Abdullah...).

⁴⁹ În revista „Belleten“, TTK, Basimevi — Ankara, XIX, 56 (1950), p. 595—647 + fasc.

⁵⁰ Edit. Türk Tarih Kurumu Basimevi — Ankara, 1956, VIII + 392 p. + 117 facs. (Recenzat elogios de prof. univ. I. H. Uzunçarşılı).

Varna (*Zur Kritik — Feridun's*)⁵¹. Autorul, luînd în discuție cele trei scrisori de biruință din colecția *Münşe'at üs-Selatin* a lui Feridun, privind bătălia de la Varna, precizează unele variante din prima ediție (Istanbul, 1848 și din a doua, 1858). Așa de pildă, în prima ediție lipsește chiar toponimul Varna. Menționează că o scrisoare de biruință a fost publicată de A. S. Erzi în facsimil (30 rînduri) din Arhiva Topkapı Istanbul E. 10728. L. Fekete îl completează cu o continuare de *Fath-nāma* din aceeași arhivă (E. 11944), dînd un facsimil mai amplu, dar tot fără traducere, după fotocopia din 1939. Aminteste și de un alt document despre bătălia de la Varna aflat sub cota E. 11994 (?) (recte E. 11944).

Un alt *Fath-Nāma* datînd din 1444—1445 (848 H), prin care sultanul Murad al II-lea adresîndu-se unui suveran oriental, descrie victoria sa reputată asupra ghiaurilor — necredincioși în bătălia de la Varna, în volumul *Ein Führung in die persische Paläographie 101 Dokumente*, în ed. von G. Hazai⁵², cuprînzînd un succint rezumat, textul persan facsimilat cu traducere germană și unele observații. În textul original facsimilat al documentului apare participarea Valahiei (Eflāk), iar în traducere lipsește. Documentele publicate, referitoare și la români provin din Arhiva Topkapı din Istanbul (c. n-rele 10728 și 11944). În ceea ce privește documentul nr. 47 din volum, p. 77 și urm., provenind tot din Arhiva Topkapı (E. 9510), datînd din 818 H (1415—1416), în care se descrie expediția și victoria sultanului Mehmed I Celebi, recte Mehmed II, am stabilit că la data respectivă nu putea să aibă loc o expediție în Moldova (Kara-Boğdan). Am socotit pe bună dreptate, că este vorba, ținînd seama și de conținutul documentului, de o metateză grafică în ceea ce privește data. Adică, în loc de 818 H. trebuie să citim 881 H (1476). În ceea ce privește cuprinsul documentului, este vorba de expediția sultanului Mehmed al II-lea împotriva Moldovei lui Ștefan cel Mare și descrierea luptei de la Valea-Albă sau Războieni (26 iulie 1476) și nu de expediția lui Mehmed I Celebi la Dunăre (1415—1416)⁵³.

Un studiu atent al al documentelor *Fath-Nāma* din această arhivă conduce la constatarea că le lipsește începutul, probabil unele formule introductive și destinatarul. De asemenea, în colecția lui Feridun textele destul de ample, poate din cauza unor greșeli și imprecizii comise de scribi, n-au fost expediate deținătorilor, rămînînd în arhiva sultanilor de la fostul palat imperial Topkapı. Nu este exclus ca aceste scrisori de biruință cu începutul și sfîrșitul lipsă să fi fost numai concepte, iar originalele expediate destinatarilor.

Avînd în vedere interesul pe care-l prezintă pentru istoriografia română această categorie de izvoare istorice dăm traducerea unui fragment privind bătălia de la Varna :

...(1.º) Allah să-i nimicească și să-i prăpădească și să nu lase nici o urmă de-a lor pe fața pămîntului, i-am spintecat, (nu numai în fiecare an, dar mereu oștile biruitoare ale Islamului duc război fie împotriva îndărătnicilor arnăuți-albanezi (*Arnabud-i'ubud*), fie contra Valahiei plină de discordie (*Eflāk-i pür-niřāk*) (2) sau mulțimea drept-credincioșilor înfruntă cetele dezbinat sau luptă împotriva necredincioșilor din Istanbul⁵⁴, cei demni de disprețuit, sau se războiesc cu neamul (3) nelegiuitorilor de unguri (*üngürüs*), cu adoratorii lăcomiei și

⁵¹ În revista „Bizantino-Slavica“, XIV (Praga — 1953), p. 253—270.

⁵² Edit. Akademiai Kiadó, Budapest, 1977, p. 89—100, nr. + facs. Recenzat de noi în „Revista de istorie“ nr. 2/1981, p. 363—364.

⁵³ M. A. Mehmet presupune că data a fost o inserare ulterioară, admițînd că expediția a fost împotriva lui Mircea cel Bătrîn (1416—1417), de fapt împotriva lui Ștefan cel Mare. Nu numai cifrele inversate, ci și conținutul documentului ne arată clar.

⁵⁴ Atunci era încă Konstantiniyye — forma arabă pentru Constantinopol.

ai faptelor rele și cu dușmanii „textelor“ cele preacurate⁵⁵ și ai obștei (islamică), cu tăgăduitorii poporului profetului și adversarii cuvîntului „celui Ales“⁵⁶ (4) și uneori ei se înfruntă și Karamanzii⁵⁷ cei necredincioși și păcătoși, lipsiți de suflet și de cuvînt, care sînt cu adevărat tilharii credinței — religiei (?) Yazdan⁵⁸ și dușmanii ai norodului dreptcredincios. Și dacă cineva ar întreba despre (5) însușirile rele, acțiunile sau faptele lor reproșabile și păstrarea de către ei a datinilor păgubitoare în lume (?) Islamului, despre generarea în mijlocul oamenilor a obiceiurilor lor nelegiuite, despre aceasta ar putea povesti cavalerii Orientului și Apusului (6) și ar putea relata despre aceasta cei ce călătoresc pe cămile sau pe jos. Și mereu năzuim cu dreaptă voință și cu convingere în cuget pentru nimicirea dușmanilor credinței și apărarea de cetele de diavoli. (7). Și noi încurajăm rivna și dorința fierbinte pentru a ne dovedi față de prietenii sincerității și ajutorul Domnului lor, adevărului, care sînt stelele călăuzitoare ale drumului drept⁵⁹, nimicirea dușmanilor oamenilor celor devotați și eroi dar și perle ale nobilei rivne a mării și pasiunii. (8). Neîndoielnic, în fiecare zi confirmările divine și dovezile bunăvoinței marelui Domn (Alah să-i fie cinstire!) sînt înmulțirea fericirii noastre și călăuzele mării și puterile noastre. Și astfel importante treburi religioase și lumești (9) și scopurile pămîntești și divine se dovedesc a fi satisfăcătoare și respectate. Și în vremea domniei noastre (10), prin binecuvîntarea convingerii celei mai pure și a gîndului sau intenției celei mai sincere se înfăptuiesc noi și nenumărate cuceriri. Și roadele lor ajung la toți (oamenii) cu frica lui Dumnezeu. Iar una din multele dovezi de bunăvoință ale Domnului și semne de favoare divină a fost aceea că, la începutul (lunii) lui gemazi'ul-ahir din anul (11) 848⁶⁰, craiul unguresc⁶¹ cu blestemații de necredincioși adepții diavolului și diferite popoare și fel de fel de neamuri, Allah să le risipească unirea (12) și să le nimicească averea și hergheliile de cai, și să le slăbească puterea și tăria — s-au unit încrezători în puterea brațelor, în propriul lor ajutor și în masa armamentului, (13), bucurîndu-se de mulțimea armelor, lăudîndu-se și sprijinindu-se pe echipamentul de luptă cu o mulțime de 100 000 de bărbați⁶² îmbrăcați în zale, mugind ca o mare infuriată, mușcînd fier, gata să tragă săgeți, (14) călărind pe cai de luptă gonind dușmanul, dornici de luptă și setoși de bătălie, au trecut ca fulgerul apa Dunării și nu s-au dat în lături de la atacuri și vărsare de sînge. Ei au dus mulți nemusulmani (15) cu forța în lanțurile silniciei și în fiarele robiei. Și de stricăciunile și devastarea lor nu au putut scăpa localitățile cele mai nobile și nici așezările cele mai plăcute și deosebit de frumoase, iar pe fetele virgine și neprisărinate și sîngele cel nobil și slab le-au declarat pradă liberă și gratuită. Cetățeni și familii, avere și bunuri au fost complet ruinate, (17) ogoare și semințe, urmașii

⁵⁵ Este vorba de Coran (tc. *Kuran*), cf. art. al-KOR'AN. *l'Écriture sainte des Musulmans...* în E. I. II (1927), p. 1124—1139 (Fr. Buhl). Are și o traducere românească de O. S. Isopescu (Cernăuți — 1912).

⁵⁶ Se referă la profetul lor MUHAMMED (570—632), cf. art. MUHAMMAD le fondateur de l'Islam... în E. I. III (1936), p. 685—703 (Fr. Buhl) și mai ales Mohammed Essad Bey, MAHOMET 571—632. Payot, Paris — 1956, 270 p. în 8e. (Préface de E. F. Gautier — Bibliothèque Historique).

⁵⁷ Adică principii de Caramania numiți Karamanoğlii (V. nota 3). Yazdan — „Dieu“ (persan), ce mot procède du cercle de pensée Zoroastrien... în art. în E. I., IV (1934), p. 1225—1226 (V. F. Büchner).

⁵⁸ Aytun — verset din Coran — *Kuran*.

⁶⁰ Evail Cemâzi II 848 H = 15—24 septembrie, 1444, cînd cruciații călcașeră hotarul Imperiului otoman, înaintînd spre Vidin și Nicopol.

⁶¹ Vladislav I „Iagellon“, regele Ungariei I și al Poloniei III; 1440—1444.

⁶² Adică Ioan sau Iancu de Hunedoara (Huniyadi) al Transilvaniei. Adicană⁶² oî lsa due IancuHu nedoara(Huniyadi) Til HXs1(9U1PH

⁶³ Desigur efectul oastei aliate este exagerat, cronicile turcești o evaluează

și copiii sugari au rămas cu toții nimiciți în urma lor, iar averile și comorile ascunse, precum și proviziile celor mari și mici căzură pradă jafului. Și lucrurile de preț pe care poporul Islamului le-a adunat cu însutitul sînge al inimii (lor) (18) au fost arse cu o (singură) scînteie a furiei. Începînd de acolo (și de atunci) ei au hotărît să se consacre uciderii, atacării și nimicirii popoarelor și țărilor. Ei au făcut din sediul harului (19) și casa mării și a rangului înalt, din căminul curajului și al vitejiei și locul de refugiu al poporului ultimului profet⁶⁴, Edirne⁶⁵, fie ca să nu se sfîrșească, ca fîntînine sale să fie mereu populate și poporul să aibă parte de băuturile sale⁶⁶, ca bogățiile sale să se înmulțească — care (20) este o podoabă pentru fruntea Islamului și o bucurie a privirilor, precum și o desfătare a ochilor și un rezultat al alternării zilelor și nopților — un loc de adorație și închinăciune al călugărilor (creștini) și sanctuar al diavolilor. Și nu există o predare a sufletului fără păcat. Și (21) de asemenea alte orașe ale Islamului, care de ani de zile au fost eliberate din ghiarele stăpînilor, dezbinării și fățarniciei prin jertfă de vieți omenești și prin multe fapte curajoase și neînfricate (22) iar intenția noastră fermă (cu privire la) înlăturarea păcatului ignoranței și înlăturarea noroiului necredinței, a politeismului și a încălcării granițelor, a răzvrătirii, precum și a bazelor asupririi din acele ținuturi ale dreptcredincioșilor nu a mai admis sub nici o formă (23) vreo zăbavă sau vreo delăsare. Și nici o piedică pentru ridicarea sanctualelor și a așezămintelor de bunăstare și de necesară sănătate pentru îngrijirea grădinii Șari'at (Șeri'at)⁶⁷ pentru încurajarea (re)învierii semnelor de pace și de siguranță și pentru (24) apărarea riturilor religiei și ale credinței nu și-a mai găsit drum într-acolo așa încît acei tilhami destrăbălați ar putea să aducă distrugerea și pustiirea prin răufăcătoarea și nefericita lor năvălire și din bărbații aceluia popor respectabil care (25) și-au găsit o patrie în acel ținut și care s-au așezat pe acele meleaguri ar face din ei o țință pentru săgețile lor ce nu sînt de fier și iarba pentru paloșul (lor), pe femei le-ar fereca în lanțurile înjosirii, iar pe copii i-ar lua în robie. Verset-distih : (26). Este cu neputință ca pe veșnic tînărul Anka⁶⁸ să-l prindă în mrejele lor firele fanteziei. Cînd acea poveste ajunse la luminatele noastre urechi, tării rivnei monarhicești (27) și regescul entuziasm ne-au încurajat la dobîndirea meritelor luptei și ale războiului religios și la jefuirea bogățiilor răzvrătiților, la cucerirea țărilor și la eliberarea celor credincioși din ghiarele rebelilor și răzvrătiților (28). După aceea, ne-am concentrat speranțele cele mai înalte și dorința fierbinte de a desăvirși această lucrare însemnată și am hotărît atacul împărătesc și ne-am pus sub scutul milei providenței și sub apărarea (29) creatorului. Și implorînd bunăvoința lui Allah, atotștiutorul rege, noi am desfășurat steagurile și flamurile Islamului și cu o uriașă mulțime de oameni, o oaste măreață (30) de bătrîni experimentați și de nenumărați eroi încercați în luptă am pornit cu cea mai mare strălucire și putere atotcuprinzătoare împotriva lor. Chiar dacă (31) spaima violentă și înspăimîntătoare a pătruns puternic în inimile musulmanilor, Allah cel preaînalt și strălucit cu lumina rațiunii și a perspicacității ne-a trimis gîndul că (32) această campanie împărătească de cucerire se va termina spre înălțarea faimei puterii noastre și această fericită biruință va fi hotărîtă de flamurile triumfului nostru, și că zorile izbinzii (33) se vor aprinde de lumina

la 80 000, ceea ce se poate reduce la jumătate, chiar și mai puțin.

⁶⁴ Muhammed, cf. nota 56.

⁶⁵ Se spune și Edrene — Odriu pentru or. Adrianopol.

⁶⁶ Verset din Coran (Aytun)...

⁶⁷ Numit și Șer' — legislația musulmană, socotită de esență divină, cf. art. SHARI'A (arab), în E.I. IV (1934), p. 331—336 (Joseph Schlacht).

⁶⁸ Pasăre rară, fermecată și măiastră mai mult legendară („Grand oiseau legendaire”), în „I. A.” I (1915), p. 361/I și „I. A.” I (1950), p. 467.

victoriei, și că aurora succesului va străluci din cauza luminii victoriei noastre, și că luminile harului stăpînirii lumii vor scînteia în strălucirea fericirii noastre. În mod firesc, s-au aprins neîntîrziat văpăile inimii noastre și violența furiei noastre se întinse deodată, motivele politicii împărătești, care ne sînt innăscute, au început și ne-au făcut să ne agîtăm, să ne neliniștim, iar vîrtejul răzburării noastre împărătești (35), în care ne aflăm cuprinși, s-a involburat. Am dat poruncă să se înceapă mobilizarea trupelor și să se asigure capacitatea de mișcare a oastei, să fie pregătite mașinile de război și de ucidere, să se deschidă porțile dușmăniei și ale războiului și să se îmbrace în întregime veșmintele de război, și de asemenea să se depună eforturi neprecupețite pentru intrarea în vigoare a dreptului și pentru proclamarea cuvîntului. Allah este cel înalt pentru ca ostașii să lase în urma lor, în această lume trecătoare, un bun renume și o statornică amintire (37) de onoare.

Și ei trebuie să prețuiască bunul renume mai mult decît o viață lungă și trebuie să intre în rîndul celor buni ai poporului și al nobililor națiunii, (38) căci limba timpului le va vorbi spre cinstire în aceste două versuri :

și trăi-va pe vecie faima lor.

Și că aici de vor muri, vor trăi în veci (39) și în mijlocul unei familii bune (?) își vor petrece viața. Apoi, în ziua de marți, care a fost nu numai prima zi a lunii *șabân* (848), ci și întia zi a izbînzii⁶⁹ dreptcredincioșilor, noi nu ne-am lăsat în seama puterii și tăriei noastre, ci (40) ne-am încredințat binefacerii Apărătorului divin. Și am știut că biruința și triumful sînt urmările aprobării deschizătorului de porți și al judecătorului lucrurilor — căci numai de la Allah cel puternic, cel înțelept, vine victoria, el este începutul (41) capitulului împlinirii dorințelor și dovada că succesul a început. Și noi eram încredințați că... (?)⁷⁰, triumful și biruința (42) depind de brațul voinței sale — lăudată să-i fie vederea ! Iar numărul trupelor și al armamentului nu are aici nici o importanță iar puterea și norocul (trecător) sînt legate de voința sa — atotcuprinzătoare să-i fie stăpînirea ! Și rivna și tăria (43) calului și a călărețului nu au asupra lui o influență. În continuare, după ce am supus ruga noastră și l-am chemat pe Allah cel preaslăvit, pe preainaltul rege, i-am încurajat pe mai marii oștirii și personalitățile de seamă (44), cu citatul : „și să nu fiți temători și triști căci veți fi învingători“⁷¹ și am poruncit ca toate trupele să apuce stindardele și pașosele cu încrederea în Allah, cel bun, cel milostiv, (45) să țină pregătite lăncile sclipitoare și să tragă din teacă săbiile cele întărite, setoase de sînge și răspîditoare de fulgere (46) pentru ca spre mijloc și spre laturi să se desfășoare aripa dreaptă și stîngă, lăsînd corpul de rezervă în sprijinul vestitelor trupe de rezistență ; și avangărzile, cercetașii iscoadele oștirii porniră la luptă ca crocodilii furioși, răgînd ca leopardzii și întăriți ca lei. (Unii) luptători au mers înaintea acelor nerușinați de neînchipuit, cu tot felul de arme de atac în mîinile lor dreptcredincioase și au dovedit tărie și curaj. (49). Cele două părți și cele două popoare continuau lupta și măcelul, urmînd atac după atac : mahomedanii au ajuns la convingerea că „este cu puțință a înălța Islamul și el nu poate fi invins“⁷². Eroii cei încercați care au gustat din (50) greutatea și amărăciunile soartei și care au cunoscut bunăstarea și frumusețea vieții, se năpustiră împotriva lor, profitară de ocazie și puseră mîna pe săgeată și sabie încît (51) muntele icni de groaza lor, inima bolții cerești se mișcă din locul ei

⁶⁹ *șabân* 848 H. = 14 noiembrie 1444, deci trei zile mai tîrziu de victorie data redactării și expedierii scrisorii de biruință.

⁷⁰ Textul fiind puțin deteriorat este neclar pentru o lectură corectă.

⁷¹ Verset / Aylun din Coran (K. 3:133)

⁷² Fatalism islamic oriental : ce îți e scris pe frunte pus.

și suprafața cîmpiei de culoare trandafirie își schimbă înfățișarea. Acei necredincioși demni de dispreț și ignoranți fără Allah, cînd (52) îi lăsară orgoliul din sufletele lor și inima din locul ei, (adică atunci cînd deveniseră disperați), dădură năvelă, așa încît pămîntul nu le putu răbda lupta, și soarta acestui eveniment nu se putea închipui iar soarele (53) de spaima lor se refugie la adăpostul norului. Dar cum să suporte atacul leului celui turbat ? Și vrabia, unde să aibă ea puterea ghiarelor unui șoim de vînătoare ? (54). În cele din urmă îngerii cetelor cerești făcură să răsune în lumea din adîncuri strigătul strigătul (Ajutor de la Allah și biruință apropiată)⁷³ și aduseră la urechile noastre vestea de bucurie. Uite, noi ți-am dat o victorie clară⁷⁴. (55). Cînd acei oameni de nimic își dădură seama de rîvna adepților Domnului după propria lor înfringere și nimicire și văzură oastea ajutoarelor dreptății luptînd pentru înlăturarea dezordinii și a oprîmării obștei lor, ei își întoarseră spatele spre fugă⁷⁵ și porunca lui Allah este o hotărîre definitivă. Între timp, slugile majestății au adus un crai-rege părăsit (57) care era stăpînul acelei armate necioplite și padișahul aceluia neam oropsit, cu mîinile legate și brațele rupte, în fața steagului victorios care-i alungă pe dușmani. (58). Robii Măriei sale îl uciseră îndată (sau îl făcură pradă paloșului) și își încercară armele. Și cînd sprijinitorii legalității profetului din țările cele frumoase aflară despre știrea regelui, (59) pentru ultima oară, asemenea torentului ce se varsă din munte în cîmpie și a focului care se îndreaptă în sînul pucioasei, ei dădură atac după atac. Acei nobili se năpustiră asupra acelor porci josnici (60) și le pregătiră un măcel fără zăbavă. În acea luptă mulți din ereticii păcătoși au fost trimiși înapoi în iad (61). Și pămîntul acelei țări se făcu astfel încît în acel ținut și în acele locuri animalelor sălbatice și păsărilor le-a fost de o sută de ori mai bine după această lovitură a soartei, decît celor uciși. (62). Și din acest virtej al nenorocirii și din acel suvoi copleșitor al nimicirii nici măcar unul din o sută n-a apucat ceasul din urmă și țărnul eliberării. De altfel, toți acei care au scăpat de sabia cea nerăbdătoare (și) de focul violenței (63) au fost fececați în lanțuri, cei căzuți la pămînt au fost luați în ceața umilirii și a robiei. Și în lanțuri și cătușe ei au fost tîrșiți pe pămînt și băgați de biruitori în locurile de pedeapsă. „Și retezată a fost rădăcina poporului celui nedrept, și laudat fie Allah, stăpînul lumii“⁷⁶. În cele din urmă, am obținut ca prin această binecuvîntată biruință să se stingă scînteia răutăților trufiei acelor nenorociți (65) de mișei și să se înăbușe cu desăvîrșire repetatele lor incursiuni. Și din obiceiurile rele și din umbră ale acelor ignoranți nu mai rămase nici o urmă (66). Și Allah, slăvită fie-i măreția lui ! — a orînduit, potrivit cuvîntelor : „și el vă dădu moștenire pămîntul lor și casele lor și averea lor și o țară în care n-ați călcat vreodată“⁷⁷. Să fie supuși și subordonați puterii împărătești toți copiii și urmașii lor, femeile și nepoții lor, băieții și tinerii, bărînii și bărbații maturi (67) asezările și locuințele, cetățile și moșiile. Și toate acestea pentru Allah, atotputernicul (68). De aceea, pentru toți pămîntenii este datorie și o sarcină cînd se va citi măreția relatare despre această biruință în calemurile Islamului, în fața celor prezenți (69) și se va lua cunoștință de aima acestei preaslăvite bunăvoințe și de milostenia acestui dar preapläcut ; și iecare, potrivit rîvnei sale și a posibilităților drept mulțumire pentru această bunăvoință, să facă pomeni (70) și să se arate ca un făptuitor de binefacere și bune purtări. Și datorită sfințeniei sale în fața stăpînului stăpînului, fie ca să

⁷³ Verset / Aytun din Coran (K. 3:133).

⁷⁴ Alt verset / Aytun din Coran.

⁷⁵ Verset / Aytun din Coran (K. 48:1).

⁷⁶ Citat — verset din Coran.

⁷⁷ Verset / Aytun din Coran (K. 33:27).

se întărească trăinicia reazemelor acestei puteri veșnice și ale fericirii nemuritoare. Așa să fie!"⁷⁶

Această traducere cu un facsimil are la bază două documente din Arhiva Topkapı Muzesi (E. 10728 și 11944) fotografiate, care fac parte din mănunchiul de scrisori de biruință (*Fetih-nâme*) din care câteva au fost publicate cu unele variante. Primul care le-a semnalat a fost însă fostul director al acelei valoroase arhive a sultanilor Tahsin Oz, în al său (*Arşiv Kelavuzu*) *Călăuza Arhivistică*, Istanbul, 1938—1940, 2 fasc.

O altă categorie de izvoare turcești contemporane pentru bătălia de la Varna au fost unele calendare otomane *Takvim-i humayun* (Calendare împărătești) scrise înainte de cucerirea Constantinopolului. Primul istoric turc care s-a ocupat cu acestea a fost Osman Turan, *Istanbul'un fethinden önce yazılmış tarihi takvimler* (Calendare istorice scrise înainte de cucerirea Istanbulului)⁷⁹.

Iată un fragment dintr-un astfel de calendar, scris pe la sfârșitul anului 1444 sau la începutul celui următor (1445), poate fi în ajunul bătăliei de la Varna, în care este vorba și de Iancu de Hunedoara: „*Vilkoğlu ve Ianku ve Üngürür çerisi gelüb Rumillerinden gayet harab idilden (nov-dec. 1443) ve Murad han Çokluk çerisiyle laihası Karsu'ya varub çok cenk ve Kılınç ve katal edilden ve kâfir çerileri gidüb Murad han Edirne (Edrene) schirine gelüb tahtında cülus edilden beru ve Durahan (Turahan)*⁸⁰ *beyi dutub Tokat-hisarına*⁸¹ *verebilden ve Karamanoğlu*⁸² *yâği olub gelüb Bey Şehri*⁸³ *ve Akşehri*⁸⁴ *ve Karahisar*⁸⁵ *ve Bolavadan*⁸⁶ *ve Ghermiyan*⁸⁷ *ve Sivrihisar*⁸⁸ *ve Beypazardan*⁸⁹ *ve bu mezkûr şehirlerin ve illerin yağma ve gâret edilden beru Murad han kâfir mülkleriyle ve Vilkoğlu ve Ianku'yle muşalahat idüb Rumilinden baz hisarlar virilere virdi ve oğlu Mu'rad han kendü yerine diküb kendü Karamanoğlu İbrahim bey üzerine varub Yenişehride*⁹⁰ *oturub Karamanşdan elci gelub masolahat idüb Murad han Beyşehiri ve Seyidşehrin*⁹¹ *ve Okluk-hisarın ve*⁹² *Akşehri Karamanin*

⁷⁶ Cf. L. Fekete, *op. cit.*, p. 89—90 + facs. și recenzie noastră în „Revista de istorie“, nr. 2, 1981, p. 363—374 (vezi și nota 52).

⁷⁹ Edit. Türk Tarih Kurumu Basimevi — Ankara, 1954, 104, p. 80.

⁸⁰ *Turhan*, beg de Rumelia, comișind unele greșeli de tactică în lupta de la Zlatița cu Iancu de Hunedoara (decembrie 1443) a fost mazălit, surghiunit și închis la Tokat (Anatolia). În expediția spre Varna a fost eliberat pentru reabilitare.

⁸¹ Fortăreața *Tokat*, oraș-cetate în Asia Mică (Capadocia septentrională), anticul Iris, cf. art. TOKAT, în „E.I.“ IV, p. 849 (J. H. Kramers).

⁸² „Principele de Karaman“, *Ibrahim beg (1423—1464)*.

⁸³ „Oraș princiar“ (al bey'ului), reședința de plasă (*Kaza*) pendinte de vilâyetul Konya (*İkonium*) în S.V. Anatoliei. Cf. „IA“, I (Istanbul — 1949/50), p. 277.

⁸⁴ „Orașul alb“ în vilaietul Konya, la S.V. Anatoliei, la poalele muntelui Sultan, orașul lui Nastratin Hogeia etc. cf. art. AKŞEHİR, în „IA“, I, 1949, p. 177, (*Besim Darkot*).

⁸⁵ „Fortăreața-Neagră“, numele citorva localități în Anatolia, la una din ele a lucrat agronomul român Ion Ionescu de la Brad etc. cf. art. KARA HIŞAR, în „E.I.“ II, 1928, p. 778—781 (J. H. Mordmann) și „IA“ fasc. Cüz 58 (sub voce).

⁸⁶ Bolvadan (?) în vecinătatea unui Akhisar...

⁸⁷ *Kermiyan* — provincie selgiucă în Anatolia centrală, cu reședința La Kütahya, anticul Cotayeyum, cf. art. GHERMIYANOGLU în „IE“, II p. 140 (J. H. Kramers) și mai ales „IA“ sub voce.

⁸⁸ „Fortăreața-ascuțită-întărită“, tîrg la 135 km de Ankara/Anatolia, cf. art. SIVIRIHISAR, în „E.I.“ IV, p. 486 (J. H. Kramers).

⁸⁹ „Tîrgul beyului“ în Anatolia, nu este exclus să fie Beyşehri.

⁹⁰ „Orașul, tîrgul nou“ în Asia-Mică...

⁹¹ „Orașul lui Seyid“ în Anatolia.

⁹² „Fortăreața pentru ierbărit, pășunat“, tîrg în Asia Mică.

*ceci hisarlarin varub sadaka ve ihsan idüb ve Karaman'oğlu çerisin ahb gidilden beru beru bir yiedir v'Allah a'lim*⁹³.

Din pasajul transliterat rezultă în ce ne privește că după campania cea mare (1443) a urmat încheierea păcii între Gheorghe Brancovici și Iancu de Hunedoara cu sultanul Murad al II-lea la Adrianopol. În rest, se referă la ostilitățile și încheierea păcii cu Karamanoğlu Ibrahim bey, menționându-se mai înainte că Murad al II-lea numise în locul lui pe fiul său, Mehmed al II-lea (iunie—august 1444). Acest calendar reflectă relațiile între Iancu de Hunedoara, Gheorghe Brancovici, Karamanoğlu Ibrahim bey și Murad al II-lea.

Pentru victoria lui Iancu de Hunedoara la Zlatița (dec. 1443) și înfrângerea armatei cruciate la Varna, cel mai important izvor contemporan este o cronică minoră anonimă intitulată: *Gazavat-i sultân Murad b. Mehmed Han* cu subtitlul: *Izladi ve Varna Savaşlari (1443—1444) üzerinde Anonim Gazavâtname* (Expedițiile sultanului Murad, fiul lui Mehmed — Cartea anonimă despre luptele de la Zlatița și Varna).

Prof. Halil Inalcik și M. Oguz⁹⁴ au publicat o ediție critică a cronicii cu titlul de mai sus, *Gazavat-i sultan Murad...*, cuprinzând text facsimilat și transliterat cu note și vocabular de H. Inalcik⁹⁵.

În partea introductivă a cronicii se arată că încă în 846 al Hegirei (1443—1443), sultanul Murad intenționa să abdice și să se retragă la Saruhan (p. 1—2) fiind înlocuit cu fiul său Mehmed.

Urmează capitolele: *Explicarea—descrierea împăratului din Istanbul* (p. 2—4), adică a lui Ioan al VIII-lea Paleologul⁹⁶, care încheiasă o alianță cu papalitatea, ungurii, polonii etc. pentru scoaterea osmanliilor din Rumelia; *Descrierea acțiunii lui Karamanoğlu* (Ibrahim bey) (p. 4—7), care, făcând cauză comună cu „ghiaurii europeni atacă Anatolia. *Expdierea unei misive* (năme) *craivului ungu-resc și explicarea acțiunii acestuia* (p. 7—11), care, pentru o alianță comună împotriva turcilor, invitase pe Despotoglu (Gheorghe Brancovici) pe Yanka (Iancu de Hunedoara), pe Eflak-oğlu, adică Vv. Valahiei (Vlad Dracul), pe bevi leși, cehi și croați. Se arată rolul jupinului (tc. Jupan)⁹⁷ lăncu în conducerea expediției și victoriile acestuia împotriva beyilor din Rumelia, Kasim pașa, Turahan beg, Balaban beg etc. *Firmanul M.S. sultanului Murad pentru ridicarea gloatelor și înaintarea sa împotriva necredincioșilor* (p. 12—15). În continuare, se descriu victoria lui Iancu și retragerea armatei otomane din Rumelia spre Sofia, sub conducerea beyilor, în frunte cu Kasim Beg, Turahan beg, Hasan beg și Isa beg. Sultanul este surprins de victoria lui Iancu asupra lui Hagi Isa și Hasan Beg pe care îi știa că sînt viteji mari; *incendierea orașului Sofia din ordinul sultanului* (p. 15—33); înaintarea lui Iancu în avangarda oastei aliate; lupta sa împotriva beyilor rumelioți și victoria totală la Morava-Niș și la Zlatița; începerea tratativelor, după cîteva înfrîngeri, pentru pace la Adria-

⁹³ Mss. turc în Bibl. Nat. Paris, apud H. Inalcik, *Fatih devri üzerine tetikler ve vesikalar* (Cercetări și documente privind epoca lui Mehmed II „Căceritorul“), TTK Basimevi-Ankara, 1954, p. 23.

⁹⁴ *Gazavat-i Sultan Murad...*, în rev. Univ. Ankara, Dil. Tarih-Coğra fya Fak., VII, 2, 1949, p. 481—495.

⁹⁵ Edit. „Türk Tarih Kurumu Basimevi”—Ankara, 1978, X+120 p. + 129 facs. în 8°; v. recenzia de M. Guboglu, în „Revista de istorie” tom. 32, nr. 12, 1979, p. 2390—2399.

⁹⁶ În text, Istanbul Tekvur'u — împăratul bizantin Ioannis Paleologue VIII, 1425—1428.

⁹⁷ Termenul *Jupan*, jupanlar (pl. tc.) menționat de 11 ori în această cronică (index p. 117) nu este explicat în vocabular (*Lügâtçe*) fiind o veche instituție boierească, formală de politețe, cf. Const. Giurescu, *Despre boieri*, București, 1920, p. 27—30.

nopol și trimiterea lui Balta-oğlu Süleyman⁹⁸ în solie la craiul unguresc pentru semnarea și întărirea păcii în defavoarea turcilor; *descrierea celei de a doua răzvrătiri a craiului (unguresc)* (p. 23—37), care, trimițând un călugăr (keşis) în solie la Karamanoğlu și încurajat de papalitate, după zece zile, încalcă pacea încheiată în palatul său cu Balta-oğlu. În ceea ce privește meșsul tratatelor turco-maghiare la Adrianopol-Sziget, acest *Gazavât-nâme...* confirmă și completează corespondența umanistului călător Cyriacu d'Ankona: După *demascarea falsului* (Düzme)⁹⁹ *pretendent* (p. 37—39), împăratul bizantin, pe lângă faptul că trimisese scrisori pretutindeni, dădu drumul în Imperiul otoman unui nou fals pretendent. Acesta, după un popas în satul Ingegiz înaintă pînă la pădurea din Deliormanul Dobrogean¹⁰⁰ spre a produce diversiune și tulburări în Imperiul otoman. Cei doi padișahi Murad al II-lea și tînărul Mehmed al II-lea au trimis împotriva numitului uzurpator Düzme pe Mahmud pașa, Şahin pașa și Koç Hüssein-oğlu beg. Düzme, fiind înfrînt, reuși să treacă la Midye¹⁰¹ și de acolo a fost în Bizanț, răspunzînd împăratului că n-a putut să reziste din lipsă de adepți, ceea ce îl puse pe gînduri pe împărat; *Răzvrătirea împăratului (bizantin)* (p. 39—41), care, trimițînd o scrisoare de instigare craiului unguresc, acesta își adună într-un loc toți banii (banlari)¹⁰² și oștenii, citindu-le și cerîndu-le sfatul. Jupînul Ianku, ridicîndu-și capul, se arată de acord cu scrisoarea împărătească zicînd: „Craiul meu, eu v-am spus (același lucru) mai înainte, dar n-ați fost de acord cu mine. Atunci v-ați speriat, v-ați întors și ați fugit. Dacă ar fi fost altfel, eu înaintam și îl distrugeam pe Osmanoğlu. Atunci dacă am fi rămas încă cinci-zece zile, cei mai mulți ar fi fost distruși și restul o rupeau la fugă și pînă azi nu rămînea nimic din Edirne-ul și Bursa lor, dar nu m-ați ascultat. Acum ce altă cale să găsim că m-am împăcat cu acest turc și am încheiat tratat de pace cu jurămînt. Apoi, îndată ce a spus „Acum este oare cu putință să călcăm tratatul? a mai adăugat, acel împărat și cu Papa de la Roma (*Rim Papa*)¹⁰³ făcînd sfat (*törvin*)¹⁰⁴ și sfaturile transformîndu-le în expediții, au adunat oaste, au trimis oameni în toate părțile și ne-au pus într-o situație dificilă. Atunci, umiliți de ghiauri, ridicîndu-se, s-au pus în mișcare. De această dată, craiul blestemat a poruncit ca jupînul Ianku și restul de necredincioși să-l urmeze. Atunci, luînd din oastea sa, ca ajutor, o mie de oșteni aceștia i-au arătat *alay*. Apoi a luat ca ajutoare încă 20 000 de oșteni, iar craiul leșesc i-a trimis din urmă 30 000 oșteni care i-au arătat *alay*. De asemenea, craiul unguresc a arătat *alay* cu 30 000 de oșteni. Și la rîndul său în urma acestuia, răutăciosul (*halis*) de Drakula (Vlad Dracul) trimițînd cu fiul său încă 20 000 de oșteni valahi (*Eflâk*)¹⁰⁵ și-au arătat *alay*. Apoi Papa de la Roma, însă-

⁹⁸ „Fiul baltagiului“ Süleyman, renegat bulgar, mare amiral la asedierea Constantinopolului (aprilie-mai 1453), pentru o manevră greșită, sultanul Mehmed al II-lea a pus să fie ciomăgit.

⁹⁹ Impostorul Orhan Çelebi, fiul emirului Suleyman (m. 1411), cf. H. Inalcik, *op. cit.*, p. 104, nota 36 b.

¹⁰⁰ Deliorman, în rom. Teleorman, „Pădurea nebună, deasă“, cf. art. DELIORMAN, în „IA“, vol., Cilt 3, fasc. 26, 1945, p. 517—518 (T. Kowalski).

¹⁰¹ *Midya* — localitate în Dobrogea și capul Midia la N. de Constanța. Tîrgul avea pe la 1930 vreo 7000 de locuitori.

¹⁰² Ban, pl. tc. *banlar*, instituția există și la români, „Bănia“.

¹⁰³ Eugeniu al IV-lea : 1431—1447.

¹⁰⁴ *Torvin*, *Turvin* nu apare în lexicografia otomană. În text are sens de adunare, consiliu, sfat poate și tîrg etc.

¹⁰⁵ Numai pentru Țara Românească, un efectiv cam exagerat, pentru toți românii (din Transilvania, Ungaria etc.) posibil.

cinînd pe unul dintre preoții săi¹⁰⁶, a trimis de asemenea 30 000 de ostași. Într-un cuvînt în puțin timp, s-au adunat în jurul craiului mai mult de 300 000 de ostași* (!). În același timp, numitul crai stringînd multe arme, tunuri și muniții a încălcat tratatul de pace încheiat cu padișahul. Pornind într-un ceas rău (regele Vladislav I) a sosit într-o zi în localitatea numită Orșova. De acolo, venind la Severin (Savarin'ya)¹⁰⁷ au trecut Dunărea (Tuna) prin șesul Vajen¹⁰⁸ unde au hotărît ca blestematul Cirin Mihail (*Szilagy Mihail*)¹⁰⁹ să fie trimis din partea craiului în regiunea numită Timok¹¹⁰. Acesta, lovind regiunea Timokului, n-a lăsat nici grîu, nici orz, nici paie, nici foi, nici oi, nici porci și nici aba de îmbrăcat. Toate au fost aduse în tabăra craiului. Raia-ua aceluia ținut, văzînd acest dezastru și neavînd putere să reziste cu toții au plecat de acolo și s-au așezat la locul numit Savarina (Severin). În schimb, raia-ua din Sarac¹¹¹, fiind martoră oculară la acest dezastru s-a supus umilă ghiaurilor. Kümülü-oğlu¹¹², fiind sangiacbey în acea regiune, umbla ca să vadă ce ar trebui să facă; într-o noapte raia-ua acelei regiuni atacîndu-l pe Kümülü-oğlu i-a furat tuiul (tuğ)¹¹³, sangiacul¹¹⁴ și i-a jefuit toate corturile sale. În schimb, și raia-lele din Sarac cu toată isprava lor, au fost jefuite mai rău de către ghiauri, aceștia nelăsîndu-le nimic. Kümülü-oğlu, încălecînd un cal, a fugit. În ziua următoare a poposit puțin pe virful unui deal, unde au venit unii dintre supușii săi, 150 de oameni, care i s-au alăturat. Fugînd de acolo Kümülü-zâde a venit în tîrgul numit Vrața (Ivrace)¹¹⁵ și l-a găsit acolo pe Feriz¹¹⁶ Begoğlu (Mehmed bey) căruia i-a explicat toată situația.

¹⁰⁶ În text *Keşiş* și pl. tc. *keşişler* — „Călugăr, călugări“, cf. *Gazavatnâme...* p. 17, 33, 72 și 73. Probabil este vorba de cardinalul Giulio Cezarini, legat papal.

* Evident, fiind din tabăra adversă, sint exagerări din partea anonimului turc.

¹⁰⁷ *Savarin-ovasi* — „Cimpia Severin“, deci Turnu Severin de azi.

¹⁰⁸ *Vajen-ovasi* — „Cimpia Văjeni, Văleni“ (?).

¹⁰⁹ Szilagy Mihály, cumnatul lui Iancu de Hunedoara.

¹¹⁰ Vale și regiune în R. S. F. Iugoslavia.

¹¹¹ *Saradj* — „Săraci“; *Sarac-eli* — regiune în Iugoslavia și sat în Timok. Cf. I. H. Uzunçarsilli, *Osmanlı tarihi* (Istoria otomană) ed. a III-a, TTK Basi-mevi — Ankara, 1972, p. 247, 248, 253: *Sarac bey etc. Sarac Tatarlari* (p. 246, 248).

¹¹² Apud L. Chalcocondil, ed. V. Grecu, p. 184, r. 29; *Cumuli Kourmouliys, Kümülüoğlu* — general și sfetnic al lui Murad II în lupta de la Zlatița (Izladi); vezi și Akdes Nimet Kurat, *Die türkische Prosopografie bei Laonikos Chalkondyles, Hamburg* — 1933, p. 56. *Kümülüoğlu* sau *K-zâde*, „Fiul lui Kümülü/kümlü Ali pașa, după unii ar fi fost dascălul (*lala*) sultanului Mehmed I Celebi (1413—1421). Cuceritorul Bosniei (1391) era tot un Kümülüoğlu, cf. H. Inalcik; *op. cit.*, 105, n. 3b.

¹¹³ *Tui* — insignă militară care se acorda demnitarilor Porții și domnilor români, prăjină cu o coadă de cal la capăt și în virf o semilună, cf. L. Șăineanu, „IO“, II, 2, 1900, p. ... și H. Tiktin, *Dict. cit.*, III, 1912, p. 1659, II: *tuigi'u* și *tu'iu*, vezi și art. TUGH, în „E.I.“ IV, 1934, p. 863/I—II (Cl. Huart) și mai ales (TUG, în „IA“, fasc. 126. Cuz, Istanbul, 1975, p. 1—5 (Bahaeddin Ogel).

¹¹⁴ *Sandjac* (tc. Sançak), în română sangeac — „drapel, steag“ și „sangeac-șerif“ — „ilustrul mangeac“, sançak-i hümayun — steag imperial etc., cf. H. Tiktin, *Dict. cit.*, III, p. 1361/II și art. SANDJAK și SANDDJAK SHARIF, în „E.I.“, IV, p. 154—156, vezi și „IA“ (sub voce). Sangeacu (tc. Sancak) era și o unitate administrativă condusă de un Sangeacbey sau bey Sangeac. De ex. Silistra era un sangeac din care făcea parte Brăila, Dobrogea, pînă la 1828 și 1877.

¹¹⁵ Oraș-tîrg în Bulgaria.

DESCRIEREA ASEDIERII CETĂȚII VIDIN (p. 41—45).

Ghiaurii abia sosiți lângă Vidin, după ce și-au întins corturile, meterezele, au asediat cetatea, dar au fost respinși spre crai. Blestematul numit Ianku văzînd acest dezastru a spus regelui : „eu, supusul craiului, cu porunca sa, pot arunca în Dunăre pietrele și pămîntul acestei cetăți“. Răufăcătorul de crai, după ce s-a gîndit puțin i-a spus : „Eu știu că tu ești în stare să faci acest lucru, dar populația cetății n-ar putea oare să ne predea această fortăreață mai ușor ? Este necesar ca să zăbovim aici cîteva zile în timp ce (p. 41) dorința noastră este ca să ajungem la Adrianopol (Edrene) mai devreme și, fără știrea lui Osmanoğlu, noi să punem stăpînire pe Adrianopol. Apoi, aceste cetăți vor fi ale noastre. Dacă noi însă vom zăbovi, Osmanoğlu poate să ne întîmpine ca o mare...“ A doua zi, ghiaurii au mers înainte, dar la pașalele din Adrianopol au ajuns știri proaste. Aceștia au ținut sfat și au arătat halul tînarului șah¹¹⁷ (Mehmed II). Acesta a poruncit ca îndată să fie chemat părintele său, altfel nu se poate, pentru ca unul dintre ei să rămînă la Edrene, care nu poate fi sigur, iar altul trebuie să plece (împotriva dușmanului). În acea oră au fost scrise scrisori și Mahmud pașa încercînd pe cal s-a îndreptat în acea parte. Deși suitanul nu dorea să treacă în Rumelia, totuși la rugămîntea lui Mahmud pașa strînse oaste mare și cu ajutorul lui Halil pașa a trecut prin strîmtori în Rumelia : a ajuns la Adrianopol, unde Halil pașa primind prizonierii, unii în zale, și două iscoade, aflară planul aliaților. Ghiaurii după ce luară și jefuiră Rahova și Lofcea¹¹⁸ au înaintat...

SOSIREA GHIAURILOR CEI UMILI LA NICOPOL ȘI INFRÎNGEREA LOR (p. 45—46)

Atunci însă cînd ghiaurii s-au apropiat, beiful de Nicopol, Feriz Beg-oğlu a poruncit ca îndată orice animal sau om să se ascundă (posu) să stea la pîndă, lăsînd deschise porțile cetății. Într-una din zile au sosit ghiaurii cei îngîmfați, și-au aranjat alaiurile, dar au văzut că în cetate nu este nimeni. Au crezut că locuitorii și-au părăsit fortăreața. Astfel fiind situația, au spus lui Ianku jupînul. La porunca lui Ianku, au intrat (creștinii) în cetate, așezînd înăuntru mulți ghiauri. Pe de altă parte, însă Feriz Beg-oğlu era pregătit (pentru atac). Îndată ce ghiaurii intrară în cetate, fără șovăire, Feriz Beg-oğlu a poruncit... Allah este mare, și oastea musulmană zicînd încă odată „Allah, Allah“ s-au repezit asupra ghiaurilor nepăsători, neputincioși să se apere... Într-o clipă i-au învins pe ghiaurii cei umili. Gazii viteji, ieșind din cetate, au capturat steagurile cu cruci negre ale blestemăților, aruncîndu-i pe unii dintre necredincioși de pe turnurile și crenelurile cetății, au tras cu tunurile și puștile așa încît, ghiaurii cei josnici n-au știut peste ce au nimerit, neputînd să se ajute unul pe altul. Răufăcătorul crai a grăit : Treaba acestei cetăți era ușoară, dar dorința mea era Adrianopolul. Hai să mergem să stăpînim Adrianopolul, după aceea vom trimite oameni la aceste cetăți. Părăsind și minînd totul în cale, cruciații caută să înainteze. Feriz Beg-oğlu însă a trimis la Adrianopol steagurile negre și

¹¹⁶ Feriz ar putea deriva din Fritz (german), în Cronicile turcești apare Firuz bey, feudatar la Vidin care a întreprins prima incursiune în Țara Românească (1390—1391) și a căzut în bătălia de la Ankara (1402). Firuzbey'oğlu era acest Mehmed, bey de Nicopol (1444).

¹¹⁷ *Şah* — *şeh* titlatură folosită și pentru sultanii sau padișahii otomani, în formă persană.

¹¹⁸ Orașe, tîrguri în Bulgaria, Rahova pe Dunăre și Lovocea (Lovec) mai spre sud, dar în apropiere.

¹¹⁹ *Caimacam* (la turci), „locuitorul marelui vizir „Kaymakam pașa“ (la români), locuitor de domn etc., cf. L. Șăineanu, „IO“, II, 1, p.77—79.

atîtea tigve și cițiva ghiaurii vii. Și caimacamul (*Ka' immekâm*)¹¹⁹ văzînd acestea, a făcut arz fiului de șah (*Sahzade'ye*)¹²⁰ care în cea zi a făcut multe rugăminți lui Feriz Beg-oğlu (p. 45). Caimacam pașa însă, adreșînd o scrisoare amicală lui Feriz Beg-oğlu și zicîndu-i: fiule să fii onorat și binefacerea padișahului să-ți fie halal“, îi cere să-i semnaleze în ce parte vor pleca necredincioșii, ca să fie barate trecătorile spre Adrianopol și Istanbul...

ASEDIEREA CETĂȚII TÎRNOVO¹²¹

Lăsînd baltă situația de la Nicopole, cruciații înaintînd spre sud, craiul a trimis două alaiuri ca să supună fortăreața Tirnovo unui asediu puternic. Dar în urmă au fost mereu hărțuiți și induși în eroare de o parte din oastea lui Feriz Beg-oğlu Mehmed beg. În fața apărării dîrze a garnizoanei musulmane, asediații s-au retras spre oastea regală. Jupînul Ianku, cînd i-a întreat pe aceștia despre situație, acei blestemați i-au explicat nenorocirea abătută asupra lor. Atunci cînd craiul a aflat acest hal, supărîndu-se foarte tare, a întreat mirat ce s-a întimplat că s-au împrăștiat, lăsînt turcului atîtea avuții și hrană. Feriz Beg-oğlu însă încercînd iarăși tigvele ghiaurilor în harabale le-a expediat la Adrianopol, arătînd situația (ceea ce mulțumi pe tînărul sultan și pe pașale).

ACȚIUNEA ÎMPĂRĂTEASCĂ A SULTANULUI MURAD DIN ANATOLIA ÎN ACEASTĂ PARTE A RŪMELIEI (p. 47—52)

Într-o zi, Halil pașa¹²² a plecat cu oastea rumeliotă într-un loc numit Ingeghiz¹²³ de unde a scris padișahului să vină îndată cu oastea. În vederea trecerii sultanului peste strîmtori, Halil pașa dădu sfaturi tînărului Saruca cum trebuie să procedeze dacă împăratul și ceilalți vor încerca cu vase să le împiedice trecerea. Halil pașa, întărînd ambele țărături ale Bosforului (*Bogaz*), a îndus în eroare pe ceilalți, în frunte cu împăratul. Sub supravegherea baș-tunurului Sarica, Murad II a reușit să treacă cu toată oastea și să înainteze spre Adrianopol. Feriz Beg-oğlu a fost înștiințat de aceasta și a comunicat între timp că ghiaurii înaintează din Kossova¹²⁴ direct spre Sumla. Spre a împiedica înaintarea lor spre Adrianopol a cerut sultanului ca trecătorile să fie întărite cu grijă. A doua zi Isabeg a fost însărcinat să vegheze împrejurimile fortăreței Iampol (tc. *Yanbolu*)...

(*Vu urma*)

R É S U M É

Pour Mihail Guboglu, la bataille que les croisés et les armées ottomanes se livrèrent le 10 novembre 1444 à Varna représente l'événement le plus important de la première moitié du XV-ème siècle.

A l'aide des sources européennes et ottomanes, l'auteur souligne le rôle remarquable joué par Iancu de Hunedoara et les princes régnants de la Valachie dans l'effort d'entraver l'offensive ottomane, dans les Balcons et sur les territoires

¹²⁰ Tînărul sultan Mehmed al II-lea, întronat de 2—3 luni (1444).

¹²¹ În text, transliterat, *Tirnovo*, dar i final se poate citi și a, deci Tirnova sau *Tirnovo* — vechea capitală bulgară.

¹²² Djandarli (tc. *Candali* Halil Pașa, fiul lui Ibrahim pașa, mare vizir, 1437/38—1453 iunie, fiind bătut de legături tainice cu bizantinii a fost decapitat de Mehmed II, cf. I. H. Uzunçarșili, în *Candarli vezir ailesi* (Familia vizirilor din Djandar), TTK. Basimevi, Ankara, 1974, p. 126.

¹²³ *Incegüz* (tc.), localitate în apropiere de Istanbul, loc de bătălie între Musa Celebi și Mehmed I Celebi (1413).

¹²⁴ *Kossovopolje*, „Cîmpia mierlei“, oraș în Macedonia (RSF Iugoslavia), locul bătăliei între turci și sîrbi (15 iunie 1389), unde a fost asasinat Murad I de Miloș Kobilici/Obilici. Cf. art. KOSOWA, în „E.I.“, II, 1927, p. 1143—1144 (Cl. Huart) și mai ales „I.A.“ 64, Güz/1968.

roumains pendant la période qui précéda la bataille de Varna. D'après les mêmes sources, on peut se rendre compte des préparatifs faits par les croisés, de la mobilisation des armées, comment fut organisée la marche vers Varna ainsi que de l'affrontement des forces réelles pendant les 8—9 heures du 10 novembre.

En relevant la place des Roumains au milieu de ce combat, l'auteur montre que son dénouement tragique a ébranlé l'Europe Orientale et Centrale, a influencé la situation de l'Europe Occidentale et a créé les prémisses de la conquête de Constantinople.

PRÉCIS

Mihail Guboglu considers the battle of Varna (10 November 1444) between crusaders and Ottomans as the most important historical and military event in the first half of the 15th century.

Using European and Ottoman sources, the author underlines the main part played by Iancu of Hunedoara and the Wallachian hospodars in stopping the Ottoman offensive in the Balkans and on the Romanian territories prior to the battle of Varna. The same sources tell us about crusaders preparation, armies mobilization, organization of the march towards Varna and the contest on 10 November that lasted 8—9 hours.

By pointing out the Romanians place in the battle, the author is showing that the tragic issue of it shook the East and Mid Europe, influenced the West Europe condition and engendered the premise of Constantinople's conquest.

Războiul undelor. Aspecte ale radio-propagandei britanice în România (1944)

MIHAI RETEGAN

„Aici Londra...”

Apelul, recepționat cu nerăbdare amestecată cu teamă pe întreaga întindere a Europei ocupate de naziști, era rostit de mai multe ori și în mai multe limbi în fiecare oră din cele 24 ale unei zile. Buletinele de știri, a căror audiențe putea costa viața, erau ascultate cu înfrigurare de milioane de oameni. Dar puțini erau accia ce cunoșteau mecanismul care pune în funcțiune uriașa mașină materializată în doar câteva pagini citite în cursul unei emisiuni de numai 15 minute. Secretul a putut fi cunoscut, dar nu în întregime, în ultimii ani. Mai întâi prin finalizările unor istorici, dintre care unii au fost implicați în ceea ce chiar ei au denumit „propaganda albă sau neagră” radio-difuzată. Dintre aceștia, Elisabeth Barker și Michael Balfour care, la colocolviul *Propaganda în al doilea război mondial. Metode, obiective, rezultate* (București, 1980), au prezentat interesante referate legate de această problematică. Apoi, prescriindu-se termenul de interzicere a studierii unor arhive, au putut fi scoase la lumină o serie de elemente semnificative care întregesc, pun într-o altă lumină sau, pur și simplu, sub semnul întrebării faptele sau teze cunoscute deja și asupra cărora publicul avea o anumită părere.

Istoria celei de a doua conflagrații mondiale consemnează și o serie de confruntări circumscrise altor teatre de acțiune decât acelea ale încleștării directe pe uscat, în aer sau pe mare. Mult mai puțin singeroase, dar la fel de dure, căci și ele vizau obținerea victoriei, aceste confruntări, care se derulau fie pe calea undelor, fie prin intermediul publicațiilor, urmăreau a face pe inamic să creadă ceea ce partea inițiatoare dorea. Totul a fost aruncat în această luptă.

Inteligență, talent și, mai ales, mulți, mulți bani. Între aceste „războaie“, des- bise în spatele și deasupra fronturilor de luptă, un loc aparte l-a ocupat cel al indelor. Zeci și zeci de posturi de radio, ale coaliției Națiunilor Unite sau ale Axei, s-au încrucișat în eter între anii 1939—1945. S-a detașat British Broadcasting Corporation, care este strins asociat rolului Angliei în cel de-al doilea răz- boi mondial. Cîteva elemente desprinse din istoria societății ilustrează pe deplin preocuparea responsabililor britanici de a face din Radio-Londra cel mai infor- mat, cel mai ascultat post din Europa ocupată, neutră sau liberă : în septem- brie 1939, B.B.C. avea 4889 angajați, iar în decembrie 1941 — 10.504 ; la înce- putul războiului la B.B.C. se transmitea doar în cîteva limbi pentru ca în 1954 să se transmită în 17 limbi (engleză, germană, franceză, italiană, română, norvegiană, daneză, olandeză, cehă, slovacă, sîrbă, croată, slovenă, flamandă, bulgară, maghiară, poloneză) ¹ ; în sfîrșit, este de amintit introducerea noului emi- țător pe unde medii „Aspidistra“ care permitea intrarea peste un post al inami- cului, emisiunea londoneză fiind recepționată mult mai bine chiar și pe lungi- mile de unde ale radiourilor germane sau italiene. Dar această tehnică nouă nu a fost folosită decît în cîteva situații deosebite. Și aceasta era numai Direcția europeană ; mai exista o direcție ale cărei transmisii erau dedicate teritoriilor de peste mări.

DIRECȚIA RĂZBOIULUI POLITIC

Din punct de vedere organizatoric, complexul de la Bush House (clădire asociată celor mai importante și mai fierbinți activități ale B.B.C.-ului) s-a găsit plasat, la declanșarea și în următorul an al războiului, în structura Minis- terului Informațiilor. Curînd, s-a înțeles că propaganda era o treabă prea seri- oasă pentru a fi lăsată numai pe seama acestuia. Și așa, rînd pe rînd, au fost create Electra House care a devenit Special Operations 1 care, în 1941, s-a transformat în Political Warfare Executive (P.W.E.) — Direcția războiului poli- tic — un comitet interministerial compus din titularii Foreign Office-ului, Minis- terului Informațiilor și Ministerului Războiului Economic. În final P.W.E. a fost cel mai strîns legat de Foreign Office, al cărui secretar era și membru în Cabi- netul militar al premierului. Astfel, s-a stabilit o legătură foarte scurtă și directă, fără mulți intermediari, între cel însărcinat cu planificarea și conducerea politică — Winston S. Churchill — și unul din instrumentele chemate să o realizeze — B.B.C.-ul, fapt cu influențe benefice asupra acțiunilor viitoare. Pentru că Direc- ția războiului politic era un organism secret, ea a primit și o acoperire func- ționînd sub denumirea de Departamentul de informații politice al Foreign Of- fice-ului sau P.I.D. Britaniciei, maeștri ai disimulării și dezinformării în al doilea război mondial, pentru a încurca parcă pe cercetătorii de astăzi, aveau și un adevărat P.I.D., însărcinat cu elaborarea unor prognoze politice pe termen lung. Orice asemănare între cele două se oprea însă la nume.

Așadar, Radio Londra, din toamna lui 1941, a fost integrat operațional Direcției războiului politic.

PROPAGANDĂ „ALBĂ“ — PROPAGANDĂ „NEAGRĂ“

Pe lângă foarte multele și diversele atribuții ce-i reveneau, P.W.E. a primit-o și pe aceea de a direcționa activitatea de propagandă prin radio, publicații sau... zvonuri. Aceste mijloace erau canalizate spre: subminarea încrederii germanilor în guvernul lor ; scurtcircuitarea relațiilor dintre Germa- nia și aliații sau „sateliții“ ei ; stimularea rezistenței în țările ocupate de

¹ *Dictionnaire de la seconde guerre mondiale*, Librairie Larousse, 1979, p. 270.

Reich-ul nazist. Istoricii britanici sus-amintiți au împărțit primele două canale ale propagandei în două categorii: radio și presă „albe” și, respectiv, radio și presă „negre”. Încadrarea a fost făcută pe baza unui memorandum semnat la 18 iulie 1942 de Reginald Leeper, un înalt funcționar britanic al Foreign Office-ului însărcinat cu conducerea propagandei în țările inamice și cele ocupate de inamic: „Propaganda neagră cuprinde toate formele de propagandă care nu se identifică cu guvernul Majestății Sale și care izvorăsc aparenț spontan din cadrul populației locale (a unei țări ocupate — M.R.) fără inspirație sau legătură britanică... Este o clară linie de demarcație între metodele propagandei albe și cele ale propagandei negre. Prima este britanică și vorbește în numele autorității oficiale..., De cealaltă parte, propaganda neagră trebuie să pară că nu vorbește din exterior, ci este stabilită ea însăși în interiorul țării cu care are legătură. Ea caută să pună fiecare problemă din punctul de vedere al oamenilor ce locuiesc acolo... Trebuie să acționeze ca și cum ar fi emanația unei organizații secrete ce operează din interior”².

Prin această prismă, astăzi se poate preciza că posturile „Vlaicu” și „Dacia Romană” precum și cel pretins pro-antonescian și oponentul acestuia (anti-antonescian) au reprezentat mijloace de realizare a propagandei „negre”. În ceea ce ne interesează trebuie evidențiată opinia Elisabetei Barker — „Pe cât a fost posibil, B.B.C.-ul nu a fost pus la curent cu activitățile negre”³.

DIRECTIVELE REGIONALE

Direcția războiului politic a fost însărcinată din toamna anului 1941 cu elaborarea directivelor centrale pentru ghidarea atât a propagandei „albe” (B.B.C.), cât și a celei „negre”. Pe baza lor era întocmită săptăminal o directivă regională pentru fiecare țară în parte.

Directivele, deosebit de interesante prin faptul că oferă posibilitatea cunoașterii mentalității și opțiilor responsabililor britanici față de situația concretă dintr-un stat sau altul, cuprind trei puncte — un preambul (aceiași în fiecare săptămână) și capitolele „Evenimente” și „Teme speciale”.

„Această directivă regională — se subliniază în preambul — trebuie să fie citită în legătură cu directiva centrală căreia îi este complementară. Trebuie remarcat că orice îndepărtare de la, sau orice modificare a directivei centrale menționată expres alăturat a fost aprobată oficial de directorul general. Altfel, se urmează directiva centrală. Nici un material cuprins în această directivă nu poate fi citat în documente publicate în afara Departamentului fără a avea mai întâi aprobarea secretarului general al P.W.E. Această directivă nu trebuie arătată la nimeni care nu se află pe lista de difuzare”⁴.

„Evenimentele” prezintă în rezumat câteva probleme importante de natură politică (internațională sau internă a țării respective, așa cum era receptată la Londra prin intermediul propriilor canale de informații) sau militară (evoluția operațiilor pe fronturile europene, ofensiva strategică aeriană aliată, producerea de noi arme etc.). Pornind de la considerentele expuse în partea a doua, specialiștii direcției detaliau în „Teme speciale” aspectele și elementele ce trebuiau urmărite, subliniate sau evitate în comentariile radiodifuzate.

² Elisabeth Barker, *Britain and the Propaganda of Subversion*, în *La propagande pendant la deuxième guerre mondiale*, 1980, p. 257.

³ *Ibidem*, p. 259.

⁴ Arh. St. București, colecția Microfilmé Anglia (în continuare sursa va fi citată prin sigla A.S.B., Anglia), rola 403, c. 407.

B.B.C. — SERVICIUL ROMÂNIA

Propaganda britanică, în special cea efectuată prin intermediul radioului era astfel direcționată încît să răspundă la trei cazuri determinate — Germania, țările ocupate și așa-zisele state satelite. Analiza directivelor întocmite pentru intervalul 31 decembrie 1943 — 18 august 1944 și extinsă asupra conținutului transmisiunilor efectuate de B.B.C. în același răstimp evidenziază faptul că factorii britanici de decizie considerau România ca o țară ocupată, cu limitate posibilități de acțiune oficială, care fusese forțată să accepte „garanția” Berlinului, dar care angajase o activă mișcare de rezistență împotriva ocupantului. Scopul transmisiunilor efectuate din celălalt capăt al Europei era, potrivit afirmațiilor responsabililor britanici, „de a sprijini existente sau potențiale mișcări antihitleriste”⁵. În România, sub conducerea Partidului Comunist Român, se dezvoltase o puternică rezistență națională antihitleristă ale cărei obiective principale erau răsturnarea regimului antonescian, instaurarea unui guvern democratic, ieșirea din război și alăturarea la coaliția Națiunilor Unite, eliberarea deplină a țării, redobîndirea independenței și suveranității naționale, refacerea unității teritoriale.

În perioada de timp amintită au fost întocmite 33 de directive și difuzate câteva sute de emisiuni în limba română. Săptămînal, membrii Serviciului România stăteau în emisie aproximativ 20 ore.

Directivele impresionează prin exactitatea informațiilor, fiind interesant de stabilit căile prin care P.W.E. lua cunoștință de evenimentele din România. O cercetare preliminară indică șase canale prin care se scurgea fluxul de informații din România spre diferitele servicii speciale din Anglia, datele fiind apoi centralizate la Direcția războiului politic :

1. *Presa românească*. Diplomați ai statelor neutre acreditați la București trimiteau în țările de origine diverse extrase din publicațiile ce apăreau în capitala României sau diplomaților români din capitalele neutre li se transmiteau pentru informare ziare din țară. Acestea ajungeau apoi la Oficiul britanic pentru studierea presei.

2. *Oameni politici români*. De cele mai multe ori era vorba de diplomați retrași din activitate, ca Ion Pangal, de pildă, aflat în Portugalia, sau Grigore Gafencu, stabilit în Elveția. Aceștia primeau vizita unor emisari ai guvernului de la București și, prin terțe persoane, Serviciul de informații englez era încunoscînt de demersurile întreprinse. Alteori, era cazul unor diplomați acreditați pe lângă guvernele neutre, ca de pildă F. Nanu (Suedia) sau Alexandru Crețeanu (Turcia). Interesant este că Al. Crețeanu era nepot al lui Barbu Stirbey, iar una din fiicele acestuia din urmă era căsătorită cu un ofițer britanic, Boxhall, membru al Direcției operațiilor speciale (S.O.E.).

3. *Canalul Moscova*. B.B.C.-ul a transmis știri, obținute prin filieră sovietică, privind starea de spirit și situația trupelor române de pe front.

4. *Scrisorile prizonierilor englezi și americani aflați în România, expediate prin intermediul Crucii Roșii*.

5. *Agenții britanici parașutați în România*. Mai întii este vorba de locotenentul Nicola Antonio Vella, pe numele său adevărat Nicolae Turcanu. Acesta a ajuns în ultima parte a lunii august 1943, în România ; s-a stabilit, împreună cu un emițător radio, în casa lui Barbu Stirbey și a fost în contact aproape permanent cu Cairo. Apoi este vorba de grupul „Autonomus”, condus de lt. colonel de Chastelain, lansat în România la 21 decembrie 1943. Deși capturat, acest grup a emis cu ajutorul stațiilor puse la dispoziție de către autoritățile române.

⁵ Elisabeth Barker, *op. cit.*, p. 255.

În legătură cu misiunea „Autonomus“ mai trebuie relevat un aspect. Autoritățile naziste erau foarte îngrijorate de scurgerea de informații din România și depuneau eforturi pentru a afla modalitatea de transmitere a știrilor în Anglia. Pe această linie se înscrie interogarea lui de Chastelain de către Petermann, căpitan în Abwehr. Este puțin probabil însă ca ofițerul englez să fi destăinat secretul.

6. Serviciile secrete ale celorlalte state din coaliția Națiunilor Unite.

Muitudinea problemelor ridicate de desfășurarea războiului, de recerșcheistele conferințe de la Moscova și Teheran care consemnau intrarea într-o nouă fază a conflagrației a imprimat directivelor o tematică diversificată, fapt evidențiat, de altfel, și de conținutul emisiunilor. România și operațiile militare de pe frontul de est, România și războiul aerian, mișcarea de rezistență, guvernul român, România și Germania, Antonescu și germanii, România și Ungaria, probleme interne, starea de spirit a populației civile, armata română, misiunea lui Barbu Știrbey, România și al doilea front, România și alte țări (Franța, Iugoslavia, Finlanda, Turcia, Cehoslovacia) — sînt principalele teme care au stat în atenția specialiștilor din Direcția războiului politic. Aceștia li se adăugau, în funcție de evoluția situației de pe teatrele de operații sau de nevoi de contrapropagandă, noi teme.

„OBIECTIVUL PRIMORDIAL PENTRU POPORUL ROMÂN ESTE SĂ SE INTOARCA ÎN ÎNTREGIME ȘI CU TOATE FORȚELE ÎMPOTRIVA GERMANIEI“

Mișcarea de rezistență antifascistă, activitățile și natura diferitelor ei componente, relațiile dintre statul român și cel de-al treilea Reich, posibilitățile de acțiune și manevră ale României în contextul desfășurărilor politico-strategice ale anului 1944 au fost reliefate în fiecare din cele 33 de directive săptămînale și și-au găsit locul în toate transmisiile efectuate de la Bush House. Desigur, nu toate elementele cuprinse într-o directivă s-au reflectat în emisiuni; unele aprecieri erau pentru stricta informare a personalului B.B.C. — Serviciul România, altele subliniau ceea ce nu trebuie difuzat și, în sfîrșit, altele nu au putut fi recepționate datorită bruiajului.

Semnificativ este faptul că responsabili din P.W.E. aveau în vedere mișcarea de rezistență națională în *totalitate* și nu doar ramura ei burgheză. De altfel, britanicii cunoșteau suficient de bine activitatea comunistă din România ca să afirme, la începutul lui martie 1944, că „Partidul Comunist Român, așa cum am mai spus-o, are o structură celulară și își găsește terenul cel mai rodnic printre muncitorii din centrele industriale“⁶. Aceste aprecieri se bazează și pe cunoașterea unor documente fundamentale ale P.C.R., printre care și propunerea înaintată în iunie 1943 celorlalte forțe politice pentru constituirea Frontului patriotic antihitlerist.

În directiva semnată la 30 decembrie 1943 pentru prima săptămînă a anului 1944 era inserat, la paragraful „Frămîntări interne“⁷: „Diferite stații de radio controlate de Axă au transmis detalii despre o pretinsă descoperire a unor organizații comuniste“. * Iar la 27 ianuarie se menționa: „Anumite rapoarte evidențiază o creștere categorică a activității comuniste în România, iar ideile cornu-

⁶ Apud Eugen Preda, *În slujba țelului suprem — lichidarea fascismului (III)*, în „Magazin Istoric“, nr. 7/1984, p. 28.

⁷ A.S.B. Anglia, rola 403, c. 407.

* Se referă la arestarea unui grup de membri ai Apărării Patrioților, în frunte cu Gh. Vlădescu-Răcoasa, Petru Groza ș.a.

niste sînt diseminate chiar în unele sectoare militare. Este evident că elemente comuniste sau de stînga desfășoară energic o competență propagandă clandestină proaliată⁸. În sfîrșit, în directiva pentru transmisiile ce vor fi efectuate în ultima săptămîină a lunii martie se anunța crearea Frontului patriotic al cărui program cuprindea „alungarea germanilor din România și răsturnarea guvernului Antonescu”. Era anunțată, de asemenea, și existența *României libere*, despre care se spunea că „este un ziar bine scris și energic”⁹.

În primul caz, capitolul „Teme speciale” indica o serie de modalități de opunere față de pretențiile ocupantului și, din felul în care erau ele formulate, se poate concluziona că erau adresate în primul rînd celor ce acționau și pe calea armelor împotriva trupelor germane — comuniștii: „Prezentați căile prin care fiecare român poate rezista germanilor și cum poate contribui ca România să-și cîștige locul adevărat în familia națiunilor democratice: să ceară public reîntoarcerea trupelor române din Rusia; să oprească sau să reducă aprovizionarea cu petrol sau alimente către Germania; să creeze dificultăți transporturilor germane pe căile ferate, șosele, sau căile navigabile (citește sabotare — M.R.)”¹⁰.

În cel de-al doilea caz, indemnul la rezistența activă era făcut într-un mod mai ... englezesc: „Continue transmisiile despre rezistența iugoslavă și succesele ei trebuie folosite la stimularea spiritului românesc de rezistență și la sublinierea că România nu este complet ruptă de forțele aliate. România rezistînd Germaniei nu ar fi în întregime izolată”¹¹. Acest apel prin „ricoșeu” a mai fost repetat, folosindu-se nu numai lupta partizanilor din Iugoslavia, ci și a celor din Cehoslovacia și Franța. Este interesant de precizat că aripa comunistă a mișcării de rezistență antifascistă nu era privită numai ca un grup înarmat, capabil doar să provoace distrugerii mașinii de război germane. Responsabilii de la P.W.E., care cunoșteau încă din 1941 activitatea comunistă, vedeau în P.C.R. un partid cu care grupările burgheze trebuiau să se alieze în acțiunea revoluționară. Așa se explică emisiunea din 4 aprilie 1944 cînd, în aceeași manieră britanică de mai sus, se transmitea: „Comitetul francez de eliberare a fost remaniat astăzi pentru a fi introduși doi membri ai partidului comunist”¹². Știrea, difuzată la două zile după declarațiile lui V. M. Molotov și în aceeași zi cînd forțele aeriene americane au bombardat Bucureștii, trebuia înțeleasă ca o invitație fermă adresată lui I. Maniu de a ajunge la o încheiere cu reprezentanții comuniștii. Acest lucru a fost reiterat, de altfel, și în cursul tratativelor angajate la Cairo.

Revelator pentru optica experților britanici privind conținutul emisiunilor destinate României este un scurt fragment aparținînd directivei pentru săptămîina 18—25 august 1944: „Este țara lui Ion și Mihai Antonescu țara lui Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul?”¹³. La 23 August 1944, „țara”, întreg poporul român, armata română în totalitatea ei au dovedit că nu aveau nimic comun cu cei doi Antonești, cu politica aventuristă inițiată în septembrie 1940, dînd unicul răspuns posibil secretarului general al P.W.E. care aprobase respectivul document.

Indemnul la acțiuni hotărîte pentru răsturnarea guvernului, izgonirea trupelor de ocupație și alăturarea la coaliția Națiunilor Unite erau deseori exprimate în modul cel mai clar. De pildă, la 15 ianuarie 1944 ascultătorii din România

⁸ Ibidem, c. 431.

⁹ Ibidem, c. 512.

¹⁰ Ibidem, c. 408.

¹¹ Ibidem, c. 433.

¹² Arhiva Ministerului Apărării Naționale (în continuare sursa va fi citată prin sigla Arh. M.Ap.N.), fond 948, dosar nr. 210, f. 94.

¹³ A.S.B., Anglia, rola 403, c. 739.

puteau audia în cadrul editorialului „Ultima șansă”: „a colabora cu Axa germană înseamnă a împărtăși cu ea înfrângerea. Iată de ce este esențial pentru România să iasă din război. Obiectivul primordial pentru poporul român este să se întoarcă în întregime și cu toate forțele împotriva Germaniei”¹⁴. Nouă zile mai târziu, la 23 ianuarie, din studiourile de la Bush House se transmitea pe lungimea de undă destinată României: „Deschis și fără echivoc, poporul român trebuie să obțină controlul propriilor sale decizii; rupeți cu dominația germană impusă fără ca voi să fi fost întrebați și acceptați riscul — care poate fi greu, dar numai temporar — al acelor acte, aliniindu-vă luptei comune pentru civilizație”¹⁵. Victor Cornea, un membru activ al Mișcării românilor liberi, cu sediul în Anglia, în editorialul său „Singura opțiune pentru România” (6 februarie 1944) analiza situația în care fusese împinsă România și consecințele unei răsturnări prin forță care să repună țara în drepturile sale: „Poporul român are încă puterea să reducă intensitatea și durata șocului. Dar aceasta poate fi făcută numai sistind imediat orice asistență Germaniei. România, cu petrolul și poziția sa strategică, a fost transformată într-un important accesoriu al organismului militar german**. Ruperea țării noastre de Germania va lipsi acest organism de o legătură importantă. Aceasta va contribui la căderea Germaniei și în acest chip va îndepărta o mare primejdie iminentă. Singura alternativă pentru România — continua Victor Cornea — este să devină un uriaș teritoriu (fierbinte) în calea retragerii germane — suportată de armata română — fapt ce va avea incalculabile consecințe politice ce rezultă din participarea ei la înfrângerea Germaniei”¹⁶.

Astăzi, la mai bine de 40 ani de la acele emisiuni, este evident că prea puțini în România așteptau îndemnuri din alle capitale pentru a se organiza și acționa împotriva mașinii de război naziste

„ROMANIA N-A FOST PENTRU GERMANIA DECÎT UN SIMPLU PION”

O altă temă predilectă a propagandei „albe” engleze a fost reprezentată de natura relațiilor stabilite între România și Germania. Englezii, ca și americanii, au judecat realist caracterul Misiunii militare germane din România și rolul pe care diverșii reprezentanți ai Reich-ului la București l-au avut, apreciind că acești factori, coroborați cu extinderea spațiului discreționar german asupra României, au limitat posibilitățile de manevră și acțiune ale factorilor de decizie români. Acest lucru transpare din documentele săptămânale încheiate la P.W.E. care căutau să evedențieze, în primul rind, caracterul duplicitar al politicii Berlinului, imposibilitatea ca Germania să îndeplinească, în conjunctura politico-strategică din iarna-vara 1944, angajamentele asumate față de România, urmăreau să facă cunoscut opiniei publice românești că „ajutorul” german se va limita la declarații și că, în situația respectivă, singura soluție era trecerea în tabăra Națiunilor Unite. De fapt, există o foarte strînsă legătură între acest capitol al directivelor și cel prezentat anterior, interferențele fiind explicabile prin înseși obiectivele mișcării de rezistență din România.

¹⁴ A.S.B., S.U.A., rola 630, c. 421.

¹⁵ Ibidem, c. 428.

** Desigur, la acea dată nici V. Cornea și nici serviciile specializate britanice nu aveau cunoștința de acțiunile întreprinse de Marele Stat Major Român de a conserva organismul militar în vederea unei acțiuni care să repună România în poziția unui stat independent și suveran și nici de măsurile „subversive” luate de diferite organisme pentru a limita exportul de petrol și produse agro-alimentare în Germania.

¹⁶ Ibidem, c. 440.

În intervalul de timp amintit, prima mențiune asupra raportului dintre pozițiile pe care se situau cele două țări poartă data de 6 ianuarie 1944 și privește săptămîna 7—14 ianuarie 1944: „Atitudinea Germaniei față de vasalii ei, în special subliniată de recenta declarație a lui Goebbels, să fie tema principală a viitoarei conferințe a lui Wickham Steed (fost redactor șef al ziarului „The Times“). Dacă se mai ivesc alte ocazii este util să se contraatace efectele generoasei lingușiri germane a românilor, arătînd că atitudinea de fond germană față de toți sateliții este un amestec de dispreț și teamă: fundamental, naștii disprețuiesc pe toți aliații Germaniei, dar, în același timp, ei se tem cu disperare de o trădare a acestora“¹⁷.

Analizele au fost extinse și coroborate cu ultimele evenimente de pe teatrul de operații european. De pildă, în directiva aprobată la 13 ianuarie, în plină ofensivă sovietică generalizată pe întregul front, se precizau noi direcții de abordare: „În conferințe sau comentarii prezentați fiecare dovadă a slăbiciunii întregii ei poziții (a Germaniei — M.R.) și, în special, eșecul compiet al sistemului ei defensiv în Est. Arătați că Germania nu mai este de mult o mare putere militară... Ea este acum o putere ale cărei armate au suferit o serie de grave înfrîngeri și ale cărei trupe sînt angajate într-o retragere costisitoare care se poate transforma într-o eventuală derută“¹⁸. Desfășurarea operațiilor militare putea favoriza, gîndeau strategii britanici, o acțiune românească, deoarece „cînd întregul front german de est este primejduit, Germania nu poate întreprinde, în acest moment, cu ușurință o ocupare militară completă și efectivă a României. Chiar dacă ar încerca acest lucru, o asemenea ocupație ar fi, în actuala fază a războiului, numai de scurtă durată. Pericolele pentru România care ar rezulta din lupta alături de Germania pînă la capăt sînt mult mai grave decît riscul întreprinderii unei acțiuni împotriva unei Germanii slăbite care trebuie să facă față acum unor mari amenințări pe fiecare front“¹⁹.

Nici un element ce doar *părea* că poate avea o oarecare putere de influențare nu a fost omis. Astfel că apelul la argumentele de ordin istoric era deseori repetat. Pentru săptămîna 4—11 februarie se prevedea planificarea difuzării unor conferințe prin care „se intenționează concentrarea atenției românilor asupra responsabilității Germaniei față de actuala situație dezastruoasă a țării. Seton Watson va vorbi despre ultimatumul de la 6 februarie 1918 (care avea să ducă la Pacea de la Buflea-București), comparînd situația de atunci cu cea de astăzi“²⁰. Sau: „reamintiți jaful și dezordinile germane din România de la sfîrșitul războiului trecut“²¹.

Momente glorioase ale istoriei naționale erau folosite cu insistență și în emisiunile propriu-zise. Într-un interviu acordat unui redactor al serviciului România la 20 ianuarie 1944, publicistul Wickham Steed declara: „Românii sînt excelenți luptători. Să nu uităm că ei sînt învingătorii de la Plevna și că în 1917 au dat una din cele mai mari lupte din trecutul război mondial. Românii au distrus atunci la Mărășești, într-o luptă care a durat o lună de zile, 9 divizii germane...“²².

Tratativele angajate la sfîrșitul anului 1943 la București pentru prelungirea acordului economic româno-german au fost îndeaproape urmărite la Londra. Diferite surse documentare, românești sau germane, ne informează asupra demarării discuțiilor, opiniilor și punctelor de vedere divergente, asupra presiunilor exerci-

¹⁷ Ibidem, Anglia, rola 403, c. 417.

¹⁸ Ibidem, c. 420.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Ibidem, c. 447.

²¹ Ibidem, c. 420.

²² Arh. M.Ap.N., microfilme, rola P.II.1. 696, c. 901.

tate de reprezentantul Reich-ului. Iar în acest interval de timp B.B.C.-ul transmitea în limba română insistente îndemnuri de a se respinge pretențiile germane. Într-un comentariu făcut la 17 februarie 1944 se analizau implicațiile ce le-ar declanșa finalizarea tratativilor: „Nu trebuie să uitați că fiecare kilogram de marfă românească ce ia drumul Germaniei nu face altceva decât să păgubească economia românească, fără a-i aduce, bineînțeles, nici un folos real. Ce oferă Germania în schimbul grului, secarei și altor produse pe care le importă din țara noastră ?

Germania nu mai este în stare să inarneze pe alții.. În plus nevoile Germaniei în materie de armament vor crește considerabil în momentul în care Aliații vor dezlănțui ofensiva împotriva Europei. Este clar astăzi că Germania nu-și mai poate respecta obligațiunile luate față de România.

Nu vă lăsați induși în eroare. Dați-vă seama că noul acord germano-român nu este altceva decât un instrument de exploatare. Germanii știu foarte bine că sînt pe cale de a pierde războiul și că nu vor mai fi în țara noastră pentru a putea culege noua recoltă. De aceea ei se grăbesc să importe cît mai mult și cît mai repede din România, dînd în schimb mărci fără valoare. Pe de altă parte, Banca Națională a României va fi silită să tipărească noi bancnote pentru a putea acoperi lipsurile. Cum prețurile pe piața internă cresc în mod vertiginos, valoarea leului va descrește și mai repede”²³.

„NU NE MAI RĂMÎNE DECÎT SĂ NE RIDICĂM ÎMPOTRIVA ACELORA CARE NE DUC NEAMUL LA PIEIRE“

Este bine cunoscut astăzi faptul că rezistența antifascistă din România, îndeosebi componenta ei consecvent revoluționară — partidul comuniștilor, și fără apelurile difuzate prin intermediul B.B.C.-ului sau ale altor posturi de radio, efectua ultimele pregătiri pentru răsturnarea pe calea armelor a regimului antonescian, alungarea trupelor de ocupație și alăturarea României coaliției Națiunilor Unite. Strategia elaborată de comuniști se dovedise cea mai realistă. În condițiile în care cei „Trei Mari“ ofereau numai soluția capitulării necondiționate, iar germanii ar fi putut reacționa ca în Italia, planul comuniștilor, care pînă la urmă a fost însușit și de celelalte partide politice, era unicul conform intereselor fundamentale ale țării. În noaptea de 13—14 iunie 1944 reprezentanții P.C.R., ai armatei și ai Palatului regal au discutat și adoptat planul elaborat de P.C.R. în vederea acțiunii pe calea armelor.

Efervescența revoluționară din țară nu a scăpat „senzorilor“ germani. La 4 august, la consfătuirea șefilor detașamentelor germane de legătură de pe lângă marile unități române s-a relevat că „există pericolul unui «puci» în interior“, iar o zi mai tîrziu, o notă informativă a Oficiului Central pentru Siguranța Reich-ului (R.S.H.A.) evidenția că „evoluția politică internă din ultimele patru săptămîni arată clar o deplasare spre stînga a ansamblului opoziției (și) odată cu aceasta preluarea conducerii acestei opoziții de către partidul comunist [...] Diversele dezbateri care au avut loc în ultimul timp între conducerea comunistă ilegală și cercurile opoziționiste burgheze au dus, se pare, la un acord”²⁴.

La 23 August 1944, fără nici o înțelegere cu statele coaliției antifasciste, fără nici un ajutor, realizîndu-se o totală surprindere atît pentru inamici, cît și pentru viitorii aliați, s-a declanșat Revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă, act de energică voință în care s-a implicat întregul

²³ Ibidem, rola P.II.1. 698, c. 410—412.

²⁴ 23 August 1944. Documente, vol. II, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, p. 398—399.

popor român cu o unanimitate care a exclus orice defecțiune. Îndemnurile conținute într-o emisiune a B.B.C.-ului de genul „nu ne mai rămîne decît să ne ridicăm împotriva acelor care duc numul la pieire... Trebuie doborît regimul ce duce România la sinucidere. Numai așa se poate pregăti României un viitor mai luminos”²⁵ erau, așadar, recepționate de un popor decis să-și ia soarta în propriile miini.

Rezistența națională antihitleristă și antidictatorială, organizată și condusă de Partidul Comunist Român, prin efectele ei nemijlocite, prin căile și modalitățile originale adoptate în vederea eliberării țării (crearea celei mai largi coaliții de forțe politice progresiste, democratice, patriotice din istoria poporului român, atragerea armatei în acest consens general, aplicarea conceptului doctrinar al războiului înregulul popor), s-a situat înaintea mișcărilor de rezistență din alte țări unde, fie că nu s-a ajuns la crearea unui front unic național (Grecia, Iugoslavia), fie că lupta de eliberare a primit un substanțial suport extern (Franța).

Un eveniment ca Revoluția română din August 1944, care a contribuit la scurtarea duratei războiului cu circa 200 zile, nu putea trece neobservat, ba mai mult, ecouri se înregistrează și astăzi²⁶. Analisti, militari, politologi, istorici, mass-media internaționale au fost unanimi în a evidenția impactul politico-strategic și urmările economice ale Actului istoric din vara lui 1944. Desfășurarea victorioasă a revoluției, consecințele asupra sectorului sudic al frontului de răsărit, ca și asupra conflagrației în ansamblul ei și posibilele dezvoltări pe plan intern au fost receptate și analizate cu deosebită atenție la Political Warfare Executive, 23 August 1944 „impunînd — după cum se aprecia în directiva aprobată la 31 august — o nouă abordare a propagandei”²⁷. Relevînd că „România a surprins întreaga lume la 23 august”²⁸, documentul P.W.E. menționează că „germanii au fost incapabili să fabrice un guvern-marionetă. Confuzia și incapacitatea propagandei lor arată clar că întoarcerea (efectuată de) România i-a luat complet prin surprindere”²⁹. Era o recunoaștere în plus a acțiunii unanime a poporului român care, ferm și fără nici o defecțiune, s-a ridicat cu arma în mînă pentru eliberarea și zdrobirea forțelor hitleristo-horthyste.

Urmărind acțiunile militare declanșate de armata română în cooperare cu formațiunile de luptă patriotice, specialiștii Direcției războiului politic recunoșteau că „nu este prea mult să spui că românii sînt în cea mai mare măsură responsabili pentru viteza înaintării rușilor. În cursul a citorva zile, rușii au avansat cu pierderi neglijabile de la Nistrul inferior pînă la Dunăre și Constanța și de la Pruj pînă la 18 mile de Ploiești”³⁰. Rezultatele distrugerii sau capturării forțelor germane din teritoriul aflat atunci sub jurisdicția guvernului român, ale acoperirii frontierelor și liniei de demarcație vremelnice din Transilvania, impuse prin dictatul fascist de la Viena, au fost în opinia aceluiași cercuri :

„1. Prăbușirea completă a sectorului sudic al frontului german de răsărit și pierderea a mai mult de 300.000 de soldați germani care fie au fost anihilați, fie încercuiți.

2. Pierderea aproape sigură a Carpaților ca puternică linie de apărare.

3. Subminarea inevitabilă a moralului soldaților germani în alte sectoare ale frontului rus.

²⁵ Arh. M.Ap.N., microfilme, rola P.II.1. 698, c. 482—483.

²⁶ Vezi, de pildă, articolul lui Siegfried Kogelfranz, *So weit die Armeen Komen*, în „Der Spiegel”, 10 septembrie 1984, sau lucrarea lui John Erickson, *The Road to Berlin*, 1983.

²⁷ A.S.B., Anglia, rola 403, c. 745.

²⁸ Ibidem, c. 744.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibidem, c. 745.

4. Nevoia unei modificări complete în strategia germană și a unor retrageri ulterioare în alte sectoare pentru a preîntîmpina pericolul încercuirii atât în Iugoslavia și Grecia, cît și în nordul Ungariei și Cehoslovacia.

5. Pierderea atât a actualei, cît și a potențialei aprovizionări cu combustibil românesc pentru armata terestră și aviație pe toate fronturile³¹.

Printre „noile abordări propagandistice“ se numără și „ridicarea moralului armatei române și a publicului român în general“. Dar un popor ale cărui țeluri erau eliberarea și reîntregirea țării, zdrobirea fascismului, cucerirea drepturilor și libertăților democratice nu putea să aibă alt moral decît acela care să-l poarte spre victorie.

R É S U M É

Pendant la seconde guerre mondiale, la Grande Bretagne a organisé et développé un puissant engin de propagande au sein duquel la place principale était occupée par Radio Londres. L'auteur de l'article met en discussion certaines données sur l'organisation de la propagande britannique, les sources d'information sur la situation en Roumanie, ainsi que des fragments des émissions diffusées par le Service Roumanie de la BBC.

Il relève en même temps que la période évoquée est marquée aussi par l'intensification des actions du Parti Communiste Roumain visant le déclenchement de la lutte pour regagner l'indépendance et la souveraineté nationale, pour la réunification territoriale de la Roumanie.

P R É C I S

During the Second World War, The Great Britain organized and developed a great propaganda machinery within the framework of which BBC played a main part. The author brings forward some data as regards the setting up of British propaganda, the information sources on the Romania's condition as well as excerpts from some broadcastings of BBC — Romania Department.

As well, it is shown that the above mentioned period coincided with the view of regaining the national independence and sovereignty, for Romania's territorial reunification.

³¹ Ibidem.

TEORIE ȘI PRACTICĂ ARHIVISTICĂ

Despre instrumente de informare, selecționare și evidență în publicistica arhivistică internațională

ALEXANDRU NASTOVICI

Ceea ce supunem atenției cititorului poate părea superfluu la simpla citire a titlului, dacă cele trei aspecte enunțate n-ar fi unele dintre cele mai discutate astăzi.

Totuși, am selectat de-a lungul citorva ani două-trei idei, unele pe cit de simple pe atât de eficace, altele suficient de sofisticate dar încă rentabile. Pentru că, nu pornind neapărat de la motto-ul celui de-al X-lea Congres internațional al Arhivelor (Bonn, 1984), „Sfidarea Arhivelor: responsabilități crescute și *resurse limitate*“ (subl. n.), ci mai ales văzind și auzind, simțind necesitatea, imperativul economiei, „ideile“ pe care le avem în vedere vin tocmai în întâmpinarea, spre satisfacerea acestui deziderat, deoarece, și atunci când cheltuim trebuie să evaluăm care este calca cea mai ieftină în obținerea rezultatelor maxime.

Trei vor fi, așa cum am menționat, chestiunile pe care le vom ilustra cu suficiente exemple pentru a dovedi, dacă mai este nevoie, și, mai ales, pentru a suscita interesul: inventarierea și selecționarea, prezența (activă) a calculatorului electronic în Arhive.

Relațiile posibile și necesare cu arhivistica românească le lăsăm la apreciere cititorului sau le vom explicita, dacă va fi cazul.

I. Înainte de a trece la prezentarea celor promise, și fără a avea pretenția de originalitate, apreciem că inventarul este linia de unire (sau de despărțire) între arhivist și cercetător. Credem că, și nu vrem să fim rău înțeleși, arhivistul trebuie să se limiteze, în ceea ce privește inventarierea, la strictul necesar cercetării, fără a „pune pe tavă“, sau dacă termenul nu convine, a oferi cercetătorului tot sau aproape tot. Or, tocmai aici ar putea să rezide posibilitatea unor eventuale economii.

În articolul *O analiză a procedurilor de prelucrare — abordarea adaptabilă*¹, autoarele relevă faptul că arhiviștii se văd ei înșiși ca intermediari între creatori și cei ce folosesc documentele. Punctul critic al acestui rol îl constituie responsabilitatea arhivistului în prelucrarea colecțiilor și fondurilor de documente, impunerea controlului intelectual și fizic asupra colecțiilor arhivistice și de manuscrise.

În continuare, sînt menționate cîteva principii care pot sta la baza ordonării și inventarierii manuscriselor: „1. Nivelul ideal de prelucrare nu este același pentru toate colecțiile. Ca intermediar între creatorii și cercetătorii documentelor, arhivistul trebuie să vizeze o prelucrare care să facă fondul folositor cercetătorilor. *A face mai mult, de dragul uniformizării instrumentelor de informare, este o risipă* (subl. n.). Scopul nostru trebuie să garanteze ca munca cercetătorului să fie făcută sistematic și productiv; 2. Mai mult timp de

¹ Helen W. Slotkin, Karen T. Lynch, *An Analysis of Preprocessing Procedures: The Adaptable Approach*, în „The American Archivist“, vol. 45, 1982, nr. 2, p. 155—163.

lucru trebuie alocat colecțiilor care vor fi mai intens cercetate. *Acestza vor fi stabilite împreună de arhiviști și cercetători* (subl. n.); 3. Arhivistul care prelucrează fondul trebuie să admită că *ceea ce face el cu acest fond este tot ce se va face vreodată; este îndoielnic vă vor fi altădată bani și timp pentru a reprelucra același fond* (subl.n.); 4. Deoarece timpul și cantitatea de muncă variază în funcție directă cu valoarea colecției puse în lucru, arhivistul va stabili împreună cu organele ierarhice un plan și modul de coordonare a muncii, precum și cooperarea între toți factorii corespunzători; 5. Prelucrarea este mai bine efectuată în echipă. *Fiecare arhivist ar trebui ajutat de un asistent* (arhivar — n.n.) *care îndeplinește sarcini de rutină, eliberându-l pe arhivist pentru munca intelectuală* (subl.n.).

Tocmai pragmatismul rindurilor de mai sus pune pe gânduri. Poate este timpul să revedem metodologia inventarierii și forțele pe care le alocăm în general acestei operațiuni, care astăzi, deși nu se mai află pe prim plan în Arhivele Statului, solicită încă investiții importante.

Un punct de vedere mai nuanțat, specific europenilor, îl propune o arhivistă din Franța în articolul *Inventare de arhivă și cercetarea istorică*². Ea precizează că „documentele nu există dacă nu sînt făcute cunoscute, instrumentele de informare elaborate de serviciile Arhivelor avînd drept scop tocmai să facă cunoscută existența documentelor păstrate și să le descrie mai mult sau mai puțin sumar” (subl.n.). Autoarea are în vedere inventarul, repertoriul numeric, ghidul de arhivă, prezentarea de fond, catalogul, remarcînd că evoluția instrumentelor de informare a fost, în linii mari, paralelă cu cea a cercetării istorice. Existența unei „istorii noi” l-a făcut pe arhivist sensibil la o anumită relativitate istorică, el știînd că „instrumentul de informare pe care îl elaborează este făcut să rămînă” (subl.n.). De altfel, și în materie de clasificare, adevărul obiectiv este susceptibil de multe interpretări. Azi, dorința de generalizare și de neutralitate în redactarea instrumentelor de informare lasă să se vadă preocuparea arhivistului pentru satisfacerea cererii tot mai diversificate, deoarece trebuie puse de acord două puncte de vedere de multe ori diferite, cel al arhivistului, autor al instrumentelor de informare, și cel al beneficiarului, pentru care adesea ele sînt întocmite.

Imparțialitatea, cu deosebire în istoria recentă, poate fi greu obținută, dar, credem, stabilirea unor criterii stricte în formularea concisă a rezumatelor, regestelor etc. poate duce, pe lângă claritate maximă, și la corectitudinea interpretării.

Un punct de vedere „original” apare în articolul³ unui „administrator de arhivă” american, care trece în revistă factorii ce trebuie luați în considerare atunci cînd se întocmește un program pentru protejarea documentelor vitale. Autorul face o clasificare a documentelor: „normale, vitale și arhivistice”, care pare logică, cel puțin în cazul întreprinderilor. Documentele păstrate de acestea pentru a-și desfășura activitatea — tranzacțiile zilnice, vînzări, cumpărări, dosarele personale ale angajaților, statele de salarii, corespondența, combiile etc. — sînt numite *normale*. În timp ce numai cîteva documente *normale* sînt în același timp *vitale*, cea mai mare parte a lor sînt doar „ajutătoare”. Documentele *vitale* sînt considerate cele care ar putea menține „viața” întreprinderii după un dezastru. Cît despre documentele *arhivistice*, ele ar fi cele care păstrează istoria unei companii și, de obicei, includ multe surse din afara întreprinderii. „Ele sînt adeseori interesante, dar rareori vitale”, conchide autorul, care în acest moment, îi separă pe arhiviști de administratorii de arhivă, primii „nepăstrînd documente vitale”.

Este, fără îndoială, o opinie pasabilă care merită, poate, atenția specialiștilor.

² Françoise Hildesheimer, *Inventaires d'Archives et recherche historique*, în „La Gazette des Archives”, 1982, nr. 117—118, p. 71—81.

³ Richard C. Donaldson, *Protecting the Business from Disaster*, în „ARMA Records Management Quarterly”, vol. 17, 1983, nr. 1, p. 33—34.

II. Selecționarea constituie unul dintre subiectele cele mai des abordate de teoria arhivistică modernă atât la noi, cât și în alte țări. O dovadă este și prezența articolelor pe această temă, care apar în mai toate revistele pe care le-am studiat în ultima vreme.

Într-un studiu mai amplu, *Fără clauză restrictivă — reevaluarea documentelor intrate*⁴, autorul, un cunoscut specialist american, spune la un moment dat: „selecționarea trebuie făcută într-un mod inteligent, elaborând norme și metode elastice (subl.n.) pentru reevaluarea documentelor, iar, pe de altă parte, trebuie executată de oameni bine pregătiți profesional, cu un larg orizont de cunoaștere, pentru că evaluarea este în cel mai bun caz o știință inexactă, poate mai mult o artă“.

S-a mai spus, este drept, sub alte forme. Mai dificilă este satisfacerea celor câteva deziderate exprimate în cele de mai sus. Nu vrem să dăm exemple, avem convingerea că cititorul avizat le are la îndemână. Cunoaștem cu toții sau, cel puțin, ne putem imagina ce se poate întâmpla cu documentele „specializate“ — economice, juridice, statistice, tehnice etc. Acestea trebuie selecționate de arhiviști a căror formație (istorie, filologie, în general) le permite cu greu și în timp îndelungat (de acumulare de experiență — nu totdeauna suficientă și corectă) o selecționare corectă.

Apelul la specialiști din ramurile respective este încă timid și, din păcate, prea multe documente valoroase dintr-un punct sau altul de vedere au luat și iau încă drumul refolosirii industriale.

III. Pentru Arhivele românești problema „ghidului general“ pare să fie satisfăcător rezolvată prin apariția „îndrumătorului arhivistic“. Iată însă întrebarea pe care o găsim într-un „manual“⁵ elaborat la cererea „Programului pentru gestiunea documentelor și a arhivelor“ (RAMP — Record and Archive Management Programme) :

„Ghidul general este corolarul sau predecesorul muncii arhivistice ?

Scopul unui ghid de arhivă nu este acela de a se substitui inventarelor sau repertoriilor, nici chiar de a suplini absența lor, ci de a oferi vederea de ansamblu asupra unui depozit, de maniera de a permite cercetătorului să afle care sînt resursele, natura și interesul fondurilor păstrate și instrumentele de informare de care dispune.

Adică, redactarea unui ghid nu implică, *a priori*, munca de clasare și de inventariere prealabilă. Un ghid prezintă un caracter esențial descriptiv, și nu unul normativ. El este conceput într-un spirit practic, și nu teoretic. El trebuie să fie clar, sistematic și concret.

Că ghidul trebuie să fie sintetic, este foarte evident, dar se poate pune întrebarea în ce măsură poate fi descriptiv pentru fondurile nici clasate, nici măcar recunoscute, și cum această dificultate poate fi împăcată cu caracterul prioritar recunoscut al ghidurilor. La aceasta se adaugă faptul că atenția cercetării se îndreaptă tot mai mult spre fondurile recente, dintre care multe așteaptă tratamentul arhivistic“.

Mai cu seamă acest ultim paragraf merită atenția noastră, pentru că, se pare, autoarea indică un punct de maxim interes.

Dacă studiile și articolele dedicate primelor două chestiuni abordate apar mai mult sau mai puțin sporadic, linia de forță a tuturor publicațiilor arhivistice

⁴ Leonard Rapport, *No Grand-father Clause: Reappraising Accessioned Records*, în „Prologue“, vol. 13, 1981, nr. 1, p. 49—55.

⁵ Françoise Hildesheimer, *Directives méthodologiques concernant la préparation des guides généraux d'Archives Nationales: une étude RAMP*, UNESCO, Paris, 1983, p. 7—8.

studiate o constituie computerizarea, îndeosebi a evidenței fondurilor, colecțiilor și documentelor.

Revistele, mai ales cele americane, dar nu numai acestea, relevă nenumărate aspecte practice, experiențe, inițiative, programe, care vin să ilustreze aplicații informatice, în general reușite, pentru stocarea și regăsirea datelor în domeniul arhivistic.

Două articole, *Instrumentele de informare — o multitudine de mijloace. Viitorul sistemelor*⁶ și *Instrumente de informare eficiente — dezvoltarea unui sistem de control al arhivelor și manuscriselor*⁷, pun în gardă.

Primul a „sintem prea ușor incintați de minunile cooperării computerelor și sistemelor *on-line*, cărora li se cere să dea totul, deși ar trebui să ținem seama că nîți o mașină nu poate înlocui procedeele de bază, standardele și metodele descrierii documentelor“.

Al doilea: „un sistem manual de calitate slabă nu poate fi transformat într-un sistem automat bun, cînd se măsoară, bineînțeles, calitatea fișelor și a celorlalte instrumente de informare“.

O dată mai mult, sublinierea noastră atrage atenția asupra acurateții unei operațiuni. Din dorința de a face cît mai mult, rămîne de o parte calitatea, care acum, mai mult decît alteori, duce la rezultate nefavorabile, inutilizabile, care nu justifică investiția de inteligență și de materiale.

Un alt cercetător, tot american⁸, crede că „arhiviștii trebuie să ia în considerare permanent factorul cost. Un sistem automatizat necesită plata imediată a unor sume de bani pentru profituri care nu vor veni decît mai tîrziu. În consecință, un examen aprofundat al costurilor față de beneficiile scontate trebuie să fie un element esențial de apreciere pentru adoptarea computerizării. Se poate pune, de exemplu întrebarea dacă o instituție de arhivă cu inventare *detaaliată deja existente* (subl. n.) va trebui să aleagă computerizarea acestui întreg material în mod retrospectiv? S-ar putea dovedi mai rentabilă concentrarea atenției numai asupra introducerii pe calculator a noilor achiziții“. Iarși, noile achiziții!

De asemenea, reține atenția programul desfășurării la Arhivele Naționale ale S.U.A.⁹, unde „este pe cale de a fi terminată analiza sistemului unei rețele pentru bibliotecile prezidențiale¹⁰. Cînd acesta va fi gata, un cercetător prezent în oricare dintre biblioteci va fi capabil să utilizeze un terminal de calculator pentru a localiza documentele referitoare la subiectul studiat în toate colecțiile celor șapte sau nouă biblioteci. Noi sperăm ca pînă la sfîrșit să introducem în sistem referințe în instrumentele de informare pînă la nivelul *titlului dosarului*“.

Cît despre *Indexarea tematică, table metodice și tezaur: lux sau necesitate*¹¹, o arhivistă franceză dezbate cîteva probleme și metode ivite în momentul informatizării și nevoile pe care aceasta le-a creat pentru Arhive. „Orice ordonare, în vederea computerizării, fie a unei arhive istorice, fie a uneia moderne

⁶ Nancy Sahli, *Finding Aids: A Multi-Media System Prospective*, în „The American Archivist“, vol. 44, 1981, nr. 1, p. 15—20.

⁷ Lydia Lucas, *Efficient Finding Aids: Developing a System for Control of Archives and Manuscripts*, ibidem, p. 21—26.

⁸ James E. O'Neill, *L'informatisation des instruments de recherche*, comunicare la a doua ședință plenară a celui de al X-lea Congres Internațional al Arhivelor, Bonn, 1984, p. 8.

⁹ *Ibidem*, p. 9.

¹⁰ În legătură cu bibliotecile prezidențiale, de fapt arhivele personale ale foștilor președinți americani, se poate vedea „Prologue“, vol. 15, 1983, nr. 1 p. 37—42 (Prezentat în „Revista Arhivelor“, vol. XLVII, an. LXII (1985), nr. 1 p. 106—107).

¹¹ Aline Vallée, *Index thématiques, tableaux méthodiques et thesaurus: luxe ou nécessité*, în „Gazette des Archives“, 1983, nr. 125—126, p. 232—249.

implică multă muncă de sinteză : un efort de gândire, în special la nivelul lexicului, pentru alegerea termenilor din *indexarea tematică ce trebuie făcută înainte de scrierea inventarului și nu după aceea*. (subl. n.). Autoarea evidențiază dificultățile creării unui limbaj documentar, dând exemplu patru dintre cele mai cunoscute inventare ale Arhivelor Naționale. În continuare, sînt descrise fazele succesive ale elaborării unui tezaur, tehnicile de trimitere la indici și alcătuirea, ulterior, a unui vocabular, care trebuie să fie clar, deschis și cu evidente legături interne.

„Obstacolele în aplicarea acestor noi metode sînt multe în profesiunea noastră — urmează autoarea : refuzul față de tehnicile documentare, neîncrederea în informatică, teama de a folosi metodele netradiționale în gândire și muncă”.

Articolul se încheie cu un indemn, valabil, credem, pentru oricare Arhivă și arhivist: „necesitatea de a nu ne mărghini la tărîmul tradițional al Arhivelor, ci de a ne interesa de experiențele bibliotecilor, universităților și ale cercetărilor științifice”.

Încercînd să atragem atenția asupra unor aspecte de stringență actualitate atît în arhivistica internațională, cit și în cea românească, ne oprim aici, fără a mai prezenta multele, foarte multele rezultate obținute în privința aplicațiilor informaticii. Pentru că, de la evidența fondurilor, la servirea promptă a cercetătorilor în sălile de studiu, calculatorul electronic și-a făcut loc stabil și cu pondere în viața Arhivelor.

Sperăm că începutul pe care l-am făcut acum să-l putem continua și, în același timp, să fie un imbold pentru alții la asemenea întreprinderi. Biblioteca documentară a D.G.A.S. adăpostește zeci de publicații străine, rod al experienței arhiviste de pretutindeni, care merită să fie prezentate — asemenea prezentări apar de altfel în „Revista Arhivelor” —, dar mai ales trebuie detașate acele opinii care pot orienta gândirea arhivistică românească spre optimizarea tuturor activităților ce se desfășoară în Arhivele Statului.

R É S U M É

La lecture, même sélective des publications d'archivistique qui paraissent aujourd'hui dans le monde suggère naturellement un tas de questions et leur possibles réponses, appropriées à chaque archive.

L'essai présent reprend certains nodes d'aborder les instruments d'information, le tri et l'évidence, traités dans des revues comme „The American Archivist”, „La Gazette des Archives”, „ARMA Records Management Quarterly”, ou dans des études RAMP, pour relever certains aspects susceptibles d'intéresser l'archivistique roumaine.

P R E C I S

The archival publications that appear today in the world mirror the archival work proper to Archives in every country.

The author tries to resume some approaches of the records registration and selection as they are presented in the archival journals : „The American Archivist”, „La Gazette des Archives”, „ARMA Records Management Quarterly” or in The RAMP studies, underlining some aspects of interest for the Romanian

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

Fondul personal „Roman R. Ciorogariu”

MIRCEA TIMBUS

Curînd după achiziționarea lui de către Arhivele Statului din Arad, în anul 1977, fondul personal „Roman R. Ciorogariu” a devenit unul din cele mai cercetate, suscitînd — pe bună dreptate — interesul istoricilor. Frecvența cu care și astăzi continuă să fie cerut la sala de studii justifică și impune prezentarea sa, oferînd celor interesați relații despre creatorul de fond, modul de grupare a documentelor și, mai ales, asupra conținutului acestora.

Despre viața și activitatea lui Roman* R. Ciorogariu, chiar și înainte de accesul la arhiva sa personală, s-au scris pagini evocatoare care au evidențiat complexitatea personalității sale, statornicia cu care a luptat pentru împlinirea năzuințelor legitime de dreptate și libertate ale poporului român. Au făcut-o Teodor Neș¹, Tripon², Traian Magier³, Ion Clopoțel⁴, Onisifor Ghibu⁵, Vasile Coman⁶, Barbu Ștefănescu⁷ și Virgil Mazilescu⁸.

Preluarea documentelor sale de Arhivele Statului și punerea lor la dispoziția cercetării au făcut posibilă nu numai aprofundarea multiplelor valențe ale unei asemenea personalități, ci și o mai bună cunoaștere a epocii atît de încărcată în semnificații pentru istoria poporului român, cum a fost cea în care a trăit și activat Roman R. Ciorogariu. Rezultatul s-a concretizat curînd în publicarea atît a unor volume de studii și documente⁹, cit și a unor articole și comunicări¹⁰, care confirmă bogăția și valoarea documentelor fondului.

* Prenumele cu care este înscris în actele de stare civilă și de școlarizare este Romulus. A devenit Roman în anul 1900, pînă trecerea la viața monahală.

¹ Teodor Neș, *Oameni din Bihor, 1848—1918*, Oradea, 1937.

² Tripon, *Almanahul Crișanei*. Oradea, 1936, p. 361—364.

³ T. Magier, *Ținutul Hălmagiului*, partea a III-a, Arad, 1937.

⁴ I. Clopoțel, în „Legea românească” (apud V. Coman, *Episcopul Roman*, în „Mitropolia Ardealului”, anul XXI, nr. 7—9, Sibiu, 1976, p. 629).

⁵ O. Ghibu, *Un risipitor de comori: episcopul Roman Ciorogariu*, în *Prolegomena la o educație românească*, Cultura românească, 1951, p. 679.

⁶ V. Coman, *Episcopul Roman Ciorogariu — luptător pentru libertatea și dreptatea poporului român din Transilvania*, în „Mitropolia Ardealului”, an XXI, nr. 7—9, Sibiu, 1976, p. 628—636, și *Luptători bihoreni pentru împlinirea idealului de unitate națională*, în „Mitropolia Ardealului”, an. XXIII, 4—6, Sibiu, 1978, p. 218—230.

⁷ B. Ștefănescu, *Un militant pentru unire — Roman R. Ciorogariu*, în „Familia”, serie a V-a, an. 14 (114), nr. 6 (154), iunie 1978, p. 10—11.

⁸ V. Mazilescu, *Roman Ciorogariu — viața și opera* (teză de licență, în manuscris, susținută la Institutul Teologic din Sibiu).

⁹ I. Popovici, V. Covaci, Gh. Mudura, I. Căluser, M. Apan, A. Ilea, A. Căciora, 1918. *Bihorul în epopeea unirii — Documente*, Oradea, 1978; idem, *Roman R. Ciorogariu (1852—1936) — Studii și documente*, Edit. Episcopiei Ortodoxe Române a Oradiei, 1981 (în continuare, *Roman R. Ciorogariu — Studii și documente*).

¹⁰ V. Popeangă, *R. Ciorogariu reprezentant al tribunismului arădean*, în „Ziridava”, XI, 1979, p. 751—780; V. Faur, I. Popovici, *Societatea culturală „Dacia Traiană” a studenților români din Bihor (1918—1919)*, în „Crisia”, X, 1980, p. 495—511.

Utilizarea acestor izvoare documentare, evident, nu se încheie aici, ele oferind în continuare cercetării noi direcții de investigare.

Roman Romulus Ciorogariu — personalitate proeminentă a intelectualității ardelenelor, fruntaș al luptei românilor transilvăneni pentru libertate și dreptate națională desfășurată la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea, într-o perioadă dintre cele mai bogate și pline de conținut pentru istoria poporului nostru, s-a născut la 16 decembrie 1852 la Pecica, județul Arad¹¹. Tatăl său, Dumitru, gospodar priceput, bucurându-se de încrederea consătenilor, ale căror interese se căznea să le susțină, a fost ales primar în comuna natală. Obirșia lui era însă în ținutul Zărandului, comuna Ociu, lângă Hălmașiu, de unde bunicul său, icbag, numărându-se printre cei condamnați la expulzare pentru vina de a fi participat la răscoala lui Horea, a fost mutat pe domeniile coroanei din Pecica¹². O ramură puternică a familiei Ciorogariu a continuat să trăiască în Ociu, iar Roman, mîndru de originea sa, menținea legături cu aceea¹³. Descendent după bunică din familia lui Moise Nicoară¹⁴, crescut în venerație pentru idealurile de dreptate socială și națională care au călăuzit marile ridicări la luptă ale transilvănenilor în frunte cu Horea și Avram Iancu, a devenit el însuși un luptător dîrz pentru împlinirea acelorși idealuri.

Primii ani de învățătură i-a făcut în comuna Pecica, la școala poporală a distinsului învățător Ion Ardeleanu, care-și educa elevii în spiritul prețuirii față de strămoși, de limba românească și de românii de pretutindeni¹⁵. A urmat studiile secundare la liceele din Arad, Pojon și Hodmezővásárhely, la acesta din urmă luîndu-și bacalaureatul în anul 1873, după aceea înscriindu-se mai întîi la Academia de Drept din Oradea, de unde a trecut apoi la Institutul Teologic-Pedagogic din Arad¹⁶. Absolvînd institutul, în iunie 1877, cu rezultate foarte bune, a obținut o bursă din partea Consistoriului arădean, pe timp de doi ani, pentru a-și desăvîrși instruirea la o universitate străină¹⁷. Drept urmare, în anii 1878 și 1879 a fost student la universitățile din Leipzig și Bonn¹⁸, lărgindu-și orizontul cunoașterii prin strălucite studii filozofice și pedagogice.

La 1 septembrie 1879, Consistoriul din Arad l-a luat în serviciul său, oferindu-i la început posturile de cancelist, apoi de arhivar¹⁹, iar din semestrul al II-lea al anului școlar 1880/1881 a fost numit profesor la Institutul Pedagogic Teologic din Arad²⁰. Timp de 38 ani (1880—1917), cu o scurtă întrerupere, cînd a trecut în serviciul Băncii „Victoria” Arad (1889), el s-a dăruit muncii didactice. În anul 1901 a devenit director al Institutului Pedagogic-Teologic, funcție

¹¹ Arh. St. Arad, fond personal „Roman R. Ciorogariu”, dosar 9, f. 25.

¹² V. Coman, *Episcopul Roman Ciorogariu luptător pentru libertatea și dreptatea poporului român din Transilvania*, în „Mitropolia Ardealului”, anul XXI, nr. 7—9, Sibiu, 1976, p. 630.

¹³ Traian Magier, *art. cit.*, p. 196—197.

¹⁴ Arh. St. Arad, fond personal „Roman R. Ciorogariu”, dosar 22, f. 246.

¹⁵ V. Popeangă, *Roman R. Ciorogariu, personalitate marcantă a generației unirii*, în *Roman R. Ciorogariu — Studii și documente*, p. 37.

¹⁶ Arh. St. Arad, fond personal „Roman R. Ciorogariu”, dosar 22, f. 246.

¹⁷ Ibidem, dosar 4, f. 6.

¹⁸ Ibidem, dosar 9, f. 15—16, 54.

¹⁹ Ibidem, f. 36.

²⁰ Ibidem, dosar 4, f. 20, 147.

pe care a exercitat-o pînă în anul 1917, cînd la vîrsta de 65 ani, sinodul eparhial din Arad îl alege vicar episcopal în Oradea²¹.

Ocuparea, la 3 octombrie 1917, a scaunului de vicar episcopal și de președinte al Consistoriului Ortodox Român din Oradea nu-i va atenua în vreun fel atribuțiile de „luptător cu cuvîntul, cu scrisul și cu fapta”²² pentru împlinirea idealurilor de dreptate națională și unitate a tuturor românilor într-o singură țară independentă.

În împrejurările favorabile generate de desăvîrșirea statului național unitar român și ca urmare a demersurilor oportune întreprinse, a fost decretată restaurarea vechii Episcopii Ortodoxe Române din Oradea, după o inactivitate de 225 ani. Primul sinod al acesteia — întrunit la 16 octombrie 1920 — l-a ales în unanimitate episcop, demnitate căreia i-a consacrat, deși aflat la vîrsta senectuții, aceeași activitate dinamică ce-l caracteriza.

Roman R. Ciorogariu a încetat din viață la 21 ianuarie 1936²³, în vîrstă de 83 ani, fiind înmormîntat în biserica „cu lună” din Oradea.

În acest cadru biografic încercăm să-i prezentăm succint personalitatea complexă: profesor, publicist, istoric-memorialist și animator cultural, care l-a făcut cunoscut contemporanilor, insistînd asupra bogatei sale activități de pînă la Unire, subordonată de fapt luptei pentru drepturi naționale a românilor.

A intrat în viața publică după 1881, ca profesor la Institutul Pedagogic-Teologic din Arad, alăturîndu-se grupului de tineri profesori și intelectuali din localitate: Vasile Mangra, Atanasie Tuducescu, Teodor Ceontea, Nicolae Oncu, Petre Pipoș, care militau pentru activizarea luptei românilor pe tărîm național²⁴. A știut să imbine munca la catedră cu lupta pe tărîm național, cultivînd și întretînînd printre discipolii săi — viitori învățători și preoți, intelectuali ai satelor românești — flacăra idealului național, pe care aceștia, la rîndul lor, au aprins-o în conștiința românilor aflați sub jugul asupririi străine. Pe această cale a încercat să stopeze politica de maghiarizare forțată și deznaționalizare promovată de autoritățile austro-ungare. Numele său se înscrie printre cele ale dascălilor renumiți ai vechii Preparandii arădene, care au dezvoltat și ținut trează conștiința națională a poporului, contribuînd, prin viu grai și în scris, la sădirea în rîndurile acestuia a sentimentelor de dragoste față de neam, la transformarea Aradului într-o citadelă a luptelor politice pentru Unire²⁵.

Reprezentînd alegătorii din Arad, Roman R. Ciorogariu s-a numărat printre participanții la conferința națională de la Sibiu din ianuarie 1892, care a hotărît înaintarea unui Memorandum, cuprinzînd principalele revendicări politice ale românilor, Curții de la Viena²⁶. El a avut și o contribuție la alcătuirea acestui document — în calitatea sa de colaborator al revistei „Tribuna” din Sibiu, în redacția căreia s-a plămădit Memorandumul —, ca și la continuarea luptei naționale după întemnițarea fruntașilor memorandiști condamnați în procesul de la Cluj. Era considerat de aceștia principalul om de legătură cu exteriorul, cel care îi ținea la curent, prin mijlocirea scrisorilor, cu situația politică din Transilvania și Ungaria.

²¹ Ibidem, dosar 22, f. 246.

²² V. Coman, Prefața la volumul *Roman R. Ciorogariu — Studii și documente*, p. 5.

²³ Arh. St. Arad, fond personal „Roman R. Ciorogariu”, dosar 22.

²⁴ V. Popeangă, *studiul citat* din *Roman R. Ciorogariu — Studii și documente*, p. 37.

²⁵ Arh. St. Arad, fond Prefectura județului Arad, serviciul administrativ, dosar 5/1924, f. 154—155.

²⁶ V. Popeangă, *studiul citat* din *Roman R. Ciorogariu — Studii și documente*, p. 41—42.

A fost un exponent de frunte al generației de luptători care au urmărit cu consecvență materializarea ideii centrale a revoluționarilor pașoptiști transilvăneni, „Unirea cu Țara”. După cum el însuși observa, generația lui „...a crescut în această atmosferă revoluționară. De la „Albina” a evoluat la „Tribuna”, de la „Tribuna” la Memorandum, iar de la Memorandum la ziua de 1 decembrie 1918”²⁷.

Participând în august 1895, la Congresul de la Budapesta al naționalităților oprimite din imperiul austro-ungar (români, sârbi, slovaci), el a intrat în conflict cu autoritățile guvernamentale. A aderat la programul Partidului Național Român, singurul pe care-l considera capabil să lupte pentru drepturile legitime ale românilor din Transilvania și Ungaria. Mai târziu, în 1912, când a fost cooptat membru în Comitetul Partidului Național Român, și-a expus propriul program al activității politice și culturale, subliniind că vedea posibilă înflorirea neamului românesc prin mobilizarea forțelor și resurselor interne, potrivit principiului „prin noi înșine”, pe care-l situa la baza luptei pentru rezolvarea marilor probleme naționale ale românilor²⁸.

A făcut parte din redacțiile mai multor ziare românești transilvănene. Format în cercurile „Tribunei” din Sibiu, el s-a alăturat curentului „tinerilor” reprezentat de Vasile Mangra, Ioan Russu-Șirianu, Bogdan Duică ș.a., care militau pentru activizarea forțelor naționale. Înlăturați din redacția „Tribunei” pentru poziția lor îndrăznească, ei au scos la Arad, începând cu anul 1897, „Tribuna Poporului”, devenită mai apoi tot „Tribuna” (în 1903), care a apărut pînă în martie 1912, când a fuzionat cu „Românul”²⁹. În paginile cotidianului arădean, alături de alte condeie valoroase ale epocii — Octavian Goga, George Coșbuc, Vasile Goldiș, Vasile Mangra, Vasile Lucaciu, Aurel C. Popovici —, Roman R. Ciorogariu s-a remarcat prin articolele sale pline de vervă, semnate „Unchiașul”, care îndemneau la ridicarea economică și culturală a poporului român, la menținerea unei strînse legături între fruntașii politici și popor³⁰. Între anii 1901—1917 a redactat revista pedagogică-teologică „Biserica și școala” din Arad, în coloanele căreia se vedește erudiția sa de educator dublat de luptătorul pentru drepturi naționale³¹.

Semnificativă pentru portretul său moral a fost despărțirea, în 1910, de mentorul și prietenul lui de pînă atunci, Vasile Mangra, pe care nu a conceput să-l urmeze după ce acesta s-a apropiat de cercurile guvernamentale³². Și redacția „Tribunei” a rupt relațiile cu V. Mangra, refăcîndu-și grupul de colaboratori care, sub conducerea lui Octavian Goga, a început lupta pentru primirea atmosferei politice din Partidul Național Român.

Poziția sa consecventă de luptător național i-a atras adversitatea guvernului, mai ales după declanșarea războiului mondial, când, vădînd mult curaj, a refuzat să semneze declarația de fidelitate față de „patria” austro-ungară.

Sosit la Oradea, în octombrie 1917, spre a-și ocupa scaunul de vicar episcopal și găsînd un climat favorabil pentru continuarea acțiunilor pe tărîm național, el a contribuit la pregătirea terenului pentru marele act al Unirii ce se apropia.

²⁷ V. Coman, *studiul citat* din „Mitropolia Ardealului”, nr. 7—9, 1976, p. 631.

²⁸ Arh. St. Arad, fond personal „Roman R. Ciorogariu”, dosar 7, f. 42—52, 63—84.

²⁹ Ibidem, dosar 20, f. 54—55.

³⁰ E. Ștefănescu, *art. citat*.

³¹ Arh. St. Arad, fond personal „Roman R. Ciorogariu”, dosar 22, f. 247

³² Ibidem, f. 284—285.

Cu prilejul constituirii Consiliului Național Român din Oradea și Bihor la 3 noiembrie 1918, a fost ales vicepreședinte, impunându-se printre conducătorii românilor din această parte a țării, pînă la definitivă eliberare a Bihorului, în primăvara lui 1919, de către armata română.

Roman R. Ciorogariu a avut o contribuție însemnată la tipărirea — începînd din luna noiembrie 1918 — a ziarului „Tribuna Bihorului“, popularizînd în paginile sale acțiunile premergătoare actului de la 1 decembrie 1918 și istoricele hotărîri ale Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, ca unul care a luat parte la lucrările acesteia în calitate de membru³⁴.

Pentru Bihor însă unirea nu se înfăptuise. Situat în spatele liniei de demarcație stabilite în mod arbitrar de guvernul maghiar în înțelegere cu reprezentanții Antantei, Bihorul a continuat să rămînă sub autoritatea executivă a guvernului maghiar. Au avut loc, în aceste condiții, nenumărate acte de cruzime, măceluri, atrocități ale căror victime au fost românii, îndeosebi frunțașii luptei naționale din satele bihorene³⁴.

Roman R. Ciorogariu, primejduindu-și viața, a protestat în repetate rânduri împotriva actelor de violență comise de trupele maghiare. Încrăzător în dreptatea cauzei pentru care luptau românii, el a avut marea satisfacție de a întîmpina — la 20 aprilie 1919 — armata română care a eliberat Oradea. În discursul rostit cu acel prilej el sublinia : „Astăzi se înfăptuiește și pe acest pămînt idealul unirii. Nici o parte a românismului nu a fost expusă atît de mult pieirii ca Țara Bihorului. Astăzi își primește răsplata pentru eroismul cu care și-a păstrat limba și legea străbună la aceste margini“³⁵.

În circumstanțele favorabile create de instalarea administrației române în Bihor, Roman R. Ciorogariu s-a consacrat operei de consolidare a Unirii de întărire a țării, vîzînd realizabil acest nou deziderat prin angajarea tuturor forțelor productive ale poporului, inclusiv ale naționalităților conlocuitoare. A susținut neobosit ideea cultivării raporturilor de bună vecinătate cu Ungaria și a asigurării celor mai propice condiții de afirmare pe multiple planuri a naționalităților conlocuitoare din România.

Nu a încetat să-și exerseze condeiul de înzestrat jurnalist pînă în ultimii ani ai vieții, colaborînd la „Cele trei Crișuri“, „Familia“, „Gazeta de Vest“, „Legea Românească“ și la alte publicații orădene din perioada interbelică.

Receptiv la frămîntările epocii în care a trăit, el și-a pus vreme de jumătate de veac scrisul în slujba neamului său. Îndelungata colaborare cu „Tribuna“ din Arad, al cărei susținător de nădejde a fost, i-a inspirat și primele pagini de memorii, apărute la Arad, în broșura *Spre prăpastie* (1911), în care descria momente principale din activitatea generației tribuniste. Dar cele mai valoroase însemnări memorialistice datează din anii de după război, cînd i-a apărut volumul *Zile trăite* (1926), structurat pe evenimentele primului război mondial, în mijlocul cărora a trăit, a suferit și a luptat cu intensitate rar întîlnită.

Stăruindu-i în minte perioada de fructuoasă mobilizare a condeielor românești în jurul „Tribunei“, Roman R. Ciorogariu a elaborat un nou volum de

³⁴ Ibidem, dosar 7, f. 88—91, 177—178, 235—236, 241—249, 257—260 ; dosar 8, f. 1—5, 14, 29—32, 33—43, 75, 117—133: a se vedea și *studiul citat*, aparținînd lui V. Popoangă, din volumul *Roman R. Ciorogariu, Studii și documente*, p. 51, și 1918. *Bihorul în epopeea unirii — Documente*.

³⁵ B. Ștefănescu, *art. citat*.

evocări -- de proporții mai reduse -- *Tribuna și tribuniștii* (1934), interesantă prezentare a trecutului acestui prestigios organ de presă al românilor din Transilvania.

Activitatea de dascăl și publicist s-a suprapus nu o dată cu cea de animator cultural. El vedea necesară și posibilă reformarea vieții sociale a poporului român prin ridicarea nivelului său de cunoaștere³⁶. Îi întâlnim numele printre membrii fondatori și de onoare ai numeroaselor societăți cu profil cultural, contribuind prin prestigiul și activitatea sa la succesul activității acestora. Astfel, a sprijinit înființarea Societății „Cele trei Crișuri”, i-a fost conferită calitatea de membru de onoare al Societății române de geografie din București (1919)³⁷, a devenit membru susținător al Asociației generale a ziariștilor profesioniști din provincie, cu sediul la Turnu Severin (1921)³⁸, și-a înscris numele printre membrii fondatori ai Societății culturale a studenților bihoreni (1929)³⁹, s-a numărat printre conducătorii societății Casa Națională a județului Bihor, al cărei președinte de onoare era (1929)⁴⁰.

Militând pentru dezvoltarea economică și culturală a orașelor din vestul țării, el a pedat cu însuflețire în favoarea înființării unei universități la Oradea (1934)⁴¹.

*

Oricit de succint i-am prezentat activitatea, ea ne apare impresionantă prin complexitatea și întinderea în timp. Iar de pe urma unei asemenea activități au rămas — cum era și firesc — numeroase documente: manuscrise ale articolelor, conferințelor, discursurilor și jurnalelor de însemnări, corespondență oficială, acte de stare civilă și de studii, scrisori etc. În parte, ele se păstrează în arhiva Episcopiei Ortodoxe Române a Oradiei⁴² și în aceea a Aradului, dar bogata sa arhivă personală a ajuns în patrimoniul Arhivelor Statului din Arad, achiziționată de la prof. Adriana Iercan, fiica lui Nerva Iercan — unul dintre nepoții lui Roman R. Ciorogariu — care a păstrat-o cu grijă mai bine de patru decenii. Nerva Iercan, avocat în Oradea, a fost nevoit în toamna lui 1940, după Dictatul de la Viena, să părăsească teritoriile răpite României, refugiindu-se împreună cu familia la Arad. A luat cu sine, cu tot riscul mare pe care îl presupunea, și arhiva în cauză, pe cât de prețioasă pentru români, pe atât de incriminatoare pentru autoritățile maghiare, reușind s-o salveze.

La Arad, devenind director al Băncii „Victoria”, Nerva Iercan a cerut arhivarului instituției să-i lege documentele, după gruparea lor prealabilă, în 22 de dosare. Criteriul de bază al repartizării actelor în dosare l-a constituit, pentru scrisori, numele emitenților, iar pentru celelalte documente problema la care se referă. Astfel, au rezultat 4 dosare cu acte de stare civilă și de studii, împreună cu documentele provenite din activitatea didactică desfășurată la Arad, 2 dosare despre activitatea în cadrul Consiliului Național Român din Oradea și Bihor, 1 dosar privind activitatea în redacția ziarului „Tribuna” Arad, 13 dosare cu corespondență (clasată alfabetic după numele emitenților), 1 dosar cu corespondența purtată cu administratorul Domeniului de la Segarcea și 1 dosar diverse.

³⁶ Arh. St. Arad, fond personal „Roman R. Ciorogariu”, dosar 10, f. 25—45.

³⁷ Ibidem, dosar 9, f. 12.

³⁸ Ibidem, dosar 1, f. 50—59.

³⁹ Ibidem, dosar 21, f. 127.

⁴⁰ Ibidem, dosar 3, f. 37.

⁴¹ Ibidem, dosar 3, f. 271—273.

⁴² V. Coman, *studiul citat*, în „Mitropolia Ardealului”, nr. 7—9, Sibiu, 1976, p. 629.

Chiar dacă această grupare a documentelor nu este în totalitate conformă cu normele arhivistice actuale și, cu toate că nici criteriile amintite mai sus, nu au fost în întregime respectate (în dosarul destinat emitenților cu inițiala B. s-au strecurat scrisori provenite de la emitenți cu alte inițiale), cu ocazia trecerii lor în patrimoniul Arhivelor Statului s-a apreciat că poate fi menținută concepția originară de constituire, apropiată de altfel de cea recomandată de arhivistica modernă. Pentru a facilita însă cunoașterea mai în amănunt a conținutului lor, s-a procedat la fișarea, în interiorul fiecărui dosar, a documentelor mai importante, rezultând astfel un inventar detaliat, care consacră spații întinse cuprinsului dosarelor.

Cele 22 dosare ale fondului grupează peste 2350 documente originale și 670 copii, din anii 1789—1936. Exceptând doar câteva înscrisuri de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, ajunse întâmplător în fond, toate celelalte acte datează din a doua jumătate a secolului al XIX-lea pînă în anul 1936, adică din timpul îndelungatei activități a lui Roman G. Ciorogariu, marcînd nu numai componentele amintite ale personalității sale, ci și configurația economică, socială și politică a epocii, de profundă semnificație istorică pentru poporul român, care a precedat și urmat actul Unirii Transilvaniei cu România.

O pondere însemnată o are corespondența născută din întinsele legături ale lui Roman Ciorogariu cu alți frunțași ai luptei naționale a românilor din Transilvania și România, cu oameni de cultură, dascăli, gazetari, juriști sau slujitori aflați pe diferite trepte ale ierarhiei bisericești. Printre semnatarii scrisorilor adresate lui, amintim pe Septimiu Albini, Nicolae Bălan, Ion Bianu, Sever Bocu, Bogdan Duică, Eugen Brote, Ilarie Chendi, Gheorghe Ciuhandu, Ion Clopoțel, Miron Cristea, Octavian Goga, Vasile Goldiș, Nicolae Iorga, Traian Magier, Vasile Mangra, Ion Mihu, Sextil Pușcariu, Mihail Sadoveanu, Ioan Slavici, Mihail Veliciu, pentru a-i numi doar pe cei mai cunoscuți.

Se păstrează bunăoară 37 scrisori de la Ioan Slavici⁴³, datînd din anii 1889—1912, rămase — cu mici excepții — necunoscute încă biografiilor marelui scriitor ardelean. Ele întregesc informațiile despre viața, activitatea și concepțiile sale politice. Conțin referiri la lunile de detenție în închisoarea din Văcz (1889) unde a fost nevoit să ispășească o pedeapsă în urma unui proces de presă intentat ziarului „Tribuna“ din Sibiu, al cărui redactor-șef era; dezvăluie zădărnicele și oboșitoarele sale strădanii pentru a-și pune numeroasa familie la adăpost de grijile materiale; prezintă convingerile lui în problema națională — ca adept al apropierii între românii și maghiarii din Transilvania — în care vedea garanția consolidării „binelui obștesc“⁴⁴.

Scrisorile memorandiștilor arădeni Mihai Veliciu și Aurel Suci, din timpul detenției de la Văcz și Seghedin (1894—1895)⁴⁵, relevă nu doar privațiunile la care au fost supuși, alături de alți memorandiști, de către autoritățile maghiare, ci îndeosebi hotărîrea de a continua lupta, oricare ar fi fost implicațiile acesteia, pînă la îndeplinirea idealului național. Concludentă în acest sens este organizarea frunțașilor români, scrisorile înseși fiind o dovadă a legăturii constante ce s-a menținut, în pofida greutăților și riscurilor de tot felul, între memorandiștii întemnițați și confracții lor din libertate. Roman R. Ciorogariu mărturisea mai

⁴³ Arh. St. Arad, fond personal „Roman R. Ciorogariu“, dosar 21, f. 40—108.

⁴⁴ Ibidem, f. 58.

⁴⁵ Ibidem, f. 190—236, 347—384.

tirziu că a adus de la Ioan Raț, din temnița Seghedinului, unde era împreună cu Vasile Lucaciu și Coroianu, ordinul de convocare a unui Congres pentru proclamarea solidarității naționalităților oprimăte din imperiul dualist în lupta lor pentru independență⁴⁶. Este vorba despre Congresul întrunit în 1895 la Budapesta, cu participarea reprezentanților românilor, sîrbilor și slovacilor, la lucrările cărui a luat parte și Roman R. Ciorogariu.

Sînt deosebit de valoroase și elocvente cele 21 scrisori de la Eugen Brote⁴⁷, alt fruntaș al luptei naționale a românilor, care a stabilit legături între oamenii politici din Transilvania și România în perioada anterioară Unirii. Colaborator fervent al ziarelor arădene „Tribuna poporului” și „Tribuna”, prieten cu Roman Ciorogariu, el își dezvăluie în scrisorile sale poziția de adept al abandonării politicii de pasivitate în mișcarea națională a românilor transilvăneni — încă înainte de adoptarea tacticii active de luptă, prin Conferința națională a Partidului Național Român din 1905 — susținînd, în același timp, ideea mobilizării întregului popor în vederea înlăturării progresului național. La fel ca și Slavici, el vedea necesară instaurarea în Transilvania a unui climat de bună înțelegere între români și maghiari⁴⁸, făcînd distincție între guvernele ungare, vinovate de politica brutală de deznaționalizare, și poporul maghiar.

Se păstrează pagini interesante din corespondența cu Vasile Goldiș (10 scrisori din anii 1897—1926)⁴⁹, în care se fac referiri la: colaborarea acestuia cu „Tribuna” din Arad, activitatea didactică desfășurată la Brașov, lupta pentru drepturi naționale și pentru unire. Prețuindu-l pe Roman Ciorogariu pentru meritele sale, Vasile Goldiș a inițiat și semnat actul emis de Consiliul Național Român Central din Arad prin care „Unghiașul” este invitat să participe ca membru la lucrările Adunării Naționale de la Alba Iulia, din 1 decembrie 1918⁵⁰.

În vasta sa corespondență se află și câteva scrisori de la și către Octavian Goga⁵¹, mărturii ale prețurii reciproce. Ele vorbesc atît despre activitatea literară a poetului, cît și despre culisele vieții politice din Bihorul și Bucureștii perioadei interbelice. Într-un discurs al cărui text ne-a parvenit⁵², rostit de Roman Ciorogariu la a 50-a aniversare a nașterii lui Goga (1931), se face o amplă prezentare istorică a epocii în care acesta s-a format, contribuind la rîndul său, prin creația de excepție, la modelarea orizontului spiritual al unei întregi generații. Se consacră spații ample colaborării cu „Tribuna” din Arad, în jurul căreia a reușit să atragă un valoros mîunchi de condeie tinere. Numele „Tribunei”, spunea Ciorogariu, se confunda cu cel a lui Goga, iar „tribunismul” întretinut de el semnifica „tradiția luptei intransigente pentru ideea națională”⁵³.

La interesul pe care-l conferă corespondenței diversitatea informațiilor, caracterul ei adesea inedit, numele emitenților, se adaugă și locurile de emiter, răspindite într-o cuprinzătoare arie geografică, niciodată barată de Carpați. Roman Ciorogariu, el însuși susținător al multor publicații ardelenene, a știut să atragă în jurul acestora colaborarea unor ziaristi din România, cu care întreținea raporturi statornice. O confirmă, printre altele, scrisorile primite de la cunoscutul critic literar și ziarist Ilarie Chendi⁵⁴, care între anii 1901—1912 a militat în paginile periodicelor arădene, precum și în scrisori, pentru unitatea și inde-

⁴⁶ Ibidem, dosar 10, f. 64.

⁴⁷ Ibidem, dosar 2, f. 360—400.

⁴⁸ Ibidem, f. 364—367.

⁴⁹ Ibidem, dosar 14, f. 93—113.

⁵⁰ Ibidem, f. 108.

⁵¹ Ibidem, f. 51—84.

⁵² Ibidem, dosar 10, f. 75—111.

⁵³ Ibidem, f. 109.

⁵⁴ Ibidem, dosar 3, f. 45—97.

pendența românilor de pretutindeni. De asemenea, Rădulescu Motru, redactor la „Noua Revistă Română” din București, susținea, în 1911, necesitatea folosirii presei în scopul consolidării unității culturale a românilor de pe ambele versanți ale Carpaților⁵⁵.

Pe lunga listă a persoanelor cu care a întreținut atât de bogata sa corespondență se înscriu — cum era și firesc, dată fiind calitatea de conducător al Consistoriului ortodox din Oradea — și numeroși slujitori ai bisericii strămoșești. Amintim în acest sens pe Ioan Mețianu, episcop al Aradului și mai târziu mitropolit al Ardealului⁵⁶; Nicolae Ivan, episcopul Clujului⁵⁷, Iosif Bădescu, episcop de Caransebeș⁵⁸, Nicolae Bălan, mitropolit al Ardealului⁵⁹ și pe Miron Cristea primul patriarh al României⁶⁰. Scrisorile respective, mai puțin cele de la Ioan Mețianu, care datează de la sfârșitul secolului al XIX-lea și pînă în anul 1913, sînt în cea mai mare parte ulterioare actului unirii și tratează despre: organizarea bisericească, situația ortodoxismului în Banat, Bihor, Sătmar și Maramureș, unde catolicismul era mai răspîdit, necesitatea revenirii bisericii greco-catolice la biserica ortodoxă tradițională, în urma realizării unității statale-politice a României, organizarea și desfășurarea congreselor și conferințelor bisericești interne și internaționale, alegerea ierarhilor, organizarea învățămîntului teologic în România, ridicarea bisericii ortodoxe române la rangul de Patriarhie, edificarea catedralei ortodoxe din Cluj etc.

Un mănunchi de scrisori⁶¹ atestă prețuirea contemporanilor din țară și de peste hotare pentru izbutitele pagini de memorii scrise de Roman Ciogogariu, îndeosebi pentru cele din *Zile trăite* — reconstituire a implicațiilor primului război mondial pentru români, carte „...așa de frumos scrisă”, după cum o aprecia Mihail Sadoveanu⁶².

Ne-am oprit doar la o parte din corespondența cuprinsă în cele 13 voluminoase dosare, încercînd o prezentare selectivă, fără să epuizăm deci problematica întîlnită în sutele de scrisori. În economia prezentării acestui fond se cer evidențiate, în continuare, și celelalte categorii de documente, pomenite doar în treacăt.

De o consistență aparte, ce le conferă calitatea de izvoare de mare preț, sînt cele referitoare la activitatea „Tribunei” și contribuția ei la propulsarea Aradului în centrul luptei politice a românilor din Transilvania și Ungaria, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea. Apariția la Arad a noului ziar „Tribuna Poporului” era anunțată cu trei săptămîni mai devreme — la 15 decembrie 1896 — printr-o scrisoare deschisă, publicată de Ioan Russu-Șitianu⁶³, în care se subliniază adeziunea la programul național elaborat în anul 1881 la Sibiu. Propunîndu-și întărirea legăturilor cu slovacii și cu sîrbii, „națiuni care sufer deopotrivă cu noi”, scrisoarea cheamă pe „toți românii să-și dea mîna, ca într-un singur gînd și cu senină însuflețire să poată sărbători, cu o zi mai înainte, izbînda drepturilor noastre naționale”.

Viața internă a „celui mai vaînic ziar din Ardeal”, eforturile pentru „...scoaterea ziarului independent care domina opinia publică românească și o ducea cu pași siguri la țînta ajunsă în 1918...”, ne sînt dezvăluite în numeroase

⁵⁵ Ibidem, dosar 19, f. 121.

⁵⁶ Ibidem, dosar 16, f. 231—251.

⁵⁷ Ibidem, dosar 14, f. 240—320.

⁵⁸ Ibidem, dosar 2, f. 22—45.

⁵⁹ Ibidem, f. 48—148.

⁶⁰ Ibidem, dosar 3, f. 334—382.

⁶¹ Ibidem, dosar 2, f. 213—214, dosar 3, f. 229, dosar 12, f. 5—6.

⁶² Ibidem, dosar 21, f. 4.

⁶³ Ibidem, dosar 20, f. 237.

pagini de memorii⁶⁴ aparținând lui Roman Ciorogariu, unul dintre susținătorii și colaboratorii de nădejde ai acestuia. De interes pentru cercetătorul preocupat de adâncirea istoricului „Tribunei“ este lista completă a redactorilor și colaboratorilor săi permanenți sau ocazionali⁶⁵ în toți cei 15 ani de apariție (între 6 ianuarie 1897 și 12 martie 1912). Amintim printre ei pe Octavian Goga, Ilarie Chendi, Ion Agîrbiceanu, Mihail Sadoveanu, Iosif Cârleanu, Ioan Russu-Șirianu și Sever Bocu.

Se păstrează copia documentului așezat sub piatra de temelie a construcției sediului redacției și tipografiei cotidianului arădean, clădire inaugurată la 27 noiembrie 1909. În cuvinte memorabile, documentul relevă menirea publicației de a milita pentru „...reintegrarea națiunii românești în drepturile ei istorice pe acest pământ străvechi românesc, pentru izbînda deplină și finală a cauzei sale și pentru stăpînirea desăvîrșită și de veci a limbii, culturii și naționalității românești...“⁶⁶.

Informațiile despre „Tribuna“ sînt completate cu: regulamentul de organizare internă a redacției⁶⁷, contractul de constituire a societății comerciale în comandită⁶⁸ chemată să asigure fondurile necesare susținerii jurnalului, greu încercat de lipsuri materiale, numeroase manuscrise de articole, scrisori și înscrisuri, marcînd încetarea activității ziarului. S-a păstrat procesul-verbal încheiat de reprezentanții Comitetului național român și comanditarii „Tribunei“, cu ocazia fuzionării acesteia din urmă cu „Românul“ într-un singur organ de presă al Comitetului național (5 martie 1912)⁶⁹ și un extras din ultimul număr al ziarului „Tribuna“ Arad (anul XVI, marți 28 februarie/12 martie 1912, nr. 47), în care se anunța această fuziune⁷⁰. Era dovada înțelegerii momentului istoric de către oamenii politici arădeni care, animați de aceleași idealuri, și-au dat mina, restabilind unitatea și disciplina în sinul Partidului Național Român, vremelnice tulburate de disensiuni între fruntașii români grupați în jurul „Tribunei“ și, respectiv, „Românului“.

Ține atenția în acest sens discursul rostit de Roman Ciorogariu în iulie 1913, cu ocazia cooptării sale în Comitetul Partidului Național Român⁷¹. Se confundă de fapt cu programul economic-cultural pe care l-a afirmat în „Tribuna“ și mai tirziu, în Consiliul Național Român, potrivit căruia propășirea neamului românesc trebuia întemeiată pe mobilizarea resurselor și forțelor interne. „Cultura — spunea el — dă viață conștiinței naționale, iar starea economică este nervul motoric al fiecărei mișcări populare. Fără această bază nu vom putea ajunge în veci la o politică independentă, ci vecinic vom fi aserviți relațiilor externe politice...“.

Din activitatea lui Roman Ciorogariu ca membru al Clubului Partidului Național Român din comitatul Arad ne-au rămas copile proceselor-verbale încheiate la ședințele clubului din anii 1895—1904⁷², originalele fiind predate de el, în anul 1935, Muzeului din Arad. Ele înfățișează acțiunile întreprinse de

⁶⁴ Ibidem, f. 31—52.

⁶⁵ Ibidem, f. 41.

⁶⁶ Ibidem, f. 43.

⁶⁷ Ibidem, dosar 19, f. 43—44.

⁶⁸ Ibidem, f. 87—94.

⁶⁹ Ibidem, dosar 20, f. 55.

⁷⁰ Ibidem, dosar 20, f. 54.

⁷¹ Ibidem, dosar 7, f. 42—52. Documentul a fost publicat în *Roman R. Ciorogariu — Studii și documente*, p. 206—218.

⁷² Ibidem, dosar 7, f. 3—33. Documentele au fost publicate în N. Roșuț, *Documente privind activitatea Clubului național comitatens din Arad (1895—1904)*, în „Ziridava“, nr. VI, 1976, p. 359.

fruntașii politici arădeni pentru impunerea recunoașterii dreptului de folosire a limbii române în administrație, pentru încurajarea învățămîntului românesc și edificarea de școli, cît și pentru activizarea întregii vieți politice.

Roman Ciorogariu, înregistrînd ca un cronicar evenimentele din toamna anului 1918 care au dus la înfăptuirea statului român unitar, ne-a lăsat numeroase însemnări despre acțiunile românilor bihoreni la sfîrșitul primului război mondial, organizarea lor în vederea scuturării definitive a apăsării exercitate de monarhia dualistă, suferințele îndurate pînă la eliberarea Bihorului de către armata română, în primăvara lui 1919.

Destrămarea monarhiei austro-ungare a fost anunțată printr-un apel adresat națiunii române: „...Regimul monarhic de care veacuri am fost asupriți și neluați în seamă s-a sistat, lăsînd în urmă-i tuturor națiunilor liberă organizare. Români — se arată în continuare — de pe teritoriul fostei coroane ungare s-au organizat în Consiliul Național cu sediul la Arad...⁷³ și în Consiliul Național Român Militar.

O circulară din 5 noiembrie 1918, adresată de vicarul Roman Ciorogariu preoților și învățătorilor de sub jurisdicția Consistoriului Ortodox Român din Oradea, anunța instituirea la Oradea a Consiliului Național Român, cerînd în același timp înființarea unui consiliu în fiecare localitate rurală, expresie a trecerii la o nouă organizare românească a teritoriilor revenite între hotarele străbune⁷⁴.

Atmosfera fierbinte generată de declanșarea revoluției burghezo-democratice în teritoriile subjugate pînă atunci de monarhia dualistă transpare din numeroase înscrisuri. Țăranii întorși de pe front au înțeles că a sosit vremea. Îndelung așteptată, a încheierii șocofelilor cu asupritorii. Acest lucru, la dimensiunile satului, se traducea — și documentele o confirmă — în înlăturarea autorităților străine și instaurarea organelor puterii românești. Drapelul tricolor, ținut ascuns pînă atunci, a început să fie arborat pe clădirea primăriei⁷⁵, iar sătenii nu se mai fereau să-și arate, în adunări populare, adeziunea deplină la hotărîrea de unire cu Țara, exprimată la Alba Iulia⁷⁶. Este deosebit de sugestivă o declarație a tineretului român din Oradea și Bihor, datată 31 octombrie 1918, și urmată de o alta din 7 noiembrie 1918, în care se înfățișează dezideratul unirii Ardealului și Bucovinei cu România, garantarea acestei uniri — amenințată de trupele maghiare — de către forțele armate ale marilor puteri, pînă la eliberarea întregii țări de armata română⁷⁷. În scopul asigurării ordinei și siguranței publice s-a trecut la constituirea Gărzilor Naționale Române cu rol de forță executivă, pentru aplicarea hotărîrilor consiliilor naționale. Criteriile de organizare și atribuțiile acestora sînt cuprinse în ordinul nr. 1 al Comandei supreme a Gărzilor Naționale Române din Ungaria și Transilvania, emis la Arad, la 12 noiembrie 1918⁷⁸.

Documentele de la sfîrșitul anului 1918 pînă în aprilie 1919 surprind situația cu totul specială din Bihor, în care — așa cum se cunoaște — vechile

⁷³ Ibidem, dosar 6, f. 103. Este vorba despre Consiliul Național Român Central, constituit la 30 octombrie 1918 la Budapesta, format din șase social-democrați și șase reprezentanți ai Partidului Național Român, care și-a continuat activitatea, începînd cu data de 2 noiembrie 1918, la Arad, sub președinția lui Șt. Cicio Pop. A fost considerat singurul organ politic al românilor din Transilvania pînă la constituirea Consiliului Dirigent (n.a.).

⁷⁴ Ibidem, dosar 6, f. 104.

⁷⁵ Ibidem, dosar 7, f. 153--155.

⁷⁶ Ibidem, f. 191.

⁷⁷ Ibidem, f. 85--87.

⁷⁸ Ibidem, dosar 8, f. 263.

autorități maghiare, sprijinite de guvernul contelui Károlyi, au refuzat să recunască hotărîrea de unire a Transilvaniei cu România, pronunțată la Alba Iulia, la 1 decembrie 1918. Lupta românilor pentru împlinirea idealului național a cunoscut aici aspecte dramatice în confruntarea cu trupele maghiare folosite din plin împotriva lor, chiar și după instaurarea vremelnice a puterii sfaturilor muncitorești și țărănești maghiare (martie 1919). Acestea, deși au încercat să amelioreze situația populației românești majoritare, au luat o poziție contrară oricăror manifestări de afirmare a drepturilor naționale. Roman Ciorogariu a adunat sute de declarații ale locuitorilor români din Bihor, înfățișînd tot atitea cazuri de atrocități și acte de violență comise împotriva lor de către trupele maghiare din divizia așa-zisă secuiască⁷⁹ precum și declarații ale persoanelor nevoite să se refugieze „sub forța împrejurărilor politice și militare”⁸⁰.

Pentru a nu interveni în sprijinul populației, gărzile naționale române din Bihor au fost dezarmate și desființate, după cum confirmă un raport al Consiliului Național Român din Oradea și Bihor⁸¹. La 10 martie 1919 același consiliu adresa opiniei publice mondiale și Conferinței de pace de la Paris un memoriu⁸² în care, după o prezentare istorică a Bihariei — cu populație preponderent românească —, dezvăluie politica de maghiarizare și sufocare a spiritului național românesc promovată de guvernele maghiare. Sînt redată atrocități la care s-au dedat trupele maghiare. Înșiși membrii Consiliului Național Român din Oradea și Bihor au fost puși sub pază polițienească. Memoriul se încheie printr-un apel — în numele umanismului — la renunțarea la masacre, pentru retragerea trupelor maghiare din Bihor, pînă la încheierea tratatului de pace.

În continuare, documentele aduc în prim plan preocupările lui Roman Ciorogariu și ale românilor din Bihor de a trece la înfăptuirea unui amplu program de dezvoltare pe multiple plănuri, în condițiile favorabile create de desăvîrșirea unității statului național român. Se păstrează procesele-verbale încheiate în ședințele Comitetului executiv al Consiliului Național Român din Oradea și Bihor, din aprilie 1919, care relatează despre instituirea în acest județ a noilor organe politice și administrative românești⁸³, încununare a aspirațiilor atîtor generații de înaintași.

Din multitudinea de probleme ce își găsesc ilustrarea în documentele fondului am evidențiat doar cîteva, considerîndu-le mai semnificative și reprezentative pentru epoca ce le-a generat. Nu putem socoti însă epuizată gama informațiilor ce rezultă din cercetarea în profunzime a acestor documente. Inventarul existent mai semnalează multe altele, vîdînd cuprinzătoarea sferă de interes a celui căruia îi datorăm, în principal, valorosul mănunchi de înscrisuri. Amintim, pentru exemplificare, referirile la începuturile, organizarea și funcționarea Societății „Caritatea”, pentru ajutorarea învățăcelilor români din Arad (1894), a Societății studenților români „Dacia Traiană” din Bihor (1919), a Asociației invalizilor din războiul României — Filiala Oradea (1925), datele privind organizarea și activitatea Institutului Pedagogic-Teologic din Arad, înființarea Episcopiei Ortodoxe Române a Oradiei (1920); viața și activitatea unor personalități culturale și politice proeminente ca: Octavian Goga, Ioan Slavici, Vasile Goldiș, Constantin Diaconovici Loga, Ion Vidu

⁷⁹ Ibidem, dosar 7, f. 88—91, 177—178, 235—236, 241—249, 257—260; dosar 8, f. 1—5, 14, 29—43, 75, 117—133. În parte, aceste documente au fost publicate în volumul citat: 1918. *Bihorul în epopeea unirii. Documente.*

⁸⁰ Ibidem, dosar 8, f. 84, 95—96 98—112.

⁸¹ Ibidem, f. 134.

⁸² Ibidem, f. 146—150.

⁸³ Ibidem, f. 201—205.

și Aurel Vlaicu; informațiile despre modul trunchiat de aplicare a reformei agrare în Bihor, după primul război mondial; inaugurarea, după Unire, a unei politici naționale fundamentate pe respectarea principiului egalității în drepturi a tuturor naționalităților conlocuitoare etc.

Prin mijlocirea acestei bogate arhive Roman Ciorogariu a transmis generațiilor de urmași mesaje care prin trecerea timpului nu și-au pierdut din actualitate. Dacă în testamentul său, întocmit în ianuarie 1933⁸³, el cerea nepoților să-și lege soarta de România, să lupte pentru această țară „până la ultima răsufare“, același îndemn îl poartă, peste decenii, documentele sale, izvoare istorice de prim rang ce se integrează definitiv și deplin în patrimoniul cultural românesc.

---

⁸⁴ Ibidem, dosar 22, f. 282—283.

Filiala Arhivelor Statului județul Harghita

Donația făcută de pensionarul Liviu Moldovan conține documente din anii 1794—1786¹ referitoare la viața socială și politică a fostelor scaune Ciuc, Giurgeu și Odorhei din anii zbuciumați ai răscoalei lui Horea. Documentele oglindesc starea de spirit a populației scaunelor, mai ales a iobagilor români și maghiari care, la vestea evenimentelor din Apuseni, au fost cuprinși de tulburare, în dese cazuri dând dovadă de nesupunere și refuzând a mai presta slujbele iobăgești.

Dintre aceste documente evidențiem în primul rând un registru cuprinzând audierile deținuților din închisoarea Scaunului Ciuc — cu arătarea motivelor pentru care au fost arestați — din perioada 12 noiembrie 1784 — 1 februarie 1786. Majoritatea celor arestați erau acuzați de instigare la răscoală, nesupunere față de nobili, refuz de a mai presta muncile obligatorii față de stăpînii de pământ².

Apoi, rapoartele autorităților locale, adresate oficialității scaunelor, oglindesc starea de spirit a populației, mai ales a țăranilor iobagi, care refuzau să mai presteze slujbele în favoarea proprietarilor de pământ. Așa se întâmplă la Frumoasa, Sîncrăieni, Bancu, Misentea, Jigodin, Joseni, Ditrău, Ciucsîngeorgiu, precum și în alte localități harghitene.

Semnificativ pentru starea de spirit de care era cuprinsă nobilimea transilvană în timpul răscoalei lui Horea este un document din ianuarie 1785³. La acea dată, Tabla Continuă a Comitatului Tîrnava unit cu Scaunul Mureș, împreună cu Consiliul orășenesc din Tg. Mureș trimite Comitatului Odorhei o copie de pe memoriul pe care l-au trimis anterior împăratului, la Viena, pentru a cere protejarea nobilimii împotriva răsculaților lui Horea.

Alte două documente valoroase, provenind de la același inimos colecționar, au fost incluse în fondul „Achiziții și donații“.

Unul dintre ele⁴ este lista (specificarea) armelor confiscate de la locuitorii din localitățile Ditrău, Lăzarea, Joseni, Subcetate, Hodoșa și Bilbor, întocmită în ianuarie 1785, la ordinul vicejudeului Scaunului Odorhei unit cu Scaunele Ciuc și Giurgeu, din însărcinarea Guberniului Transilvaniei. Documentul, întocmit în urmă cu 200 de ani, în perioada în care conducătorii răscoalei populare, care a zguduit din temelii orînduirea feudală, erau întemnițați la Alba-Iulia și li se pregătea martiriul, oglindește teama autorităților de a nu izbucni mișcări ale țăranilor și în această parte a Transilvaniei.

Celălalt document⁵ ilustrează un aspect important al istoriei renumitei stațiuni Băile Tușnad. Este vorba de procesul verbal de constituire, la 20 februarie 1845, a primei societăți pe acțiuni, de tip capitalist, pentru valorificarea în scopuri curative a apei minerale de la Tușnad, din locul numit „Cîmpul Vorbitor“.

În preambulul actului constitutiv al societății este citată lucrarea lui Francisc Kunics „Dacica Sicilia“, în care se spunea despre Tușnad: „Tușnad ab

¹ Arh. St. Miercurea Ciuc, fond 537, Colecția Liviu Moldovan, 37 u.a.

² Ibidem, doc. nr. 3, orig. l. maghiară, 42 file

³ Ibidem, doc. nr. 15, copie, l. latină, 2 file.

⁴ Ibidem, fond 227, Achiziții și donații, doc. nr. 94, orig. l. maghiară, 4 file.

⁵ Ibidem, doc. nr. 34, orig. l. maghiară, 7 file.

aquis acidis singularis cumprimis virtutibus famam obtinuit⁶. În continuare, sînt menționați acționarii care au subscris la această societate pe acțiuni, precum și cele XXII articole ale Statutului propriu, votat de acționari. Documentul conține, de asemenea, o serie de procese-verbale ale adunărilor generale ale acționarilor, din perioada 2 iunie 1845 — 5 iulie 1847.

De la cetățeană Gizela Máté din Tg. Mureș filiala a preluat o serie de documente și cărți cu o importantă valoare

Dintre cărți menționăm volumele de documente: *Acte sinodali ale bazecei romane de Alba Iulia și Fagarasiu. Date la lumină de Ioane M. Moldoveanu*. Tom I, Blasiu, 1869 și *Sylloge Tractatumaliorumque actorum publicorum historiam et argumenta B. Diplomatis Leopoldinii, resolutionis item quae Alvincziana, vocatur, illustratum* — Ed. Carolus Szász de Szemeria, Claudiopoli, Typis Collegii ev. Reformatorum 1833. Cea de a doua dintre lucrările amintite este o culegere de documente din perioada 1684—1693 referitoare la istoria Transilvaniei.

Deosebit de valoroasă este lucrarea intitulată *Az erdélyi három nemzetekből álló rendeknek 1792-dik esztendőben kis aszszony havának 20-dik napjára szabad királyi városban Kolosvárra hirdettetett, és több következett napokban tartatott közonséges gyűléseikben lett végzéseknék, foglatatosságoknak jegyző, Kolosvárratt, Nyomtattatott Hochmeister Márton, Ts. Király Priv. Dicasterialis Könyv-Nyomaté által* — 576 pagini + 84 pagini nenumerate (indice general de probleme și nume proprii), care cuprinde procesele verbale ale adunărilor generale, ținute la Cluj în anul 1792, de reprezentanții celor trei națiuni privilegiate din Transilvania.

Dintre documente vrem să relevăm în primul rînd privilegiul dat de principele Transilvaniei Sigismund Báthory unor locuitori din Scaunul Ciuc, pe care îl ridică la rangul de primipili (mici nobili) pentru serviciile aduse de ei în cadrul forjeilor din zona Ciucului. Documentul, scris în limba maghiară, pe hîrtie, este o copie autenticată, întocmită de notarul Scaunului Ciuc, Francisc Boros, la 31 mai 1609⁶. Interesante sînt și hotărîrile dietale, tipărite la Cluj, la 8 iulie 1793, referitoare la raporturile dintre stăpîni și slugi, apoi o circulară tipărită la Cluj, la 21 mai 1800, referitoare la oprirea emigrării populației transilvănene în Moldova și Țara Românească, precum și o publicație tipărită a Guberniului Transilvaniei, datînd din anii 1831—1832, prin care se comunică hotărîrea autorităților din Țara Românească privind taxele de pășunat și de iernat, aplicate păstorilor transilvăneni care trec cu turmele lor în Țara Românească⁷.

O altă categorie de documente, depuse spre păstrare permanentă la filiala noastră, o constituie diplomele de înobilare a unor persoane ori actele de danie pentru serviciile militare, politice sau religioase.

Dintre acestea amintim documentul⁸ preluat de la cetățeanul Ebner Jenó din Izvorul Mureșului, emis la Marienburg la 1 octombrie 1577, scris pe pergament, purtînd semnătura autografă a regelui Poloniei, Ștefan Báthory, prin care se dăruiește decurionului Petrus Csupar, ca răsplată pentru meritele sale militare și pentru serviciile ostășești aduse în Transilvania și Polonia, pădurea Vere-ofelczere din hotarul moșiei Turia, scaunul Trei Scaune, și se ordonă căpitanului cetății Subcetate și adjunctilor acestuia să-l pună pe beneficiar în stăpînirea

* „Tușnadul și-a căpătat renumele în primul rînd de la apele acidulate, cu însușiri deosebite“.

⁶ Arh. St. Miercurea Ciuc, fond 227, Achiziții și donații, doc. nr. 42, l. maghiară, 2 file.

⁷ Ibidem, doc. nr. 43, 47, 51.

⁸ Ibidem, doc. nr. 109.

amintitei danii; apoi, diploma de innoabilare a numitului Jacobus **... din Corund, Scaunul Odorhei, acordată acestuia la Alba Iulia la 15 noiembrie 1589 de principele Transilvaniei Sigismund Báthory, scrisă pe pergament, validată cu semnătura autografă a principelui și cu un sigiliu atârnat, diplomă preluată de la Muzeul din Odorheiu Secuiesc⁹.

De la cetățeanul Gheorghe Toth din comuna Mugeni a fost achiziționată o diplomă de innoabilare, cu blazon miniat în partea din stînga sus a documentului, acordată de principele Transilvaniei, Gabriel Bethlen, lui Georgius Toth drept răsplătă a serviciilor sale militare¹⁰. Documentul, scris pe pergament, validat cu semnătura principelui și cu un sigiliu atârnat, a fost emis la Košice (R. S. Cehoslovacia) la 10 martie 1622.

Cetățeanul Gagy Lászlo Béla din comuna Atid a donat filialei un pergament emis de principele Mihai Apafi, la Alba Iulia, la 25 octombrie 1668, frumos ornamental cu motive florale, avînd și un blazon deosebit de bine realizat în culori vii (verde, roșu, albastru) reprezentînd un arcaș în poziție de tragere¹¹. Diploma a fost acordată lui Ioannes din Hoghia, pentru merite militare.

Alte două diplome de innoabilare scrise pe pergament au fost donate filialei de cetățenii Pataky Béla-Elek din Odorheiu-Secuiesc și Kovacs Berta din Mărtiniș. Prima a fost acordată de împărăteasa Maria Tereza, la Viena, la 4 august 1742, familiei Lestyán Matei din Sincraieni-Ciuc¹², iar a doua de către principele Mihai Apafi, la 4 iulie 1679, la Alba Iulia, familiei lui Ioannes Kováts din Mărtiniș¹³.

O altă donație pe care dorim să o amintim este cea a cetățeanului Albert Blaziu din Corund. Ea cuprinde un document¹⁴ scris pe pergament (cel mai vechi pergament original pe care-l deține filiala pînă la ora actuală), validat cu un sigiliu atârnat din care nu s-a păstrat decît o parte din șnurul de mătase cu care acesta a fost prins de pergament. Documentul, emis de Conventul mănăstirii de la Cluj Mănăstur la 22 iulie 1546, confirmă că Ursula Komlodi vinde pe veci numitului Barnabas Somody și soției acestuia moșia sa din Orosfaia, Comitatul Cluj, pentru suma de 1000 de florini.

În completarea fondului „Colecția de documente a Muzeului din Odorheiu Secuiesc”¹⁵ filiala a preluat de la acest muzeu peste 650 de unități arhivistice, provenind în majoritate din arhiva fostei bresle a tăbăcarilor din Odorheiu Secuiesc. Documentele reflectă activitatea breslei, pe o perioadă de peste trei secole, începînd cu anul 1584. Se remarcă statutele breslei, privilegiile acesteia, confirmate și întărite succesiv de principii Transilvaniei sau împărații Austriei, diferite alte documente care se referă la producția de breaslă, desfacerea produselor, apărarea privilegiilor breslei împotriva meșterilor clandestini.

Cinci dintre aceste documente sînt scrise pe pergament, fiind documente solemne, emise de cancelariile imperiale sau princiare.

Cel mai vechi¹⁶, de fapt actul constitutiv al breslei tăbăcarilor, este un pergament emis de principele Sigismund Báthory la 15 martie 1584, la Alba

** Numele a fost răzuit de pe pergament, fiind scris altul, însă acesta este ilizibil.

⁹ Ibidem, doc. nr. 26.

¹⁰ Ibidem, doc. nr. 24.

¹¹ Ibidem, doc. nr. 108.

¹² Ibidem, doc. nr. 21.

¹³ Ibidem, doc. nr. 17.

¹⁴ Ibidem, doc. nr. 89.

¹⁵ Vezi prezentarea fondului făcută de Liviu Boar și Eugen Zepeczaner în „Revista Arhivelor” an LXI, vol. XLVI, nr. 3, 1984, p. 328—332.

¹⁶ Arh. St. Miercurea-Ciuc, fond 249, Colecția de documente a Muzeului din Odorheiu Secuiesc, doc. nr. 1377, orig., l. latină și maghiară, 1 filă.

Iulia care, prin cele 7 puncte ale sale, stabilește privilegiile breslei tăbăcarilor din Odorhei. Documentul este validat cu un sigiliu atârnat și cu semnătura autografă a principelui. La 15 iulie 1607, Sigismund Rákoczi confirmă privilegiile breslei tăbăcarilor din Odorhei, transcriind diploma privilegială din 15 martie 1584. Documentul este scris pe pergament, validat cu sigiliu atârnat și cu semnătura principelui¹⁷. În anul 1744 la 8 iunie, împărăteasa Maria Tereza întărește, la rîndul ei, privilegiile breslei tăbăcarilor din Odorhei, adăugînd încă 2 articole la cele 7 de pînă atunci. Documentul¹⁸ este deosebit de frumos realizat din punct de vedere artistic, fiind scris pe pergament, într-o caligrafie aleasă, cu o ornamentație remarcabilă. Cele 8 file de pergament sînt legate în coperte de piele albă, ornate prin tehnica presării unor motive ornamentale, fiind validate cu sigiliul imperial atârnat, protejat într-o cutie de lemn strunjit.

Dintre documentele preluate de la Muzeul din Odorhei se remarcă o diplomă de innobilare scrisă pe pergament și validată cu semnătură și cu sigiliul princiar atârnat¹⁹, dată de Gheorghe Rákoczi I, la Alba Iulia, la 22 mai 1639, fraților Martinus și Stephanus Miklos pe care îi așază în rîndul pușcașilor pedestrași ai scaunului Odorhei ca răsplată a serviciilor lor militare; precum și statutul breslei măcelarilor din Odorhei, cuprinzînd 23 articole, datat 6 aprilie 1809, scris pe 10 file de pergament, legate în catifea purpurie²⁰.

În încheiere, vrem să aducem și pe această cale mulțumiri celor care au înțeles că depunerea documentelor deținute la Arhivele Statului, locul lor firesc, este un gest de responsabilitate civică, de patriotism.

LIVIU BOAR

¹⁷ Ibidem, doc. nr. 1378.

¹⁸ Ibidem, doc. nr. 1960.

¹⁹ Ibidem, doc. nr. 2017.

²⁰ Ibidem, doc. nr. 1998.

... din Viena Marelui război

ÎNSEMNĂRI (VIII)

IRINA MAVROCORDAT

AMINTIRI DIN VIENA, 1914 *

(5 mai). Ieri, 4 mai, Italia a declarat Austro-Ungariei că denunță tratatul Triplicei. Sînt de așteptat evenimente grave pe curînd.

O doamnă de origine germană, căsătorită cu un ofițer austriac, s-a întors de la Berlin și descrie entuziasmul stîrnit de succesul kolossal³⁵¹ reperțat zilele trecute de germani în Galiția Orientală și în Polonia; se consideră că, grație acestui succes triumfal, războiul a intrat într-o fază decisivă. Se dă ca sigur că 120 000 de ruși au fost luați prizonieri, că frontul rusesc a fost spart și dat peste cap, că inamicul va fi silit să se retragă din Carpați etc. Cițiva sceptici afirmă că victoria germană a fost considerabil umflată, ca să se faciliteze împrumutul de război ce se pregătește aici, unde s-a și dat de fundul sacului. Se pare că războiul costă Austria un miliard pe lună, or el durează de zece luni și primul împrumut n-a procurat cu dificultate decît 3,5 miliarde. Dezastrul ar fi cu atît mai înspăimîntător cu cît se dă ca sigur că Austria nu ar dispune decît de 20% acoperire aur pentru hirtia pe care o pune în circulație. Germania este aceea care, ne mai vrînd s-o ajute din punct de vedere financiar, lansează toate aceste știri despre victorii eclatante și decisive, căci ele ies mai ales pe porțile ambasadei Germaniei, pentru a încînta publicul și a-l îndemna să-1 indemna să-și sacrifice banii.

Dar să revenim la doamna proaspăt întoarsă de la Berlin: nu ostenea să ne laude spiritul de ordine și metodic care domnește peste tot în Germania, disponibilitatea la sacrificiu și exaltarea patriotică proprii întregii națiuni. Acolo sînt trei feluri de pine: albă, intermediară și neagră, toate excelente. Au fost rechiziționate metale în valoare de mai multe milioane și cam tot atîta lînă, toate femeile, de la cele mai sărace pînă la cele mai elegante, au donat tot ce aveau: îmbrăcăminte scumpă, cuverturi, șaluri, — în fine, totul. Nu ca la Viena, zicea ea, unde discordia și nepăsarea domină pretutîndeni și unde s-a trecut la fapte mult prea tirziu.

Întregul tîneret în vîrstă de 16 și 17 ani a fost luat din școală și pus la exerciții militare. Este învățat cum să minuiască armele, cum să se ascundă în tranșee etc., etc. Sînt două milioane în situația aceasta. În sfîrșit, Germania este încă în plină vigoare și va învinge.

Între alte lucruri interesante, nepotul meu pretinde a ști dintr-o sursă sigură că aliații sînt de acord să abandoneze Constantinopolul rușilor, care se declaraseră dispuși să încheie pace separată dacă nu li se cedează orașul (?).

Italia ar fi înțeleasă nu numai cu România, ci și cu Bulgaria, în vederea unei intrări simultane în acțiune.

În legătură cu inertia Austriei față de Serbia, explicată aici prin teama de epidemie, P. Schiff³⁵² i-ar fi spus nepotului meu: „Trupele austro-ungare, care se pretinde că ar fi destinate nouă și se îndreaptă spre frontiera noastră

* Presentare, traducere și note de Mircea Spiridonceanu. Presentarea și părțile anterioare ale jurnalului au apărut în „Revista Arhivelor“, an LIX (1982), nr. 2, p. 169—179; nr. 3, p. 264—271; an LX (1983), nr. 1, p. 55—63; an LXI (1984), nr. 1, p. 71—79; nr. 4, p. 432—442; an LXII (1985), nr. 2, p. 203—212; nr. 4, p. 427—433.

³⁵¹ În l. germană în text.

³⁵² P. Schiff von Suvero, consulul general al României la Viena.

sub comanda arhiducelui Iosif³⁵³, nu vor risca niciodată să intre iar în Serbia, credeți-mă; vouă vă sînt destinate". Și asta acum patru luni. Cu adevărat profetic, căci, într-adevăr, de atunci, după faimosul dezastru, nimeni n-a mai atacat Serbia vreodată. — Se pare că în lagărele de prizonieri de aici, tifosul exantematic face ravagii îngrozitoare și că din 160 000 de prizonieri sîrbi ambasadorul Spaniei, sub protecția căruia erau puși, n-a mai găsit decît 2 500. Ce grozăvie! Și oare aceasta nu dovedeste că țînăra daneză care îngrijește răniți ruși spunea adevărul cînd afirma că sînt trimiși numai pe jumătate vindecați în aceste lagăre de concentrare nesănătoase și departe de orice îngrijire medicală? Doamna de obîrșie germană pe care am citat-o înainte mai zicea că împăratul era foarte îmbătrînit și regreta amar că începuse războiul abia acum. Ar fi trebuit, spune el, să nu se opună din răspuțeri acum doi ani, ci să-l lase să izbucnească atunci. Ar fi fost mai avantajos pentru imperiul german.

Lui „Berliner Tagblatt“ i se spune la Paris „tas de blagues“³⁵⁴. Cineva ar fi afirmat că regimentul 28 ungar s-ar fi revoltat și întregul efectiv — soldați și ofițeri — ar fi fost împușcat.

6 mai. — Japonia a trimis Chinei un ultimatum.

Luat adineauri o gustare cu dragii mei soldați de la spital, cei ce se pot mișca fiind convalescenți. A fost atît de plăcut, erau atît de bucuroși!

11 mai. — China a primit ultimatumul Japoniei și a cedat tuturor pretențiilor ei. Iată pericolul de război risipindu-se în partea aceea, în timp ce spre Italia, dimpotrivă, pare a se agrava, ceea ce creează temeri că și România ar putea interveni.

Pentru prima dată îndrăznește presa austriacă să abordeze această chestiune arzătoare, desigur ca să pregătească opinia publică pentru un deznodămînt inevitabil. Săptămîna aceasta este rezervată unor decizii grave și tensiunea dintre cei doi foști aliați este din ce în ce mai mare. Ieri, colegul nostru danez³⁵⁵ ne asigură că toate comunicările oficiale primite de la guvernul său sînt dintre cele mai pesimiste și că războiul este considerat inevitabil.

Pentru a-i intimida pe neutri și a-i influența în adoptarea deciziilor grave, Germania, cu o înverșunare diabolică, trece la ofensivă pe toate fronturile, bombardează Dunkerque cu tunuri care bat pînă la o depărtare de 34 km, folosește bombe cu gaze asfixiante, trimite zepelina deasupra Londrei și împrejurilor ei, scufundă tot ce întîlnesc în cale submarinele ei. Astfel, „Lusitania“, cu 1 400 de călători la bord, a fost torpilată la întoarcerea din America sub pretextul că ar fi transportat muniții și ar fi fost prevăzută cu tunuri de luptă, ceea ce nu este cituși de puțin dovedit³⁵⁶. Din toate aceste eforturi disperate rezultă un

³⁵³ Iosif August de Habsburg, arhiduce de Austria (1872—?). Căsătorit (1893) cu prințesa Augusta de Bavaria; feldmaresal. A comandat în 1914 divizia de infanterie 31 în Serbia și pe frontul rus; în nov. 1914 a fost general de cavalerie și comandant al corpului 7; din mai 1915 a fost trimis la frontiera cu Italia; în nov. 1916 avea să comande un grup de armate pe frontul de est, pentru ca în 1918 să acționeze din nou pe frontul italian, de pe fluviul Piavé. Guvernator, timp de cîteva zile, al Ungariei în același an (destituit de Károly); ales regent al Ungariei în 1919 (dar se va retrage după numai cîteva zile). A scris *Der Weltkrieg wie ich ihn sah* (Războiul mondial așa cum l-am văzut eu), în l. maghiară, în 1926.

³⁵⁴ Joc de cuvinte: „Cotidianul (Berlinului)“ = baliverne cu carul.

³⁵⁵ Însărcinatul cu afaceri F.E.H.A. de Lerche.

³⁵⁶ „Lusitania“, pachebot englez de mare tonaj (31 938 tdw), aparținînd societății Cunard Line. La 1 mai 1915, cu puțin timp înainte de a fi ridicat ancora din portul New York, principalele cotidiene americane publicau un avertisment emanat de la ambasada Germaniei din Washington prevenindu-i pe cetățenii americani să nu se îmbarce pe nave engleze. „Lusitania“ era comandată de căpitanul W. H. Turner și avea la bord 1 250 de pasageri, dintre care 179 americani. „Încercătura sa cuprindea articole de cupru, alamă, blănuri și cartușe pentru arme de mic calibru, dar nu tunuri, explozivi puternici sau alte proiectile încărcate. Vasul nu era înarmat“ (*The Encyclopedia Americana*, vol. XVII, New York, Chicago, Washington, Americana Corporation, 1961, p. 855). La 7 mai a fost scufundat de un submarin german, fără avertisment. În apropierea fărmlui sudic al Irlandei. Catastrofa s-a produs în mai puțin de zece minute, ceea ce nu a făcut posibilă lansarea la apă a unui număr suficient de

succes deștăluș, de considerabil în Galiția, o victorie de moment la Ypres³⁵⁷ și mult, foarte mult bluf, care a avut de altfel succes în Austria, unde publicul trebuie încurajat să subscrie la cel de-al doilea împrumut de război austriac.

Revendicările Italiei,
sau Nötă adresată Austriei

1. Ocuparea imediată a întregului Trentino³⁵⁸, a întregii Istrii, inclusiv Triest, Pola, Fiume; ocuparea mai multor insule din Marea Adriatică și atribuirea unei baze navale pe coasta Dalmației.

2. Austria să renunțe la orice amestec direct sau indirect în treburile Serbiei și la oricare altă inițiativă în Balcani care ar leza interesele italiene.

3. Italia să aibă libertatea de a-și asigura interesele în deplin acord cu puterile Antantei și în ceea ce privește situația în Mediterana orientală și în Imperiul otoman.

4. În sfârșit, libertate de acțiune deplină și totală pentru Italia la viitorul congres de pace, ea declarându-și intenția de a sprijini acolo drepturile legitime ale Belgiei și Serbiei.

Este puțin probabil ca Austria să poată consimți să cedeze la toate punctele acestea și războiul pare inevitabil.

13 mai. — Ultima ofensivă austro-germană pare să fi reușit admirabil, rușii sînt în plină retragere și derută, iar efectul moral asupra neutrilor se zice că s-ar fi produs, căci de unde intrarea în acțiune a Italiei părea iminentă, devine din ce în ce mai evident că luarea deciziei a fost amînată pentru mai tîrziu, în împrejurări mai favorabile. Dar oare vor apare? Și cînd?

Zilele trecute au fost împachetate lucrurile familiei Dudzeele³⁵⁹ și lăzile și mobilele au fost puse la păstrare într-un loc potrivit. Ca dovadă a urii pe care a stîrnit-o acest război și de care au fost cuprinși chiar și oamenii cei mai puțin belicoși trebuie să citez întîmplarea cu portarul de la reședința fostului ministru al Belgiei, care nu a lăsat lăzile și mobilele să fie expediate înainte de a-și fi dat osteneala să scrie pe fiecare bagaj, pe fiecare obiect în parte: „Gott strafe England und seine Freunde“³⁶⁰. Sărmana Belgie, parcă nu iar fi de-ajuns!

„Lusitania“ a fost torpilată fără somație prealabilă și pe o vreme splendidă, în momentul în care vasul putea fi văzut de pe coasta Irlandei. Este unul dintre cele mai abominabile acte de sălbăticie, curat asasinat, care vine să se adauge listei și așa îngrozitor de lungi a ororilor comise de Germania. Lovită de două torpile, nava s-a scufundat în 20 de minute, astfel că n-au putut fi salvați decît jumătate din pasageri, cu tot sîngele rece și devotamentul marinarilor. Mai multe șalupe au fost răsturnate de valurile stîrnite de scufundarea transatlanticului. A fost ceva teribil, înfiorător!

14 mai. — O știre senzatională: ar fi demisionat Salandra. Aici se speră că va reveni Giolitti³⁶¹ și va triumfa ideea neutralității.

salupe. Au pierit în total 1198 oameni, peste 100 fiind americani. Reacția în S.U.A. contra Germaniei, notează enciclopedia citată, a fost foarte aspră și „sentimentele progermane care existau înainte au dispărut în mare parte“ (*ibidem*). În urma evenimentului, S.U.A. au trimis trei note Germaniei (care, în mai 1916, și-a asumat angajamentul să nu mai scufunde nave comerciale sau de pasageri fără un avertisment prealabil); tot el a ocazionat demisia (9 iunie 1915) a secretarului de stat William Jennings Bryan, în dezacord cu tendința „belligerantă“ a președintelui Woodrow Wilson.

³⁵⁷ Ypres, oraș din Belgia (Flandra Occidentală), situat pe un afluent al Yserului; foarte disputat în timpul războiului, avea să devină celebru prin faptul că acolo au folosit germanii pentru prima oară gazele toxice de luptă (22 aprilie 1915).

³⁵⁸ Trentino (azi Trentino-Alto Adige), v. nota 82. Situată în nordul Mării Adriatice, peninsula Istria fusese recupată în 1814 de Austria, sub care va rămîne pînă în 1919. Triest, v. nota 82, Pola, Fiume (din 1945 Rijeka), vechi orașe portuare de pe teritoriul R.S.F. Iugoslavia.

³⁵⁹ Conte Errembault de Dudzeele, fostul ministru plenipotențiar al Belgiei la Viena.

³⁶⁰ „Dumnezeu pedepsească Anglia și pe prietenii ei“ (în l. germană în text).

³⁶¹ V. nota 41.

Rugăciune ce se citește cu siguranță în toate bisericile și pe care o aud mereu în capela noastră³⁶²: „Doamne, în mare mila ta, îndură-te de toți acești sărmani ce-și lasă și case, și odrasle ca să-și verse sîngele pentru patrie. Îndură-te de monarhie, tîrîită în acest meindurat război, și dă-ne citi mai curînd nouă pacea și armelor austro-ungare deplină biruință și fă-le să triumfe pe ale M.S. Împăratului Franz Joseph. Amin !“

15 mai. — Demisia lui Salandra se confirmă, spre bucuria delirantă a austro-germanilor, și regele (Italiai) l-a convocat pe Marcora³⁶³ pentru a-l înșercina să formeze noul cabinet. Este președintele Camerei. Se spera că va fi chemat Giolitti, astfel că bucuria a mai scăzut.

17 mai. — S-a anunțat că regele l-a rugat pe Salandra să-și retragă demisia, date fiind greutățile pe care le întîmpină formarea altui cabinet și pericolul de revoluție, manifestațiile tumultuoase ale adepților intervenției.

Nepotul meu Filipescu, în trecere spre Buc(urești) venind de la Paris, îmi spune că acolo nu a existat nici o îndoială în privința intrării Italiei în acțiune, dat fiind că la 4 mai se angajase în acest sens față de Antantă, denunțînd totodată alianța cu Puterile Centrale.

Clemenceau³⁶⁴, cu care Grig a avut o întrevedere, i-a spus că neutrii îl dezgustau, pentru că lăsaseră să treacă momentul potrivit ca să se facă realmente utili contribuind la scurtarea războiului. Acum, opina Clemenceau, cu toată intervenția lor, el poate să mai dureze un an și jumătate. De altfel, nu are deloc încredere în Italia. Lui Brătianu îi reproșează că este foarte brutal în pretențiile lui față de Rusia, care acum nu mai este atît de acomodantă ca la începutul războiului. Într-adevăr, ar fi dispusă să lase ca Banatul — deși populat de români — să fie dat Serbiei, și aceasta sub motiv că Italia, în marea ei abilitate, a pretins și obținut atît de mult în schimbul intervenției ei, încît Serbia ar fi lezată. De altfel, tot Italia este aceea care a împiedicat România, țînînd-o mereu în friu, să ajungă din timp la o înțelegere, astfel încît cea din urmă se vede acum în situația de a nu fi încheiat nici un aranjament în interesul ei. Pe de altă parte însă, din dorința de a acționa împreună, Italia insistă mereu pe lîngă țar³⁶⁵ ca să-l convingă să rezolve problema în favoarea României. Regele Italiei ar fi telegrafiat el însuși țarului în acest scop.

Naufragiul „Lusitaniei“ i-a dezgustat atît de mult pe americani, încît doamna Penfield a încetat să se mai intereseze de operele de caritate pe care le patrona și nu vrea să mai trimită nici măcar un bandaj după această crimă barbară.

Marile bănci sînt de părere că cel de-al doilea împrumut, lansat după victoriile din Galiția, nu se bucură de nici un succes, mai ales de cînd s-a conturat temerea că Italia va interveni.

18 mai. — Revoluție în Portugalia. Se zice că noul președinte, Castro³⁶⁶, a fost omorît. Navele de război bombardează orașul³⁶⁷. Ar fi 500 de morți și răniți. Și se pare că sînt de temut tulburări și mai grave.

³⁶² Probabil a spitalului unde îngrijea răniți autoarea jurnalului.

³⁶³ Giuseppe Marcora (1841—1927), om politic italian, garibaldian (1860, 1864 și 1866). În 1876 intră în Camera deputaților, din partea partidului radical, și rămîne pînă în 1919 (în 1904 a fost președintele ei); din 1921, senator. A colaborat la compilarea *Codicelui Zanardelli*.

³⁶⁴ Georges Clemenceau (1841—1929), om politic și ziarist francez, medic. Șef al Partidului Radical. Redactor-șef al ziarelor „La Justice“ și „L'Aurore“. Deputat în mai multe rînduri. A susținut revizuirea în afacerea Dreyfus. Ministru de interne (1906), prim-ministru (1906—1909, 1917—1920, deținînd și portofoliul războiului). Președinte al Conferinței de pace de la Paris (1919—1920), unul dintre autorii Tratatului de pace de la Versailles (1919). Memoriile sale au fost traduse și în românește: *Mărștia și amărăciunile unei victorii* (București, Cartea Românească, 1930). În 1915 era membru al Comisiei pentru armată a Senatului francez.

³⁶⁵ Nicolae II Alexandrovici (1868—1918), împărat al Rusiei (1894—1917). Căsătorit în 1894 cu principesa Alix de Hessa (împărăteasa Alexandra Feodorovna). La 5 sep. 1915 avea să devină comandant suprem al armatei imperiale.

³⁶⁶ Generalul Joaquim Pereira Pimenta de Castro era președintele Consiliului de miniștri al Portugaliei (25 ian. 1914 — 14 mai 1915).

³⁶⁷ Lisabona.

20 mai. — Mare nervozitate la Viena, unde evenimentele sînt așteptate cu multă îngrijorare, fără cine știe ce iluzii în privința hotărîrii pe care o va lua Italia. Într-adevăr, azi se întrunește Camera (deputaților din Italia) ca să decidă dacă țara se va mulțumi cu concesiile austriece, garantate de Germania, sau va merge cu Antanta, împotriva celei ce i-a fost aliată timp de 33 de ani. Palpitant!

De nouă luni se cultiva speranța că Italia va sta liniștită și că pregătirile ei militare, atît de vizibile, nu urmăreau altceva decît să-i dea posibilitatea să-și impună pînă la urmă voința, obținînd unele compensații, și că totul nu era decît un bluf. Chiar și după ce a trimis nota în care formula pretenții atît de exagerate încît erau, practic, imposibil de satisfăcut, se mai credea că un aranjament nu ar fi exclus. S-a sperat apoi că Giolitti va reuși să răstoarne cabinetul Salandra-Sonnino³⁶⁸ și va impune politica sa neutralistă. În sfîrșit, cînd și această tentativă a eșuat și Giolitti, care timp de douăzeci de ani exercitase o adevărată dictatură în Italia, a fost nevoit să fugă din Roma într-o mașină închisă ca să scape de strigătele amenințătoare ale mulțimii răzvrătite, s-a sperat că nici Camera, nici Senatul nu vor ratifica proiectele belicoase ale guvernului, dar atît Camera, cît și Senatul și-au însușit aproape în unanimitate politica adoptată de Salandra-Sonnino. Războiul este, prin urmare, iminent.

Notei denunțînd (tratatul) Triplei Alianțe pe care Italia a trimis-o la 4 mai guvernului de aici, cabinetul austriac i-a răspuns prin refuzul de a accepta denunțarea și combătînd într-un mod pueril argumentele invocate de Italia pentru a se declara lezată și a cere rezilierea pactului. Este așteptată de pe o zi pe alta o declarație de război eventualitatea fiind considerată nu fără oarecare seninătate, atît de puternică este credința în inferioritatea armatei italiene.

Concesii pe care Austria ar fi fost dispusă să le facă pentru a evita războiul

1. Cedarea părții din Tirol populate de italieni.
2. Cedarea malului apusean al (riului) Isonzo și a orașului Gradisca³⁶⁹.
3. Triestul să devină oraș liber, să aibă o universitate italiană și o administrație municipală care să asigure localității caracter italian.
4. Asigurarea suveranității Italiei asupra Valonei³⁷⁰ și asupra sferei de interese depinzînd de acest oraș.
5. Austro-Ungaria declară că se desistă de orice interese în legătură cu Albania.
6. Interesele naționale ale supușilor italieni din Austro-Ungaria vor fi luate în mod special în considerație.
7. Promisiunea de a se amnistia cetățenii teritoriilor anexate condamnați pentru crime militare și politice.
8. Promisiunea că se va lua în considerare cu bunăvoință oricare altă dorință a Italiei referitoare la acord în totalitatea sa.
9. După încheierea acordului, Austria va proclama solemn cesiunile teritoriale.

³⁶⁸ Baronul Giorgio Sidney Sonnino (1847—1922), om politic și diplomat italian, liberal-conservator, cap al centrului-dreapta. De repetate ori ministru (prima oară de finanțe). În 1914 a criticat neutralitatea Italiei, fiind favorabil menținerii Triplei; dar, devenind ministru de externe în al doilea cabinet Salandra (1914), a aplicat consecvent pe plan diplomatic politica de „sacro egoismo per l'Italia”. Eșuînd tratativele cu Puterile Centrale pentru obținerea de compensații în baza art. VII al Tratatului Triplei, avea să pregătească prin pactul de la Londra intrarea Italiei în război de partea Antantei. Va rămîne ministru de externe pînă la căderea Cabinetului Orlando (1919). În 1921 va deveni senator.

³⁶⁹ Gradisca, oraș italian, situat pe malul drept al fluviului Isonzo. Veche posesiune venețiană, devenise în sec. al XIX-lea, după diferite avatururi, centru districtual al țării de coroană austriece Görz (Gorizia) și Gradisca, statut pe care și-l va păstra pînă în 1918. În timpul primului război mondial, avea să fie părăsit în iunie 1915 de trupele austriece în fața înaintării italiene, însă, rămasă în zona operațiunilor, localitatea va fi aproape în întregime distrusă.

³⁷⁰ Valona (Avlona), azi Vlorë, oraș portuar pe coasta sudică a Albaniei la M. Adriatică. Ocupat de Italia la sfîrșitul anului 1914 ca garanție a satisfacției intereselor ei.

10. Chestiunile de detaliu decurgând din acord vor fi reglementate de o comisie mixtă.

11. După încheierea acordului, militarii austro-ungari originari din teritoriile anexate vor trebui să nu mai ia parte la război.

Totul cu garanția formală că Germania se va conforma acestui tratat (?) și-l va respecta în mod leal (?).

10/23 mai ora 2 dimineața. — Aflăm pe cale strict confidențială că astăzi, între orele 3 și 4, Italia va declara război Austro-Ungariei. Într-o convorbire pe care atașatul nostru militar a avut-o cu cel italian, acesta din urmă i-a mărturisit surpriza de a constata ce puțină inspirație armata italiană, în timp ce armata română, dimpotrivă, este foarte temută. „Aveți șansă cu revendicările dumneavoastră, a adăugat el, pentru că populațiile din teritoriile pe care le pretindeți vă sînt favorabile, în timp ce, în cazul nostru, nu se poate spune același lucru despre slavi și despre locuitorii unei părți a Tirolului“.

(24 mai 1915. —) Alături de textul declarației de război înmînată într-adevăr ieri, 23, ministrului afacerilor externe al Austro-Ungariei și proclamația de răspuns a împăratului³⁷¹.

(25 mai 1915. —) Ieri, 24, la orele 9 și 20 de minute seara, ambasadorul Italiei³⁷² a părăsit Viena, împreună cu întregul personal al ambasadei, cu atașatul militar³⁷³ și consulii, îndreptîndu-se spre Italia, via München și Elveția.

Orașul este plin de manifestații, care vociferază injurii la adresa italienilor — acești Katzenmachers³⁷⁴, trădători, sperjuri... Coloane cu fanfare în frunte străbat străzile purtînd placarde pe care scrie: „Jos Italia! Trăiască Austria!“ Era împotriva Angliei și celorlalți dușmani nu mai există acum, numai Italia este detestată și nimeni nu se îndoieste că i se va veni de hac.

„Lucrurile merg atât de bine în Galiția, spunea adineauri Goluchowski, încît nu vom întîrzia să dăm peste cap și să respingem toată această vermină rusească, iar după aceea îi vom zdrobi pe italieni, acești trădători murdari care de altfel n-au fost niciodată soldați străluciți, și atunci francmasonii care i-au împins în război, cînd îl vor vedea terminîndu-se cu un dezastru, îl vor putea arunca peste bord pe regele care l-a declarat, fiindcă acesta era și scopul lor: să se debaraseze de monarhie!“

Extrablätter-elle³⁷⁵ anunță mereu o groază de succese în Galiția și fuga disperată a italienilor care au încercat să pătrundă pe teritoriul monarhiei. Plus bombardamentele asupra țărmurilor italiene, care sînt celebrate cu mare pompă și pentru care împăratul exprimă mulțumiri flotei sale.

Deși gazetele evită să pomenească de România, se simte că toate privirile sînt atîntite asupra ei, în așteptarea atitudinii pe care o va adopta. Soțul meu a și primit scrisori, bineînțeles anonime, cuprinzînd amenințări și injurii. De la vreun brav maghiar care-și închipuie că poate schimba cursul evenimentelor.

Din ce în ce mai mult pare să cîștige teren la Viena convingerea că România, în schimbul anumitor compensații pe care le-ar fi pretins, ar fi hotărîtă să-și păstreze neutralitatea.

Pe de altă parte, Telemaque³⁷⁶, după cele ce-a putut afla în cursul celor cîteva zile cît a fost în țară, ne asigură că nimeni nu pare dispus a face vreo mișcare. Brătianu ar fi încîntat — într-un fel — de ultimele insuccese ale rușilor și ar fi declarat că, întrucît războiul poate să mai dureze încă un an, nu consideră necesar ca România să se arunce în vîltoare de pe acum. Se mai spune că regele Ferdinand, din cauza simpatiilor lui prea filo-germane și a insuficienței dispoziției de a lua atitudine contra austro-germanilor, ar deveni foarte impopular.

31 mai. — Se zvonește aici că pleurezia regelui Greciei³⁷⁷, care i-a pus

³⁷¹ Textele lipsesc din jurnal.

³⁷² Cjuseppe Avarna (v. nota 151).

³⁷³ Maiorul de artilerie E. Tellini.

³⁷⁴ Prefăcuți (în l. germană în text).

³⁷⁵ Edițiile speciale (în l. germană în text)

³⁷⁶ Secretar de legăție III la legăția României de la Viena (v. nota 130).

³⁷⁷ Constantin I (v. nota 245).

viața în pericol și a făcut necesară chemarea profesorilor vienezi Eiselsberg³⁷⁸ (chirurg) și Kraus (internist), n-ar fi altceva decât consecința unui atentat, a unei lovituri de pumnal primite de la un fanatic, partizan al politicii lui Venizelos³⁷⁹. Până acum n-a survenit nimic care să confirme sau să infirme această versiune (2 iunie; zvon lipsit de orice teame).

Astăzi, împăratul, după o lungă întrevedere cu teribilul conte Tiszá³⁸⁰, i-a primit în audiență pe cei trei șefi ai opoziției din Ungaria, conții Andrássy³⁸¹, Zichy³⁸² și Apponyi³⁸³. Se dă ca sigur că scopul acestor audiențe îl constituie adoptarea unei decizii asupra concesiilor ce ar putea fi făcute României pentru a se asigura neutralitatea ei. Ar fi vorba să i se ofere câteva județe din Bucovina și autonomia Transilvaniei.

Un redactor de la „Die freie Presse” s-a deplasat la București pentru a lua interviuri citorva personalități din România. Primit de Nicu Filipescu³⁸⁴, acesta din urmă i-ar fi spus: „Între dumneavoastră și noi nu există decât o singură soluție posibilă: războiul”. „Dar, ar fi replicat redactorul, dumneavoastră nu puteți să nu aveți cunoștința de ultimele noastre victorii în Galiția, nici să nu fi aflat ce bine merg lucrurile pentru noi”. La care Nicu i-ar fi răspuns: „Succesele dv. le ignor, căci nu citesc niciodată comunicatele dv., care nu sînt decît o țesătură de minciuni”. Respectivul redactor era pur și simplu siderat azi dimineață, cînd a venit la cancelaria (noastră) să-i povestească toate acestea lui Carp³⁸⁵. Încă și mai șocat decît el a fost însă Carp.

2 iunie. — Un prieten l-a văzut recent pe Macchio³⁸⁶, întors de la Roma, și a stat de vorbă cu el. I-a spus între altele: „De două luni mă așteptam la ruptura cu Italia, dar trebuia să prelungesc tratativele și să cîștig timp cu orice preț ca să putem încerca această ultimă ofensivă atît de reușită împotriva Rusiei”. Într-adevăr, de la începutul lui mai, trupele austro-ungare merg din victorie în victorie și au obținut evacuarea întregii Galiții occidentale, trei forturi de la Przemysl au și fost distruse și cucerirea fortăreței este așteptată de pe o zi pe alta. Austriei pretind că în 15 zile nu numai Lembergul³⁸⁷, dar și întreaga Galiție vor fi evacuate...

Pînă acum, italienii, neîntîlnind nici o rezistență, au înaintat și au ocupat mai multe puncte strategice importante, între care Grado, Görz³⁸⁸. Aici însă rămîne neclintită convingerea că vor fi respinși și zdrobiți. Se vînd cărți pos-

³⁷⁸ Liber-baron Anton Eiselsberg (1860—?), chirurg austriac, prof. la Utrecht (1893), la Königsberg (1896), la Viena (din 1901).

³⁷⁹ V. nota 244.

³⁸⁰ István Tisza (v. nota 125).

³⁸¹ Julius Andrássy (1860—1929), al doilea fiu al contelui Gyula (Julius) Andrássy; om politic și istoric maghiar. Ministru de interne (1906—1909), în care calitate a continuat politica de de-naționalizare, contribuind la aplicarea legii Apponyi. Ministru de externe (oct.—nov. 1918). A scris între altele: *Ungarns Ausgleich mit Oesterreich 1867* (Acordul Ungariei cu Austria din 1867) (1897); *Die Friedensfrage* (Problema păcii) (1918); *Diplomatie und Weltkrieg* (Diplomația și războiul mondial) (1920).

³⁸² Aladár Zichy (1864—?), om politic maghiar. A studiat dreptul la Budapesta, Strasbourg și Innsbruck. Deputat (1896—1901). Membru al Casei magnaților. Face parte (1906) din guvernul de coaliție Wekerle (ministru ungar pe lângă tronul imperial). Consilier secret aulic (1907). Președintele fracțiunii din Parlament a Partidului Popular. În 1917, împreună cu J. Andrássy și A. G. Apponyi, a contribuit la căderea Guvernului István Tisza. După 1918 nu mai intră în parlament. Președinte al Societății Sf. Ștefan (1925).

³⁸³ Contele Albert György Apponyi (1846—1933), om politic ungar. Șef al Partidului Maghiar al Independenței (1910—1916). De două ori ministru al cultelor și instrucțiunii publice (1906—1910, 1917—1918); a dus o politică de maghiarizare („legile Apponyi” elaborate de el în 1907). Avea să conducă delegația ungară la Conferința de pace de la Trianon (1920).

³⁸⁴ Cumnatul autoarei jurnalului (v. nota 94).

³⁸⁵ Ion P. Carp, prim secretar al legației României de la Viena (v. nota 129).

³⁸⁶ Baronul dr. Karl von Macchio, ambasadorul extraordinar al Austro-Ungariei la Roma (v. nota 88).

³⁸⁷ Lvov (v. nota 227).

³⁸⁸ Grado, port italian (pînă în 1918 austriac) la Marea Adriatică (la S—V de vărsarea fluviului Isonzo). Görz, v. Gorizia, nota 175.

tale care rezumă astfel starea de spirit a austro-germanilor : „Gott strafe England und vernichte Italien !“³⁸⁹

Tisza se agită mult, a refuzat în mod formal să primească a constitui un cabinet de concentrare împreună cu șefii opoziției. Vrea să fie cu orice preț singurul stăpîn al situației. Se dezmințe zvonul că ar lua locul lui Burián și, într-adevăr, întrucît cel din urmă este mîna sa dreaptă, conduce oricum treburile monarhiei conform dorințelor lui.

Toți pur și simplu se întrec în amabilități față de România. De unde cu numai cîteva zile în urmă Margutti de la Statul major îi spunea atașatului militar al Argentinei³⁹⁰, care-l întrebese cînd va putea în sfîrșit să plece pe front să urmărească operațiunile : „Așteptați mai întîi să plece atașatii militari ai Italiei³⁹¹ și României și după aceea vă veți putea duce“, iată că acum atașatii militari ai României și Bulgariei³⁹² sînt invitați în modul cel mai formal pe cîmpul de luptă. Sîrcea, istet, și-a dat seama că scopul era de a ne sonda intențiile și de a afla dacă vrem să pornim contra lor și dacă da, cît de curînd, căci, într-un asemenea caz, guvernul nostru nu ar permite atașatului nostru militar să se îndepărteze de Capitală. Se mai spune că prințul von Wedel³⁹³ ar fi fost trimis în misiune la București ca să sprijine propunerile pe care Austria ar urma să le facă României în schimbul neutralității ei.

S-a ajuns aici la un asemenea grad de inconștiență încît să se vorbească în mod obișnuit de sîrbii aceștia cumsecade, cu toate că pînă mai ieri nu li se spunea decît asăzini ordinari, cei mai înrăiți dușmani, marea primejdie pentru monarhie, ba chiar să se catadixescă a li se descoperi calități militare și să se spere că vor binevoi să accepte o pace dintre cele mai onorabile, fără condiții din partea lor, ci numai promițîndu-li-se fel de fel de avantaje, port la Adriatică etc., ca să se alătore monarhiei împotriva italienilor. Monarhiei care ani de zile n-a încetat să-i persecute, să-i disprețuiască, să-i hărțuiască și care speră că-i vor da concursul, ținînd cont de presupusele resentimente sîrbești față de italieni de cînd cu pretențiile acestora din urmă asupra slavilor din Dalmația. Austria ridicîndu-se la luptă pentru salvagardarea intereselor slave — ce ironie a soartei !

(2 iunie 1915. —) Germania încă nu a declarat război Italiei, deși prințul von Bülow³⁹⁴ și miniștrii săi au rupt relațiile cu fosta aliată ; vii comentarii stîrnește de asemenea faptul că Italia și Germania par să fi căzut de acord ca pe durata războiului să nu procedeze la internarea conaționalilor lor, nici la confiscarea bunurilor supușilor respectivi. Semnificativ !

A murit în urma unei grave maladii renale fostul nostru coleg, ministrul Danemarcei la Haga, Castenskiold³⁹⁵, căsătorit cu fiica fostului ambasador al Franței, de Mouy. Bravul Castenskiold era un om de lume desăvîrșit, un coleg încredincios, dar atît de puțin capabil, încît era unanim cunoscut faptul că datora colegilor săi rapoartele săptămînale pe care era obligat să le facă el ; avea o memorie atît de slabă, încît nu era în stare să-și amintească un singur cuvînt dintr-o convorbire diplomatică. Se mai istorisește despre el că, o dată, consultat printr-o circulară, la fel ca toți colegii săi, asupra oportunității pentru guvernul danez de a avea sau nu consuli de carieră în țările unde erau acreditați, ar fi răspuns că în Olanda consuli de carieră trebuiau suprimați, cu toate că acolo nu mai era de zece ani nici unul...

³⁸⁹ „Dumnezeu să pedepsească Anglia și să nimicească Italia !“ (în l. germană în text).

³⁹⁰ Comandorul D. C. Villegas.

³⁹¹ V. nota 373.

³⁹² Lt. col. I. Tantilov.

³⁹³ Prințul Karl von Wedel (1842—1919), general prusian. În 1877 atașat pe lângă armata rusă în războiul ruso-româno-turc. General aghiotant al kaizerului. Guvernator al Berlinului (1897). Guvernator (Statthalter) al Alsaciei și Lorenei (1907—1914). În diplomație a fost, rînd pe rînd, împuternicit militar la Viena, ministru plenipotențiar la Stockholm (1892—1894), ambasador la Roma (1899), la Viena (1902).

³⁹⁴ Prințul von Bülow fusese ambasadorul Germaniei la Roma din dec. 1914 pînă în mai 1915 (v. nota 100).

³⁹⁵ J. W. de Grevenkop-Castenskiold, șambelan.

4 iunie. — Hotărît, ruşii dau extraordinar de mult înapoi, şi iată că Zeruyk³⁹⁶ este iar în mâinile austro-germanilor. Deşi bavarezii l-au cucerit, împăratul Wilhelm, care se afla în Silezia, la familia Larisch³⁹⁷, a declarat că austriecii trebuiau să intre primii. Mare bucurie şi entuziasm la Viena, manifestaţii în faţa Ministerului de Război etc.

Întilnit azi pe consilierul elveţian Segesser³⁹⁸; întrebare neaşteptată: „Este adevărat că România cere Bucovina? Pentru a rămîne neutră?” Nu cunosc nimic în legătură cu acest zvon, i-am răspuns. Dar asemenea zvonuri circulă neincetat, sub toate formele: cînd se zice că Czernin³⁹⁹, ministrul (Austro-Ungariei) la Bucureşti, ne oferă rectificări de frontieră şi compensaţii, cînd că noi sîntem aceia care cerem compensaţii etc., etc.

5 iunie. — Ruşii se retrag mereu şi, după americani, lipsa de muniţii ar provoca acest dezastru.

Războiul cu Italia se bucură de cea mai mare popularitate în toate părţile populaţiei. Tineri şi bătrîni se angajează ca voluntari; Berchtold⁴⁰⁰, el însuşi, pleacă în calitate de automobilist, odată cu fiul său, trimis pe front tot contra Italiei.

(Va urma)

Colonel Bernard Daru: o scrisoare din Franţa

Din misiunea militară franceză condusă de generalul Berthelot, care a sosit în România în timpul campaniei din 1916, a făcut parte şi căpitanul Bernard Daru din arma infanteriei.

În iarna anului 1916—1917, el a fost repartizat pe lângă Regimentul 10 vînători, din Divizia 10 infanterie, comandat de colonelul Constantin Oprescu. Pe timpul acţiunii de refacere, el s-a împrietenit cu ofiţerii români din unitate şi în special cu fraţii sublocotenent Vasile Tebincă şi locotenent Victor Tebincă. Procesul de adîncire a prieteniei lor s-a intensificat în timpul bătăliei de la Mărăşeşti. Participă împreună la luptele din ziua de 1 august 1917, cînd Regimentul 10 vînători, care trebuia să înlocuiască o unitate rusă, s-a avîntat în acţiune pentru a opri atacul inamic ce avea loc prin acest gol, pe valea Zăbrăuţului, cu intenţia de a pătrunde în spatele Armatei 2 române. Luptînd alături de români, căpitanul Daru s-a înfrăţit cu ei pe cîmpul de bătălie, prin ploaia de gloanţe şi schije, în aerul greu de respirat din cauza gazelor de luptă lansate de duşman. În seara acelei zile, împreună cu Regimentul 10 vînători, ofiţerul francez a ajuns pe înălţimea Chicera, la cota 302, unde a căzut rănit, alături de locot. Victor Tebincă, rupt în două de un obuz de artilerie.

Reîntors în Franţa, Bernard Daru a ţinut legătura cu camarazii români de pe frontul Mărăşeştilor şi, în mod deosebit, cu slt. Tebincă.

În 1967, colonelul Daru, veteranul din primul război mondial, voia să vină în România cu prilejul aniversării a 50 de ani de la marile bătălii din vara anului 1917, dar, fiind bolnav, nu şi-a putut împlini această dorinţă. În schimb, sub impresia puternică a aducerilor aminte legate de luptele de la Mărăşeşti, el le-a aşternut pe hîrtie, trimiţîndu-le lt. col. Vasile Tebincă. Odată cu scri-

³⁹⁶ Astfel în text.

³⁹⁷ La contele J. Larisch-Moennich, preşedinte al Dietei Ducatului Sileziei Inferioare şi Superioră (făcînd parte din Austro-Ungaria), consilier intim şi şambelan, căpitan al ţării.

³⁹⁸ Dr. Hans von Segesser, consilier la legaţia Elveţiei din Viena.

³⁹⁹ V. nota 106.

⁴⁰⁰ V. nota 1.

soarea, colonelul Daru a anexat și o fotografie, în care-i are alături pe cei doi frați și pe fiul său, toți ofițeri.

Prin amabilitatea tovarășului lt. col. Vasile Tebincă, care la 11 noiembrie 1985 a împlinit vârsta de 90 de ani, am ajuns în posesia acestui document pe care, pentru acuratețea, frumusețea și valoarea lui atestată, ce face cinste poporului nostru și armatei sale, îl încredințăm tiparului.

PAUL ABRUDAN

1967 noiembrie 18, Paris. Scrisoarea col. Bernard Daru adresată lt. col. Vasile Tebincă din Roman cu ocazia împlinirii a 50 de ani de la bătălia de la Mărășești.

Paris, 18 noiembrie 1967

Domnule colonel,

Vă mulțumesc călduros pentru scrisoarea dvs. din 14 noiembrie, care m-a mișcat profund. Ea mi-a amintit de timpul de altădată și de camaraderia noastră din 1917.

Vechii ostași din Misiunea Berthelot formează o asociație și am vrut să celebrăm a 50-a aniversare a bătăliei de la Mărășești. În scopul acesta, președintele asociației noastre mi-a cerut să redactez amintirile mele, care au apărut în revista românească „Lumea”.

În afară de aceasta, vechii ofițeri ai Misiunii Berthelot au venit la București și Mărășești acum câțiva ani, pentru a sărbători aniversarea luptei. N-am putut să-i acompaniez, întrucât sînt atins de anchiloză și nu pot face călătorii lungi.

Scrisoarea dvs. m-a făcut să retrăiesc numeroase amintiri :

— Colonelul Oprescu pe care-l vedeam în fiecare zi și care s-a arătat ferm la Mărășești ;

- Regimentul 10 vînători, care s-a evidențiat prin valoarea sa ;
- Valea Mare cu o iarnă foarte friguroasă și tifosul exantematic, care a atins pe majoritatea oamenilor din regiment și a locuitorilor satului ;
- Orchestra locotenentului Rotileanu ;
- Marele număr de români care vorbeau franțuzește și care dispuneau de o bibliotecă cu cărți franțuzești ;
- Moartea fratelui dvs. pe cîmpul de onoare a trebuit să fie pentru dvs o suferință crudă. Eu însumi am suferit o încercare asemănătoare prin pierderea celui mai tînăr frate al meu în campania de la Vizante, și a copilului meu cel mare la eliberarea Alsaciei.

Sînt și eu la pensie și mă ocup de probleme istorice.

Îmi pare rău că sănătatea mă împiedică să vin în România și la dvs. pentru a vizita împreună cîmpul de luptă pe care l-am cunoscut.

Primiți, vă rog, domnule colonel, împreună cu mulțumirile mele, expresia sentimentelor mele cordiale și a amintirii mele celei mai fidele.

Colonel Daru

30 Avenue Georges Mandel, Paris 16

Colecția lt. col. Vasile Tebincă, Roman, str Roman Vodă nr. 7

Probleme de delimitare a documentelor contemporane pe fonduri arhivistice

NICOLAE I. CHIPURICI

Organizațiile socialiste sînt principalii creatori ai arhivelor contemporane din țara noastră, iar aceste arhive sînt o sursă principală de dezvoltare a Fondului Arhivistic Național.

Creatorii arhivelor contemporane aparțin perioadei de după 23 August 1944, adică unei perioade de peste patru decenii de profunde, ample și neconținute prefaceri și innoiri în toate domeniile vieții materiale și spirituale.

În mod necesar și obiectiv, acest proces de prefaceri și innoiri de la o etapă la alta a edificării socialiste a României a cuprins și întregul sistem instituțional al țării, care a cunoscut schimbări repetate de organizare și funcționare, înființări de instituții și întreprinderi, schimbări în denumirea, ierarhizarea și subordonarea acestora, comasări, divizări și reprofilări, extinderi și restrîngerii în atribuțiile și sfera lor de activitate, desființări, treceri din proprietate capitalistă în proprietate socialistă de stat sau cooperatistă.

Arhivele contemporane oglindesc aceste schimbări atît în forma cît și în conținutul lor.

Dezvoltarea și consolidarea sectorului de stat în România, începînd cu primăvara anului 1945, au fost marcate de înființarea de întreprinderi și instituții noi, corespunzătoare. Astfel, ca urmare a trecerii în proprietatea statului a unei serii de terenuri și mijloace de producție în baza legii de reformă din 1945¹, s-au înființat fermele de stat și centrele de închiriat mașini agricole care, unificate, au format Regia exploatărilor agricole, zootehnice, industriale și de mașini agricole (REAZIM). Din această regie, numită la scurt timp Asociație a fermelor de stat și mașini (A.F.S.M.), s-au desprins, în toamna anului 1948, primele stațiuni de mașini și tractoare (S.M.T.) și gospodării agricole de stat (G.A.S.)². De asemenea, prin legea nr. 1056 din anul 1946 a fost naționalizată Banca Națională a României³, iar în anul 1947 au fost înființate serviciile economice județene de control economic⁴ și oficiile industriale⁵. Începînd cu 11 iunie 1948 și pînă la 28 octombrie 1953 au fost naționalizate întreprinderile industriale, bancare, de as-

¹ Legea nr. 187 (D. 816) în M. Of. nr. 68 bis din 23 martie 1945 ; Legea nr. 177 (D. 1165) în M. Of. 129 din 7 iunie 1947 și Decretul nr. 83 în B. Of. nr. 1 din 2 martie 1949.

² Arh. St. Drobeta-Turnu Severin, fond Stațiunea pentru mecanizarea agriculturii Vinju Mare, dosarele 1/1947—1949, f. 464, 2/1948, f. 24—26 și 8/1953—1954, f. 142. Între cele 102 stațiuni și 19 centre mecanice create în luna octombrie 1948 au fost și stațiunile de mașini și tractoare (S.M.T.) Turnu Severin și Obîrșia de Cîmp. S.M.T. Tarnu Severin a succedat Asociației fermelor de stat și mașini (A.F.S.M.) Turnu Severin (care și-a încetat activitatea ca urmare a creării gospodăriilor agricole de stat și stațiunilor de mașini și tractoare). i-a preluat cea mai mare parte din activ ; în perioada decembrie 1948 — decembrie 1949 a avut sediul în localitatea Rogova, iar din decembrie 1949 și pînă în prezent (1953) în localitatea Vinju Mare (S.M.T., I.M.A. și respectiv S.M.A. Vinju Mare).

³ Legea nr. 1056 în M. Of., I. 114, nr. 298 din 28 decembrie 1946.

⁴ Legea pentru organizarea controlului economic în M. Of. I, nr. 159 din 15 iulie 1947, p. 5023—6035.

⁵ A se vedea M. Of., p. I, nr. 229 din 4 octombrie 1947, nr. 15 din 19 mai 1948 și nr. 22, 24, 28, 44, 59, 116 și 143 din anul 1948.

gurări, miniere și de transporturi⁶, întreprinderile particulare de căi ferate⁷, instituțiile sanitare particulare⁸, industria cinematografică și comerțul cu produse cinematografice⁹, unitățile de producere a medicamentelor și farmaciile particulare¹⁰.

Pe baza hotărârii Plenarei C.C. al P.C.R. din 3—5 martie 1949 s-a trecut la înființarea gospodăriilor agricole colective („G.A.C.”) și a întovărășirilor agricole care, în anii 1960—1962, se vor uni în tot mai multe gospodării agricole colective și cu această denumire vor funcționa până în anul 1965 când, în baza hotărârii Plenarei C.C. al P.C.R. din 3—5 noiembrie același an, vor fi organizate sub actuala denumire de cooperative agricole de producție (C.A.P.).

În domeniul învățămîntului, în anul 1945 au luat ființă gimnaziile unice (au funcționat până în anul 1948), în anul 1948—1949 s-a desființat învățămîntul particular și confesional și întregul sistem de învățămînt de stat a fost reorganizat: școala primară a devenit școala elementară de 4 și 7 ani, mai apoi generală de 4 și 8 clase și, în prezent, de 10 clase; liceele teoretice — școli medii (începînd din anul 1953) —, licee de cultură generală din anul 1965 și licee industriale din anii 1972—1978; liceele și gimnaziile industriale au devenit, din august 1948, școli tehnice profesionale, școlile normale — școli pedagogice ș.a.m.d.

Administrațiile locale de stat au fost reorganizate în anul 1949 prin instituirea comitetelor provizorii comunale, orașenești, de plasă și județene, în locul primăriilor, preturilor de plase și prefecurilor de județe.

Raionarea teritorial-administrativă a țării, pusă în aplicare cu 1 ianuarie 1951, în urma alegerilor din 3 decembrie 1950 pentru sfaturile populare, a însemnat desființarea administrațiilor de stat județene și de plasă (prefecurile și, respectiv, preturile) și înființarea organelor administrative raionale și regionale: sfaturile populare raionale și, respectiv, regionale¹¹. Pe principiul teritorial-administrativ al raioanelor și regiunilor au fost organizate și sistemul bancar și CEC, transportul auto și poșta, asigurările de stat (ADAS), cooperativa de consum și meșteșugărească etc., iar din anul 1952 și instanțele de judecată, procuratura și notariatul de stat¹².

Astfel, întreaga administrație a fost reorganizată și a primit denumiri noi pe principiul administrativ-teritorial.

Schimbări profunde și cuprinzătoare a determinat reorganizarea teritorial-administrativă a țării pe județe, comune, orașe și municipii efectuată în februarie 1968. În baza noii legi¹³, administrațiile organizate pe principiul teritorial al raionului și regiunii și-au încetat activitatea, fiind înlocuite cu cele organizate pe principiul teritorial al județului, municipiului, orașului și comunei.

Corespunzător noului principiu teritorial au fost organizate și instituțiile administrative și de specialitate din celelalte domenii de activitate: financiar-

⁶ Legea 119 (D. 1099) în M. Of. 133 bis, din 11 iunie 1948 și modificările în M. Of. nr. 290/13 dec. 1948 și B. Of. nr. 40/25 iunie 1949, nr. 6/23 ianuarie 1950, nr. 58/12 iulie 1950 și nr. 115/14 decembrie 1950.

⁷ Decretul nr. 232 în M. Of. nr. 209 din 9 sept. 1948 cu rectificări în M. Of. nr. 212 din 13 sept. 1948.

⁸ Decret nr. 302 în M. Of. nr. 256/3 nov 1948, rectificat în M. Of. nr. 265 din 13 noiembrie 1948.

⁹ Decret nr. 303 în M. Of. 256 din 3 noiembrie 1948, cu rectificările ulterioare.

¹⁰ Decret nr. 134 în B. Of. 15 bis din 2 aprilie 1949, cu rectificările ulterioare pînă în anul 1951 inclusiv Decretul nr. 418 în B. Of. nr. 16 din 16 mai 1952, modificat cu Decretul nr. 450, în M. Of. nr. 43 din 28 octombrie 1953.

¹¹ Legea nr. 5 din 8 septembrie 1950, în B. Of. nr. 77 din 8 septembrie 1950; Decretul nr. 259 din 11 decembrie 1950, în B. Of. nr. 122 din 28 decembrie 1950 și Legea nr. 3 din 24 decembrie 1960, în B. Of. nr. 27, din 27 decembrie 1960.

¹² Legile nr. 5 și nr. 6 din 3 iunie 1952, în B. Of. nr. 31 din 19 iunie 1952 (privind organizarea judecătorească corespunzător împărțirii administrativ-teritoriale a țării la acea dată) și Decretele nr. 79/31 martie 1950 (B. Of. nr. 31 din 31 martie 1950) și nr. 125/18 iunie 1952 (B. Of. nr. 31 din 19 iunie 1952), pentru notariatele de stat raionale și regionale.

¹³ Legea privind organizarea administrativă a teritoriului Republicii Socialiste România din 16 februarie 1968, în B. Of. partea I-a, nr. 17—18 din 18 februarie 1968.

bancar, de comerț interior, de transporturi și telecomunicații, agricultură (direcții, trusturi, întreprinderi și oficii județene), învățământul și cultura, domeniul sănătății, muncii și asigurărilor sociale, precum și justiția, procuratura, notariatul, Arhivele Statului ș.a.m.d.

Și exemplele ar putea continua cu schimbările de organizare și funcționare aduse întreprinderilor economice din 1948 și pînă în prezent, la care s-ar adăuga sute și sute de întreprinderi noi înălțate în toate județele patriei, mai ales în anii 1965—1985, în „epoca Ceaușescu”.

Chiar și numai din exemplele prezentate rezultă că arhivele contemporane au fost și sînt create sub multe și diferite denumiri de forme instituționale de organizare și funcționare; că actualii creatori de arhive dețin documente moștenite sau preluate de la predecesorii lor care au funcționat sub alte denumiri; că aceste denumiri au desemnat instituții și întreprinderi cu același profil și arii de activitate, uneori cu atribuții mai extinse sau mai restrinse, sau cu subordonări diferite și profile de activitate și sfere teritoriale mai mici sau mai mari, dar și instituții și întreprinderi care la un moment dat și-au schimbat complet profilul de activitate, structura organizatorică și subordonarea, uneori chiar și sfera teritorială de activitate.

În aceste condiții, fondarea documentelor din arhivele contemporane și delimitarea fondurilor arhivistice este nu numai o problemă arhivistică de mare și importantă actualitate și de perspectivă, ci și o activitate cu probleme ce se cer cunoscute temeinic și rezolvate după orientări și criterii științifice și unitare.

În activitatea de preluare a documentelor contemporane, care numai în Mehedinți, în ultimii cinci ani, a însumat peste 3.000 m.l., filialele județene ale Arhivelor Statului au fost confruntate cu fondări de documente și delimitări de fonduri arhivistice rezolvate necorespunzător la organizațiile socialiste.

În principal, în județul Mehedinți, aceste rezolvări greșite au constat în:

1. Fondarea documentelor și delimitarea atîtor fonduri arhivistice cite denumiri se cunoșteau sau erau identificate pe documentele din depozitul de arhivă, din care rezultau denumirea și fondul arhivistic¹⁴;

2. Fondarea documentelor din depozitul de arhivă — indiferent de denumirile, profilul, atribuțiile, sfera de activitate și teritorială a creatorilor — într-un singur fond arhivistic sub ultima denumire, adică o fondare făcută în exclusivitate fie în funcție de actuala organizare teritorial-administrativă a creatorilor și nesocotirea celor anterioare, fie în funcție de actualul obiect de activitate și nesocotirea schimbării radicale a acestuia, în cursul evoluției în timp a creatorului (mai ales a întreprinderilor)¹⁵;

3. Fondarea documentelor și delimitarea fondurilor arhivistice după una din cele două variante prezentate mai înainte, numai pînă la un moment (schimbare de denumire sau profil de activitate)¹⁶;

¹⁴ La Orșova, pînă în 1948 a funcționat țesătoria „Jandera”, apoi Întreprinderea textilă „Cazanele”, care funcționează și în prezent. Două denumiri, dar același profil: țesătoria. Deci, același fond sub două denumiri.

¹⁵ Pe actualul teritoriu al comunei Corcova, în perioada 1864—1968 au funcționat primăriile Corcova, Jirov, Imoasa, Cernaia, Gîrbovățu, sfaturile populare Corcova și Jirov și, începînd din 1968, consiliul popular al comunei Corcova. Nu avem un singur fond arhivistic cu actuala denumire, ci următoarele fonduri: primăriile Cernaia, Gîrbovăț și Imoasa — trei fonduri închise în 1950, cînd comunele respective s-au desființat; primăria și sfatul popular al comunei Jirov — fond închis în 1968, cînd comuna Jirov s-a desființat; primăria, sfatul popular și consiliul popular al comunei Corcova — un singur fond arhivistic, deschis și în prezent.

Întreprinderea mecanică Drobeta-Turnu Severin este succesoarea fostei direcții și întreprinderi de industrie locală a județului Mehedinți din anii 1968—1975, iar întreprinderea județeană de industrie locală a preluat, prin desființare, toate unitățile de industrie locală (I.R.I.L. și I.O.I.L.) care au funcționat în anii 1949—1968. A organiza întregul material documentar într-un singur fond sub denumirea actuală (Întreprinderea mecanică Drobeta-Turnu Severin) este greșit, industria locală în anii 1951—1968 funcționînd pe criteriul teritorial al raionului, iar actuala întreprindere are profilul industrial republican.

¹⁶ Cooperativa meșteșugărească „Progresul” Turnu Severin, cu această denumire și profilul croitorie din anul 1961, din 1973 și cu profilul de cismărie, este

4. Fondarea documentelor și delimitarea fondurilor arhivistice prin combinarea primelor două variante prezentate¹⁷.

Au trebuit, deci, date răspunsuri la întrebările: instituțiile și întreprinderile desființate după 23 August 1944 și cu deosebire în anii 1948—1952 au fost continuate, de cine în ce măsură și pînă cînd?; administrațiile organizate în anul 1950/1951 pe principiul teritorial al raioanelor și regiunilor au continuat pe predecesoarele lor organizate pe principiul teritorial al județelor și plășilor?; administrațiile organizate în anii 1968—1970 pe principiul teritorial al județului, orașului, municipiului și comunei au continuat pe cele desființate în anul 1950, ca urmare a raionării teritorial-administrative a țării?; le-au continuat și pe cele raionale și regionale?; în cazul întreprinderilor reorganizate în funcție de împărțirea teritorial-administrativă, naționalizarea și schimbările de denumiri ori profil (obiect) al activității este elementul esențial de care trebuie să se țină seamă în fondarea documentelor și delimitarea acestora pe fonduri arhivistice?

În formularea răspunsurilor la aceste întrebări s-a stabilit drept criteriu de bază pentru fondarea documentelor și delimitarea fondurilor arhivistice obiectul (profilul) activității și menținerea acestuia și în cazul restrîngerii sau dezvoltărilor efectuate în decursul timpului sub aceeași sau altă denumire dată instituției sau întreprinderii; în cazul administrațiilor organizate pe criteriul teritorial-administrativ s-a ținut seama de acest criteriu teritorial și, evident, în toate situațiile s-a căutat că se țină seama de creator și evoluția sa în timp (istoricul instituției).

Pe baza acestor trei criterii esențiale (mai sînt și altele, dar secundare față de acestea) s-au alcătuit scheme de delimitare și fondare din care, pe cele comune tuturor județelor, le anexăm la această prezentare.

În situația în care toate cele trei elemente, criteriile, s-au schimbat, sau numai obiectul (profilul) activității ori numai criteriul teritorial-administrativ s-a schimbat radical (subl. noastră), momentul acestei schimbări a încheiat o fondare arhivistică a documentelor și a deschis alta nouă.

Următoarele instituții, desființate în anul 1949 la organizarea comitetelor provizorii județene și a căror activitate a încetat sau a fost preluată de secțiile comitetului provizoriu județean, apoi de cele ale sfaturilor populare raionale și regionale, constituie fonduri închise în anul 1949: serviciul zooveterinar (sanitar veterinar) al județului, camera de agricultură a județului, camera de comerț și industrie, sfatul negustoresc, camera de muncă, oficiul de asigurări sociale al fostei Case centrale de asigurări sociale, biroul județean I.O.V.R. (parte structurală a prefecturii) și căminul cultural al județului.

De asemenea, direcțiile și întreprinderile județene de specialitate, organizațiile locale de comerț (O.C.L.-urile), în prezent întreprinderi comerciale de stat (I.C.S.-urile), comitetele județene de cultură și educație socialistă (inițial de cultură și artă), centrele județene de îndrumare a creației populare și mișcării artistice de masă sînt instituții noi și le corespund fonduri arhivistice noi, deschise în anii 1968 și 1969.

În ceea ce privește sfaturile populare regionale și raionale, organe cu o structură organizatorică complexă, nepreluată de consiliile populare județene

succesoarea cooperativelor meșteșugărești: „Arta croitorilor (anii 1950—1960), „1 septembrie“ (anii 1948—1958), „Republica“ (de cismărie, anii 1948—1956), „Încălțămîntea“ (de cismărie, anii 1956—1973). Ultimele două cooperative formează un fond arhivistic închis în 1973. Toate celelalte alcătuiesc fondul arhivistic deschis: Cooperativa „Progresul“ Drobeta-Turnu Severin. Este greșit ca sub fiecare denumire pînă în anul 1961 să se constituie cite un fond arhivistic, apoi unul singur: Cooperativa „Progresul“.

¹⁷ Liceul industrial Baia de Aramă a constituit un fond arhivistic (al liceului) din documentele Gimnaziului (teoretic) Baia de Aramă (1924—1925), Gimnaziul unic Baia de Aramă (1945—1948), Școala medie (liceul) Baia de Aramă (1957—1975) și Școala agricolă Baia de Aramă (1959—1962), iar cel de al doilea fond arhivistic din documentele Gimnaziului industrial Baia de Aramă (1936—1948), Școala de meserii Baia de Aramă (1921—1936) și Școala tehnică profesională Baia de Aramă (1948—1951). În realitate, profilul industrial unește documentele din perioada 1921—1951, inclusiv gimnaziul unic care funcționa în cadrul gimnaziului industrial, profilul teoretic — documentele gimnaziului teoretic, școlii medii și liceului teoretic pînă în 1973; profilul agricol — școala agricolă, cu documente din anii 1959—1962. Profilul actualului liceu este industrial — minier.

(acestea au direcții de specialitate cu dublă subordonare), și competență, din punct de vedere teritorial mult diferite de cele ale actualelor județe organizate în februarie 1968, fondurile arhivistice ale acestor sfaturi sînt artificial interpusse între fostele prefecturi județene și actualele consilii populare județene. Ele, de jure și de facto, constituie instituții distincte și au fonduri arhivistice separate de cele ale prefecturilor și ale consiliilor populare județene.

ANEXA I

ADMINISTRAȚIILE LOCALE DE STAT

Nr. crt.	Denumirea instituției pînă la raionarea teritorial-administrativă din anul 1950	Denumirea instituției în perioada raionării teritoriului (1951—1968)	Denumirea instituției după organizarea teritorial-administrativă din anul 1968
1.	Prefectura județului + Comitetul provizoriu	Sfatul popular regional sau raionul de reședință	Consiliul popular județean
2.	Primăria comunei... Comitetul provizoriu al comunei...	Sfatul popular al comu- nei..	Consiliul popular al orașului..
3.	Primăria comunei... Comitetul provizoriu al comunei ^a	Sfatul popular al comunei ^b	Consiliul popular al co- munei
4.	Magistratul orașului... Primăria urbei... Primăria orașului... Primăria municipiului... Primăria orașului... Comitetul provizoriu al orașului ^a	Sfatul popular al orașului de subordonare (regională sau raională) ^b	Consiliul popular al mu- nicipiului sau Consiliul popular al ora- șului
5.	Serviciul agricol județean	Secția agricolă (consiliul agricol regional sau raional de reședință) *	Direcția generală de agri- cultură și industrie ali- mentară
6.	Serviciul de drumuri și poduri al județului	Secția de drumuri și poduri	Direcția județeană de drumuri și poduri
7.	Serviciul sanitar al ju- dețului	Secția sănătate și prevederi sociale a regiunii sau raio- nului de reședință *	Direcția sanitară jude- țeană
8.	Administrația de con- statăre și percepere a județului (Administrația financiară a județului)	Secția financiară a regiunii sau raionului de reședință *	Administrația financiară a județului
9.	Revizoratul (inspectora- tul) școlar al județului	Secția de învățămînt (și cultură) a Sfatului popular regional sau raional de reșe- dință *	Inspectoratul școlar al județului

^a În cazul cînd nu au continuat ca sfaturi populare, fiind arondate teritorial altei comune, se închid ca fonduri arhivistice în anul 1949 sau 1950.

^b În cazul cînd nu au continuat, fiind arondate teritorial altei comune, se închid ca fonduri arhivistice în anul 1968. În județul Mehedinți, spre exemplu, din fostele sfaturi populare comunale și orășenești arondate județului în 1968, au continuat și continuă, sub denumirea de consiliu popular, numai 64 de sfaturi populare, toate celelalte fiind incluse teritorial-administrativ acestora.

* Toate secțiile au constituit aparatul propriu al sfatului popular regional sau raional, deci documentele lor sînt părți ale fondului arhivistic creat de acel sfat popular.

10.	Inspectoratul muncii județul...	Secția de sănătate și prevederi sociale a sfatului popular regional sau raional din reședința actuală *	Direcția pentru probleme de muncă și ocrotiri sociale a județului
11.	Serviciul silvic județean	Secția de silvicultură a comitetului provizoriu județean, anii 1949–1950 *	Inspectoratul silvic județean
12.	—	Inspectoratul regional sau raional de statistică din reședința actuală	Direcția județeană de statistică
13.	—	Secția comercială a Sfatului popular regional sau raional din reședința actuală de județ *	Direcția comercială a județului

ANEXA II

ÎNTRERINDERI ECONOMICE AGRICOLE CU DENUMIRI SCHIMBATE CARE AU CREAT UN SINGUR FOND ARHIVISTIC

Denumirea din anii 1945–1948	Denumirea din anii 1948–1968	Denumirea din anii 1968–1971	Denumirea după anul 1971
A. — Centrul de închiriat mașini agricole — Asociația fermelor de stat și mașini (A.F.S.M.)	Stațiunea de mașini și tractoare (S.M.T.)	Întreprinderea pentru mecanizarea agriculturii (I.M.A.)	Stațiunea de mecanizare a agriculturii (S.M.A.) ¹
B. — Ferme de stat... — Asociația fermelor de stat (A.F.S.M.)	Gospodăria agricolă de stat (G.A.S.)	Întreprinderea agricolă de stat (I.A.S.)...	
Denumirea din anii 1949–1962 ³	Denumirea din anii 1962–1965	Denumirea din anul 1966 și pînă în prezent ⁴	
C. Întovărășirea agricolă... Gospodăria agricolă colectivă (G.A.C.)	Gospodăria agricolă colectivă (G.A.C.)	Cooperativa agricolă de producție (C.A.P.)	

¹ și ² — În baza H.C.M. nr. 1190 din 31 mai 1968 (B. Of. nr. 74 din 7 iunie 1968) au luat ființă, în cadrul direcțiilor agricole județene, două sectoare: sectorul județean I.M.A. și sectorul județean I.A.S. Începînd cu 1 ianuarie 1972, în temeiul H.C.M. nr. 218 (B. Of. nr. 27 din 6 martie 1972), au luat ființă trusturile județene S.M.A. și respectiv I.A.S. care funcționează și în anul 1985.

² Direcțiile agricole județene înființate în anul 1968 în baza Legii nr. 57 (B. Of. nr. 168/26.12.1968), în temeiul Decretului nr. 704/1969 (B. Of. nr. 127 din 13 noiembrie 1969) au devenit direcții județene pentru agricultură, silvicultură și gospodărirea apelor, din 1971 — direcții generale pentru agricultură, industrie alimentară, silvicultură și ape (Decretul nr. 14 din B. Of. nr. 8/26.01.1971), din 1973 — direcții generale pentru agricultură, industrie alimentară și ape (Decretul nr. 149 din B. Of. nr. 42/30.03.1973), iar din anul 1975 — direcții generale pentru agricultură și industrie alimentară (Decretul nr. 156 din B. Of. 137/29.12.1975).

³ În anii 1952–1959 au predominat întovărășirile agricole, care în anii 1960–1962 au fost transformate în gospodării agricole colective.

⁴ În 1966 au luat ființă uniunile raionale și regionale C.A.P. iar în anul 1968 uniunile județene (U.J.C.A.P.).

ANEXA III

UNITĂȚI FINANCIAR-BANCARE

Nr. crt.	Denumirea pînă la 1948	Denumirea din anii 1948—1970	Denumirea din anii 1970—1985
1	Banca Națională a României — agenția *	Banca de stat a R.P.R. — filiala sau Banca Națională a R.S.R. filiala...	Banca Națională a R.S.R. Suc. județeană... *
2	—	Banca de investiții — filiala... *	Banca de investiții Suc. județeană... *
3	—	Banca pentru agricultură — filiala... *	Banca pentru agricultură și industrie alimentară Suc. județeană... *
4	—	C.E.C. — agenția raionului... **	C.E.C. — Suc. județeană...
5	—	A.D.A.S. — inspectoratul raionului... **	A.D.A.S. — Direcția județeană...

* Documentele create sub aceste denumiri constituie un singur fond arhivistic, în cazul unităților din reședința de județ.

** Documentele create de unitățile raionale au fost preluate de fostele unități regionale, ca structuri ale lor.

— Casa de depuneri și consemnațiuni a fost organizată pe baze socialiste prin decretele din 1 septembrie 1948 și 7 octombrie 1949.

ANEXA IV

UNITĂȚI DIN TRANSPORTURI ȘI TELECOMUNICAȚII

Nr. crt.	Denumirea pînă la 1948	Denumirea după 1948	Denumirea din 1968
1	Serviciul de drumuri naționale (Turnu Severin)	Secția III drumuri și poduri (Turnu Severin)	Secția întreținere, reparații și siguranța circulației (Drobeta — Turnu Severin)
2	—	— Regia autonomă a transporturilor auto (RATA) — Intreprinderea regională de transporturi auto — autobaza... *	Intreprinderea județeană de transporturi auto
3	P.C.A. — Serviciul hidraulic (Orșova)	Direcția regională a navigației civile (Orșova, apoi Turnu Severin)	Sectorul de navigație (Drobeta — Turnu Severin)
4	—	Direcția regională P.T.T.R. — oficiul... *	Direcția județeană de poștă și telecomunicații
5	Căpitania portului	Căpitania portului...	Căpitania portului...

* Documentele acestor structuri au fost preluate de fostele unități regionale, ca părți componente ale acestora. La fel s-a procedat și cu unitățile înreținderii regionale „D.C.A.”, „Competrol”, de colectări și industrializare a laptei etc., activități pentru care, după anul 1968, au fost înființate întreprinderi județene de profil.

ANEXA V

INSTANȚELE JUDECĂTOREȘTI ȘI UNITĂȚILE DE PROCURATURĂ LOCALE

Nr. crt.	Denumirea pînă în 1952, la reorganizarea justiției	În perioada raionării teritorial-administrative (1952—1968)	După organizarea din februarie 1968
1	Tribunalul județean	Tribunalul popular regional*	Tribunalul județean
2	Judecătoria rurală, urbană sau mixtă	Tribunalul popular raional	Judecătoria locală
3	Parchetul tribunalului ¹	Procuratura regiunii * sau	Procuratura județului
4	Notariatul de stat ² Notarul public ³	Procuratura raionului * Notariatul de stat al regiunii* Notariatul de stat al raionului *	Procuratura locală Notariatul de stat al județului Notariatul local de stat

* Ca și instituțiile administrației locale de stat, justiția a fost organizată pe profil teritorial-administrativ, profil care în perioada 1952—1968 a fost complet schimbat, deși obiectul activității a rămas același: judecarea cauzelor civile și penale. Ca atare, instanțele raionale și regionale, procuraturile și notariatele de același grad raional și regional constituie fonduri arhivistice închise, nefiind precedate de cele desființate în 1952 și continuate de cele înființate în 1968. Tribunalul județean și judecătoria rurală, urbană sau mixtă desființate în 1952 sînt continuate, din 1968, de actualele tribunale județene și judecătorii locale (a se vedea Legea nr. 5 din 03.06.1952, B. Of. nr. 31 din 19.06.1952, Decretul nr. 135 din 17.02.1968, B. Of. nr. 20—21 din 19.02.1968 și Legea nr. 58 din 26.12.1968, B. Of. 169/27.12.1968).

¹ Parchetul constituie fond arhivistic de sine stătător, ca și procuratura județului și cea locală înființate în anul 1968. Organizat prin Decretul nr. 2/22.04.1948, a fost desființat prin Legea nr. 6/3.06.1952 (B. Of. nr. 31/19.06.1952)

² Notariatul de stat a fost organizat în anul 1950 prin Decretul nr. 79/1950 (B. Of. 31/31.03.1950; un birou notarial principal la reședința de județ și alte birouri după necesități (Vezi și decizia M. J. cu nr. 1827/12.07.1950 (B. Of. nr. 50/13.07.1950). Cadrul legislativ din 1950 a fost modificat prin Decretul nr. 125/18.06.1952 (B. Of. nr. 31/19.06.1952) și adaptat la raionarea administrativă a țării.

³ Notarul public constituie fond închis în anul 1950, ca și notariatele de stat raionale și regionale la desființare în anul 1968.

ANEXA VI

ȘCOLILE PRIMARE, ELEMENTARE ȘI GENERALE CARE AU CREAT UN SINGUR FOND ARHIVISTIC

Denumirea școlii pînă în anul 1948	Denumirea școlii în anii 1948—1962	Denumirea școlii în anii 1962—1985
Școala primară (urbană, rurală, de băieți, de fete, mixtă, cu 4—7 clase	Școală elementară cu 4, 7 și 8 clase	Școală generală cu 4, 8 și 10 clase

N.B. Documentele școlilor primare particulare și confesionale desființate în anii 1948 și 1949 constituie fonduri arhivistice închise. De asemenea, documentele unităților desființate ca școli elementare sau generale, care nu și-au rețut sau nu-și vor mai relua activitatea.

ANEXA VII

ȘCOLI ȘI LICEE TEORETICE CARE AU AVUT DIFERITE DENUMIRI ȘI CARE AU CREAT UN SINGUR FOND ARHIVISTIC

Denumiri posibile ale școlii pînă în 1948	Denumirile succesive cîn anii 1948—1985	
— Gimnaziu (teoretic, real, clasic, de fete, de băieți)	Liceul teoretic (de fete, de băieți)	1948—1953
— Școala secundară de fete gradul I, gradul I și II)	Școala medie de 10 ani, Școala medie nr..	1953—1955 1955—1956
— Liceul teoretic (de fete, de băieți)	Școala medie mixtă Școala medie nr .. Liceul nr... Liceul (de cultură generală) nr... Liceul real umanist sau Liceul de matematică-fizică	1956—1960 1960—1965 1965—1972 1972—1975 1975—1977 1975—1985

ANEXA VIII

ȘCOLI ȘI LICEE CARE AU AVUT PROFILE DIFERITE ÎN DECURSUL TIMPULUI CREÎND MAI MULTE FONDURI ARHIVISTICE

Denumirea școlii	Anii extremi ai acestei denumiri	Profilul	Fondarea documentelor
— Școală inferioară (elementară) de meserii (profesională) sau comercială	1892—1936	industrial sau comercial	Fondul nr. 1 industrial sau comercial, după profilul școlii
— Gimnaziu industrial sau comercial	1936—1941	idem	Idem
— Școala tehnică industrială gradul I și gradul II	1941—1945	idem	Idem
Liceul industrial sau comercial			
— Liceul industrial (de băieți, de fete) sau comercial (clasle I—III fiind de gimnaziu unic)	1945—1948	idem	Idem
— Școala tehnică profesională de băieți sau de fete	1948—1949		
Școala tehnică de administrație economică mixtă	1948—1955	Idem	Idem
Școala tehnică de comerț			
— Școala pedagogică (de băieți, de educatoare)	1948(1949)—1955	pedagogic	Fondul nr. 2, pedagogic
— Școala medie mixtă nr...	1955—1960	teoretic	Fondul nr. 3, teoretic
— Școala medie nr...	1960—1965		
— Liceul nr...	1965—1972 (1978)*		
— Liceul industrial nr...	1972—1985	forestier	Fondul nr. 4, forestier etc.

N.B. Școlile profesionale sau de meserii care au funcționat în anii 1921—1946, aflate în subordinea Ministerului Muncii, nu au fost continuate de școlile profesionale înființate după anul 1950 în subordinea Direcției generale a recrutării și repartizării forțelor de muncă.

* Reprofilarea liceelor teoretice pe specialități a avut loc în anii 1972—1978.

Reprezentări heraldice pe documente de cancelarie din Moldova (sec. XVII—XVIII), păstrate la Arhivele Statului Iași

ELENA COZMA

Evoluția simbolului heraldic al Moldovei, capul de bour, pe sigiliile conservate pînă astăzi a făcut obiectul mai multor studii¹; în ceea ce privește sigiliile boierești și cele ale altor categorii sociale, varietatea și numărul mare al acestora necesită un studiu special. Vom avea, așadar, în vedere numai reprezentările heraldice aflate pe documentele emanate de cancelaria domnească din Moldova.

Se impune de la început precizarea că toate documentele care poartă asemenea reprezentări heraldice concomitent cu o decorație deosebită, de cele mai multe ori florală, rareori chiar iconografică, sînt acte de o importanță deosebită în viața principatului. Ele legiferează o hotărîre fiscală (cum ar fi hrisovul domnului Grigore Ioan Calimachi pentru darea vinului — vinăriciul)² sau acordă privilegiul unor anumite categorii sociale (cum ar fi privilegiile acordate de Constantin Cantemir vv. în 1686 negustorilor din Iași pătubiți de tulburările sociale ale epocii)³.

Există de asemenea cîteva hrisoave domnești foarte frumos împodobite, conservînd totodată însemne heraldice, prin care diferiți domni — Constantin Mihail Cehan Racoviță, la 1756⁴, Grigore Alexandru Ghica, la 1764⁵, sau Constantin Alexandru Ipsilanti, la 1799⁶ — înzestrează și organizează M-rea Sfîntul Spiridon din Iași al cărei rol important în dezvoltarea spitalelor și asistenței sanitare în Moldova este cunoscut.

Reprezentările heraldice de pe aceste documente sînt policrome, predominînd aurul, roșu, albastru și negru, ca și motivele decorative care le înconjoară. În documentul din decembrie 1799, deși decorația florală din chenar și din fronthispiciu este policromă, smalturile scutului sînt redatate convențional. Faptul este nobil deoarece el demonstrează atât o bună cunoaștere a legilor heraldicii⁷, cît și faptul că fenomenul heraldic românesc s-a dezvoltat respectînd niște reguli și nu la întîmplare, după buna inspirație a celui care a desenat un blazon. Redarea smalturilor prin simbolurile lor presupune preocupare, un îndelungat exercițiu și existența unei tradiții.

Principala reprezentare heraldică de pe documentele de cancelarie din Moldova în perioada pe care o analizăm este stema oficială a acestui principat, înfățișînd înfilnirea de bour cu stea între coarne însoțită de roză (ulterior soare) și semilună.

¹ v. Henri Sanielevici, *Stema Moldovei și cea a Țării Românești*, București, 1934; Const. Moisil, *Stema României*, București, 1931; N. Berza, *Stema Moldovei în veacul al XVI-lea*, în S.C.I.A., III, 1956, nr. 1—2; E. Virtosu, *Din sigilografia Moldovei și a Țării Românești*, Introducere la D.I.R., vol. II, București, 1956; Emil Condurachi, *Blazonul lui Ștefan cel Mare*, în „Hrisovul“, V (1945) p. 146—151; Ștefan Gorovei, *Les armoiries de la Moldavie et de ses princes regnants (XIVe—XVIIe siècles)*, comunicare prezentată la cel de al XI-lea Congres Internațional al Științelor Genealogice și Heraldice (mai-iunie 1972, Liège).

² Arh. St. Iași, colecția „Documente“, CCCXL/27.

³ Ibidem, CCCXL/24.

⁴ Ibidem, fond Epitropia Sf. Spiridon, Pergamente nr. 3.

⁵ Ibidem, colecția „Documente“ CCCXL/39.

⁶ Ibidem, Epitropia Sf. Spiridon, Pergamente, nr. 12.

⁷ Ibidem.

Explicația alegerii acestui simbol pentru a reprezenta statul de la est de Carpați nu a fost încă găsită. Credem că legenda vânătorii lui Dragoș reprezintă de fapt o încercare de a explica acest simbol perpetuat în sigiliile domnești și nu cauza adoptării lui. Încă în secolul al XIX-lea existau unele teorii conform cărora originea capului de bour este romană, taurul aflându-se între însemnele militare ale unor legiuni⁸.

Ștefan Gorovei, preluând pe Mircea Eliade, atribuie capului de bour sensuri mitice, legate de existența, în timpuri imemorabile, a unor practici rituale sfârșite prin sacrificarea animalului⁹.

Reprezentarea capului de bour din emblema stemelor aflate pe documentele în studiu este identică cu cea de pe sigiliile care le validează¹⁰. Faptul se instituie ca un argument al ideii că includerea elementelor heraldice în frontispiciu nu este întâmplătoare, prin aceasta urmărindu-se sublinierea caracterului fcarte solemn al unor documente legate de personalități deosebite în epocă sau de evenimente menite *ab initio* să rămână în conștiința posterității.

Documentul din 1756 aprilie 20, prin care Constantin Mihail Cehan Racoviță vv. înzestrează m-rea Adormirea Maicii Domnului din Roman, cuprinde, alături de stema Moldovei, pe cea heraldică a Țării Românești, acvila crucială. Tot două avile susțin filactera pe care se află semnătura domnului. Se cunosc și documente emaneate de cancelaria domnească a Țării Românești care au în frontispiciu atât însemnele principatului cât și pe cele ale surorii sale, Moldova¹¹. Stema astfel unită corespunde aproape totdeauna unor realități politice și exprimă existența ideii originii comune a poporului de pe teritoriul carpato-danubiano-pontic.

În Moldova, toate reprezentările heraldice din perioada analizată cuprind, de o parte și de alta a capului de bour, inițialele atestând titulatura restrinsă a domnului, scrise cu aur sau roșu.

Documentele cu reprezentări heraldice emaneate de cancelaria din Moldova în secolele XVII—XVIII nu sînt numeroase. Dintre acestea, ne-am oprit asupra unui număr de 8, pe care le vom prezenta în continuare :

1. 1686 martie 14, Iași. Constantin Cantemir vv. acordă negustorilor din Iași mai multe privilegii, printre care acela de a nu plăti bir decît atunci cînd vor plăți și boierii, deoarece au fost „mult păgubiți din pricina răscoalelor“¹². Documentul este scris pe pergament. Pe verso, desenată în peniță, cu culori frumoase, o icoană a Sfințului Neculai, protectorul negustorilor, cu un chenar cu flori și îngeri. Jos, chenarul este întrerupt de un scut oval. În centru, pe cîmp verde deschis, un braț drept pe jumătate îmbrăcat ținînd un steag al negustorilor trecut printr-o coroană deschisă.

Simbolizează puterea negustorimii care, sub protecția domnului, va duce la înflorirea negoțului dar și a statului.

2. 1756 aprilie 20. Constantin Mihail Cehan Racoviță vv. înzestrează M-rea Adormirea Maicii Domnului din Roman, cu odăjdii, vase de argint, moși și țigani, scutînd-o și de dări¹³. În frontispiciu, înconjurată de un motiv floral, stema unită, redată prin două scuturi accolat. În dextera, pe alb, capul de bour negru umplut cu aur, în senestra, de asemeni în cîmp alb cu negru și umplută cu aur, acvila crucială, conturnată, cu zborul deschis. În ambele scuturi, în poziția superioară, cite un soare de aur. Sus, în dextera capului de bour, ca și în senestra avilei, cu aur, inițialele domnului. Scuturile sînt timbrate de o unică coroană închisă, flancată de însemnele puterii: spada și buzduganul. În partea de jos a suportului într-un cartuș susținut de două avile desenate cu negru, semnătura domnului. Sub semnătură este marcat, printr-un chenar de flori, locul unde urma să se aplice sigiliul, dar acesta este atîrnat, protejat de o capsulă metalică pe capacul căreia se află gravată aceeași reprezentare din frontispiciu

⁸ v. Stema Moldovei în „Icoana lumii“, an I (1840—1841), nr. 12, 23, martie 1841, p. 95—96.

⁹ Ștefan Gorovei, *op. cit.*, p. 265.

¹⁰ Este vorba de capul de bour cu coarnele îndreptate în sus, deosebit de cel cu coarnele aproape unite într-o formă elipsoidală de pe pecetile secolelor XV—XVI.

¹¹ v. documentele reproduse în albumul *Mărturii ale trecutului*, București, 1981, p. 123, 125, 129.

¹² Arh. St. Iași, colecția „Documente“ CCCXL/24.

¹³ *Ibidem*, fond Epitropia Sf. Spiridon, Pergamente, nr. 3.

și de pe sigiliu : stema unită. În acest caz stema unită simbolizează și faptul că domnul a stăpinit în Țara Românească într-o perioadă anterioară¹⁴.

3. 1758 martie 10, Iași. Hrisovul lui Scaria Grigorie Ghica vv. prin care întărește lui Ioan Cantacuzino mare agă, pentru serviciile aduse țării și domnilor dinainte¹⁵, stăpînirea moșiei țirgului Baia. Importanța acestui act este probată și de ornamente și de grafia deosebit de frumoasă : cuvinte în aur și roșu, inițiale în aur și motive florale. În frontispiciu, încadrat cu un frumos motiv floral stilizat, se află un scut în formă de inimă, avînd o bordură redată cromatic verde, iar în interior cu perle de aur ; în centrul scutului, pe cîmp alb, capul de bour de aur cu stea de aur între coarne ; de o parte și alta, inițialele amintind titulatura restrînsă a domnului. O coroană închisă flancată de însemnele puterii, spada și sceptrul timbrează scutul. Insemnele puterii sînt așezate în poziție aproape verticală. În partea inferioară a suportului între cele două părți ale monogramei domnești un cartuș susținut de 2 acvile cuprinde semnătura autografă a voievodului. Sub semnătură într-un „oculi“ frumos ornat sigiliul mic, aplicat, cu chinovar. (fig. 1).

4. 1763 octombrie 15, Iași. Hrisovul lui Grigore Ioan Calimachi vv. pentru așezămîntul dajdiei vinăriciului¹⁶. Documentul are un chemar și un frontispiciu alcătuit din motive florale policrome predominant verdele, roșu și aurul. În mijlocul frontispiciului, un scut rotund format din două cercuri concentrice din aur. În centru, pe cîmpul alb, capul de bour natural înconjurat de inițiale corespunzînd titulaturii restrînse a domnului, scrise cu roșu. Scutul este timbrat de o coroană deschisă cu 7 fleuroane flancată de însemnele puterii, spada și buzduganul. Capului de bour îi lipsește steaua dintre coarne, dar ea apare în emblema sigiliului domnesc aplicat cu chinovar la sfîrșitul actului (fig. 2).

5. 1764 noiembrie 20. Grigore Alexandru Ghica vv. scutește de dări mănăstirea Precista din țirgul Roman și mănăstirea Sf. Spiridon din Iași, cărora le face numeroase danii¹⁷. Documentul prezintă un chenar stilizat policrom. În frontispiciu, o carte deschisă susținută de doi îngeri în zbor, împodobită cu frunze stilizate și avînd în centru un scut convențional înconjurat de o bordură spicată și încărcat cu stema Moldovei, capul de bour cu stea în frunte și nu între coarne ca în reprezentările anterioare. Scutul este timbrat de o coroană deschisă dotată cu 7 fleuroane. Inițialele amintind titulatura domnului sînt plasate pe două eșarfe cu marginile perlate, plasate în dreapta și stînga scutului (fig. 3).

6. 1775 decembrie. Hrisovul prin care Grigore Alexandru Ghica vv. dăruiește fiilor săi, Dimitrie și Alexandru, moșia Hotărniceni¹⁸. Documentul, scris pe pergament ca și cele anterioare, are un chenar floral stilizat și un frontispiciu bogat, cu motive florale policrome. Predomină aurul, verdele și roșu. În antet, un scut oval vertical cu cîmp albastru susținut de doi lei rampanți, limbați, ținînd cu labele superioare o filacteră pe care este reprezentat în cîmp de purpură capul de bour cu stea între coarne. O coroană deschisă formată din cinci fleuroane timbrează scutul avînd dedesubt însemnele puterii : spada și sceptrul, susținute de două brațe dezgolite. Deasupra celor doi lei se află cîte o coroană de aur de aceeași factură. Filactera este înconjurată de inițiale atestînd titulatura restrînsă a domnului scrisă cu aur. În partea inferioară a suportului s-a plasat un cartuș susținut de două acvile realizate cu negru și aur, cuprinzînd semnătura autografă a domnului. Un „oculi“ bogat ornamentat cuprinde sigiliul mijlociu al voievodului amintit (fig. 4).

7. 1799 decembrie 1, Iași. Hrisovul prin care Constantin Alexandru Ipsilanti vv. întărește mănăstirii Sfîntului Spiridon din Iași mai multe moșii¹⁹. În frontispiciu, într-un cartuș susținut de doi lei rampanți, limbați, cu capetele întoarse și încoronați, un scut dreptunghiular tăiat ; partea superioară despicată cuprinde, în dextra, pe cîmp negru soarele de aur figurat ; în senestra, pe cîmp tăiat în bandă verde și argînt, luna pe jumătate golită. În partițiunea inferioară

¹⁴ Este perioada în care turcii acordă constant tronul Țării Românești și Moldovei cîtorva familii fanariote (Racovițești fiind printre ele) schimbînd, după un număr de ani, domnii dintr-un principat în altul.

¹⁵ Arh. St. Iași, colecția „Documente“, CCCXL/68.

¹⁶ Ibidem, CCCXL/27.

¹⁷ Ibidem, CCCXL/39.

¹⁸ Ibidem, CCCXL/114.

de aur, capul de bour natural broșind pe toată suprafața scutului. Steaua dintre coarhe este plasată pe linia despărțitoare a suprafeței scutului. Smalturile cîmpului sînt redatate convențional. Scutul este timbrat de o coroană deschisă. Cromatica folosită simbolizează devotament și corectitudine (argintul), știință și modestie (negru), însușiri care se cer celor ce se ocupă de sănătatea oamenilor, știut fiind faptul că Epitropia Sf. Spiridon este cea care își asumase sarcina organizării spitalelor din Moldova.

În partea inferioară a suportului, o interesantă reprezentare: un „oculi” sub forma unui medalion cu margini dantelate (în stil baroc) cuprinzînd sigiliul mijlociu al domnului. Deasupra acestuia, într-un pavilion prins într-o coroană deschisă, semnătura autografă a domnului. În dreapta și stînga pavilionului, ieșind de sub acesta, panoplii de steaguri desfășurate. (fig. 5).

8. 1757 iunie 24, Iași. Scarlat Gr. Ghica vv. întărește mănăstirii Sf. Spiridon din Iași moșia Tg. Ocna²⁰.

Scris frumos, cerneală neagră și roșie.

În frontispiciu, un motiv floral în peniță, cu cerneală roșie, înconjoară un scut în care este reprezentat capul de bour negru pe cîmp alb²¹. Scutul, deschis în partea superioară, este încărcat de însemnele puterii, spada și sceptrul, și este timbrat de o coroană închisă. La sfîrșitul textului, semnătura autografă a domnului, într-un cartuș susținut de două acvile naturale.

Studierea reprezentărilor heraldice aflate pe documentele de cancelarie din Moldova descrie mai sus ne-a permis cîteva concluzii. Mai întii, prezența lor demonstrează existența unei specializări a muncii în cancelarie, în fapt, a unor oameni avînd pregătirea necesară pentru a putea împodobi documentele cărora se dorea să li se confere o importanță deosebită.

Remarcăm, de asemenea, stadiul la care ajunsese societatea românească în ceea ce privește însușirea și cunoașterea științei întocmirii și descifrării blazoanelor, subliniată și de redarea convențională a smalturilor de pe unele steme descrise. Putem presupune existența unei forme de învățămînt în acest sens, precum și a unor practici de cancelarie îndelung exersate și transmise din generație în generație.

În sfîrșit, dar nu în ultimul rînd, reprezentările heraldice de pe documente, ca și motivele florale sau geometrice care le înconjoară, sînt forme de manifestare ale artei decorative, ele puînd fi studiate ca atare de miniaturistică.

R É S U M É

En analysant les représentations héraldiques sur huit documents de chancellerie moldaves (du XVII—XVIII-ème siècles), l'auteur de l'article prouve que dans la période étudiée, le phénomène héraldique roumain atteste l'existence d'une forme d'enseignement, ainsi que d'une pratique de chancellerie longuement exercée et transmise d'une génération à l'autre. La représentation héraldique principale sur les documents analysés c'est l'emblème officiel de la Moldavie figurant la tête d'aurochs. En quelques cas, il lui est associé celui de la Valachie, l'aigle croisé, les emblèmes réunis symbolisant l'idée de l'origine commune, de l'unité du peuple roumain.

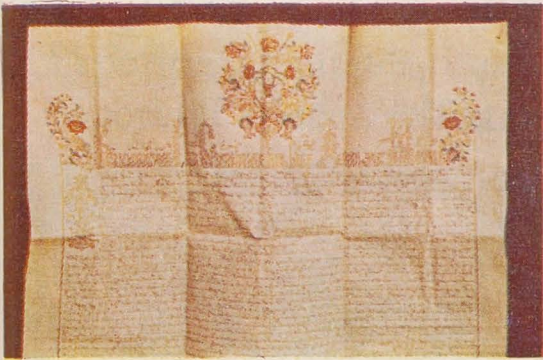
P R É C I S

By analysing the heraldic representations on eight chancellery records from Moldavia 17th-18th centuries, the author of the article is demonstrating that in the respective period, the Romanian heraldic phenomenon was the result of some forms of learning as well as of some chancellery applications for a long time practised and transmitted through generations. The main heraldic representation of the analysed records is the official coat of arms representing an aurochs head. In some cases, beside this one it can be also found the Wallachia arms i.e. the eagle with a cross, the coat of arms united in this way symbolising both the common origin and the nation unity.

¹⁹ Ibidem, fond Epitropia Sf. Spiridon, Pergamente, nr. 12.

²⁰ Ibidem, LXXVII/3.

²¹ Culoarea hîrtiei și un argint redat convențional.

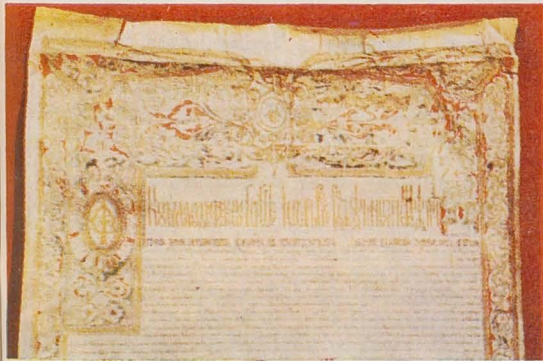

a

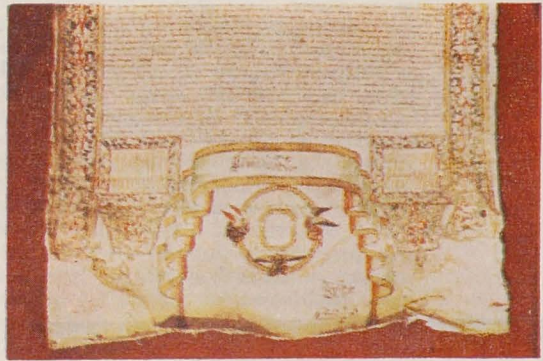

b

Fig. 1

a

b

Fig. 2

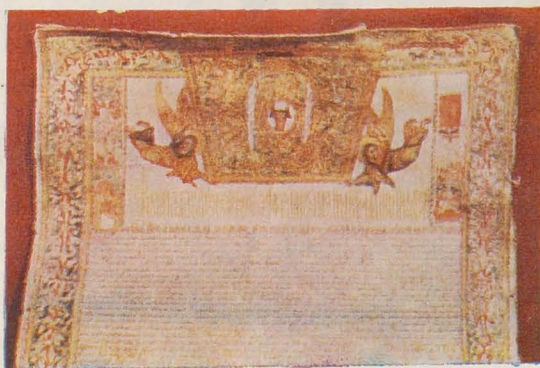
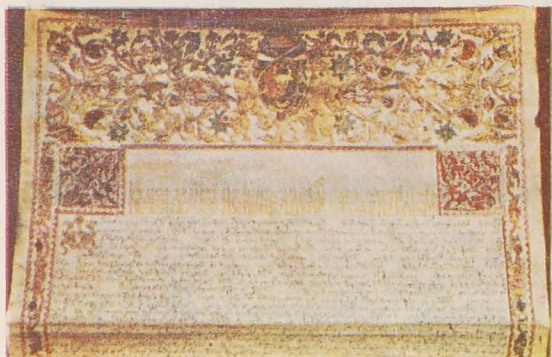
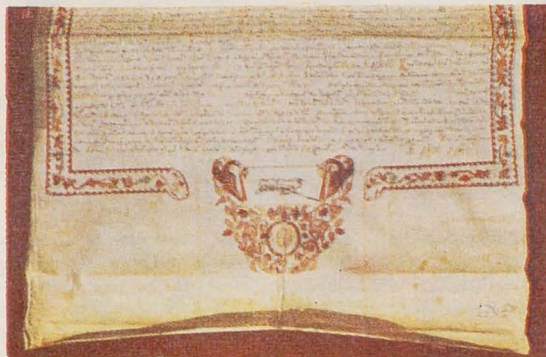

Fig. 3

a

b

Fig. 4

a

b

Fig. 5

Expoziția „Unitatea, continuitatea, permanența poporului român reflectate în documente arhivistice”, deschisă la Filiala Arhivelor Statului județul Cluj

În viața spirituală a municipiului Cluj-Napoca, Arhivele Statului desfășoară, alături de celelalte instituții științifice și culturale, o activitate rodnică ce se înscrie pe coordonatele majore ale politicii partidului și statului nostru privind creșterea contribuției cercetării istorice românești la buna cunoaștere a trecutului patriei noastre, la cultivarea în rindul maseilor, prin intermediul unor ample și diverse manifestări, a dragostei față de valorile perene ale înaintașilor.

În mod deosebit se cuvin consemnate acțiunile realizate de Arhivele Statului din Cluj-Napoca în anul în care partidul și poporul nostru au marcat împlinirea a două decenii de la istoricul Congres al IX-lea care a deschis cea mai fertilă perioadă din istoria românilor, denumită pe drept, de întreaga națiune, cu numele ctitorului ei „Epoca Nicolae Ceaușescu”. Este vorba de expoziția permanentă „Unitatea, continuitatea, permanența poporului român pe pământul strămoșesc”.

Prin tematică și modul specific de prezentare a evenimentelor istorice, în succesiunea lor, expoziția adaugă valențe noi în viața spirituală a municipiului. Organizatorii ei au pus un accent principal, așa cum era și de așteptat, pe desfășurarea evenimentelor istorice ale poporului român, începând din cele mai vechi timpuri, prezentând cu preponderență momente semnificative din istoria Transilvaniei, pământ românesc, integrat în marile momente ale luptei întregului nostru popor pentru unitate, continuitate, permanență, independență și dezvoltare economico-socială.

În organizarea acestei expoziții s-a pornit de la cerința formulată de secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, potrivit căreia „avem datoria să cunoaștem, să studiem trecutul de luptă al poporu-

lui nostru”. Și ce altă dovadă mai concludentă, mai relevantă poate fi pentru a demonstra originea și continuitatea poporului nostru pe pământul străbun decît mărturiile documentare? Expoziția se deschide cu un fragment semnificativ din opera secretarului general al partidului: „Putem afirma, pe baza faptelor istorice, că poporul nostru s-a plămădit de-a lungul mileniilor în spațiul carpațo-dunărean, că fiecare metru de pământ și fiecare piatră sînt stropite de singele moșilor și strămoșilor noștri. În cele mai grele timpuri, înaintașii nu și-au părăsit pământul unde s-au născut, ci înfrățindu-se cu el, cu munții și cu cîmpiile, cu riurile și codrii falnici, au rămas neclintii pe aceste meleaguri, apărîndu-și ființa, dreptul la existență liberă. Originea daco-romană și continuitatea existenței pe aceste meleaguri constituie caracteristici fundamentale ale poporului român”.

În prima sală a expoziției sînt prezente mărturiile dacice, documente păstrate în arhivele clujene despre descoperirile ruinelor unor cetăți antice luate de strămoșii noștri, urme materiale care atestă activitatea, civilizația, permanența și continuitatea poporului nostru în spațiul pe care-l locuiește și azi. Vizitatorului îi sînt aduse în atenție, spre exemplu, reproduceri înfățișînd cunoscutul vas de cult dacic cu inscripția „Decebalus per Scorilo” descoperit la Sarmisegetuza, „Ceasul” solar de la Sarmisegetuza, o statuie funerară romană descoperită la Turda (Potaisa), documente din secolul trecut în care se relatează despre descoperirea cetății dacice din munții Muncel, în locul numit Grădiștea, inscripții de proveniență romană puse în evidență în localitatea Moldovenești de lângă Turda, pe locurile unor ruine antice despre care se presupune că ar fi fost o cetate ce

ar fi aparținut lui Decebal și alte asemenea măturii.

Sînt reliefate, în continuare, aspecte privind formarea voievodatelor — care au marcat o etapă nouă în istoria poporului român, în afirmarea sa economică, politică și socială—, lupta pentru conservarea ființei poporului nostru, pentru păstrarea autonomiei Țărilor Române, procesul de centralizare și unificare politică, lupta țărilor române pentru unitate și independență în secolele care au urmat, legăturile neîntrerupte, pe toate planurile, între români, despre care vorbesc elocvent o serie de documente, precum cele de la Ștefan cel Mare, Matei Corvin, Neagoe Basarab, Petru Rareș, Vasile Lupu, circulația cărții românești, legăturile economice întinse, toate acestea avînd un rol hotărîtor în perpetuarea și cultivarea limbii române, a ideii ce a străbătut peste veacuri că toți cei ce vorbesc aceeași limbă sînt de același neam și trebuie să trăiască în unitate.

Unirea Țărilor Române sub Mihai Viteazul și semnificația sa istorică sînt pe larg prezentate în sălile expoziției. Documentele expuse din bogatul fond arhivistic deținut de Arhivele Statului din Cluj-Napoca redau acțiunile armate de apărare ale lui Mihai Viteazul împotriva Imperiului Otoman, victoriile care i-au creat prestigiul european și au pregătit ridicarea lui la luptă militară și politică pentru înfăptuirea marelui act istoric din 1600, de unificare a celor trei Țări Române, care i-a permis să se intituleze, așa cum stă scris și pe emblema ce străjuiește pe fațada clădirii Arhivelor, „domn al Țării Românești, al Ardealului și a toată Țara Moldovei“. Este de altfel noua pecete, prezentată și în expoziție, aplicată pe actele cancelariei sale, sintetizînd stema provinciilor românești de pe cuprinsul vechii Dacii. Punerea sub o singură conducere a întregului teritoriu românesc a avut pe deplin adeviziunea maselor și acest aspect este ilustrat și de documentele din expoziție, demonstrînd, așa cum avea să se întîmple ulterior, că unirea și independența Țărilor Române erau nu numai necesare, ci și posibile în ciuda tuturor piedicilor și împotrivirilor puternicelor forțe ale dușmanilor din afară. Una din ideile directorilor ale expoziției este aceea că opera realizată de marele făuritor de țară a intrat în conștiința poporului, iar faptele voievodului român au stimulat acțiunile de unire a tuturor românilor, realizarea unității statale și cucerirea independenței. Asistăm la o intensifi-

care a legăturilor economice și culturale dintre cele trei Țări Române, cărturarii fiind aceia care răspindeau, așa cum se arată și în expoziție, lucrările lor prin care demonstau că locuitorii de pe ambele versante ale Carpaților se trag „de la un izvod“, că toți ciți într-o parte și alți se află și au aceeași limbă românească „tot rumâni îi ținem, că toți aceștia dintr-o fîntină au izvorit și cură“.

Visitatorul ia cunoștință, prin intermediul mai multor documente, de marile ridicări la luptă pentru dreptate socială și națională ale țărănimii, care a înscris pagini de înălțător eroism în istoria poporului nostru. Astfel, după ce sînt prezentate amplele acțiuni sociale din evul mediu — răscoala de la Bobilna (1437—1438), războiul țărănesc condus de Gheorghe Doja (1514) — este reflectată pe larg răscoala lui Horea, care prin amploarea și programul său a avut un puternic ecou internațional. Horea a devenit, așa cum se ilustrează și în expoziție, un simbol al unității românilor de pretutindeni, fiind supranumit „rege al Daciei“. Lupta pentru drepturi sociale în Transilvania dusă de masele țărănești a întărit solidaritatea strînsă între țărani români și cei de altă naționalitate, care au acționat în spiritul unor idealuri comune, pentru eliberare de sub asuprirea socială și națională. Se știe că însuși Marx scria, referindu-se la răscoala din 1784, că a fost ca o singeroasă „jacquerie“ prin care „Horea plănua eliberarea neamului său“, ideal care s-a prelungit peste ani în conștiința românilor.

Asistăm de acum la afirmarea tot mai viguroasă a conștiinței naționale, un rol important avîndu-l, așa cum se reflectă și în expoziție, reprezentanții Școlii Ardelene prin scrierile lor, iar mai apoi cărțile și periodicele editate de către patrioții munteni, moldoveni și transilvăneni, organizațiile și societățile culturale și politice, ideile anului revoluționar 1848, expresie a dezvoltării unitare a națiunii române. Revendicarea unirii, schimbarea vechilor rînduiri, dezvoltarea pe o cale nouă, progresistă a poporului nostru sînt ilustrate prin documente, reproduceri și alte măturii documentare elaborate, în perioada pregătitoare și în timpul desfășurării revoluției, de revoluționarii din cele trei Țări Române, ca Bălcescu, Avram Iancu, Bolliac, Alecsandri, Cuza, Barițiu, Bărnăușiu, Cipariu, Magheru, Russo etc. Parcurgînd documentele expuse, revoluția de la 1848

ni se înfățișează ca o deschizătoare de ample perspective în mersul revoluționar al poporului român. Anului revoluționar de la 1848 i-au urmat făurirea, în 1859, a statului național unitar.

România intră într-o etapă nouă a dezvoltării sale. La 1877 se proclamă independența națională a României, act istoric la care au subscriș cu singele și conștiința și românii din teritoriile aflate sub asuprire străină, războiul pentru independență avînd, așa cum atestă și exponatele, un caracter național și popular. Să reamintim cele scrise în acele zile istorice de „Gazeta Transilvaniei”: „Cauza ostașului român e o cauză generală română, victoria lui e a întregii națiuni, fie aceea risipită în oricare parte a lumii”. Documentele ne vorbesc despre puternicul ecou stîrnit în Transilvania și Bucovina, campaniile de presă, oragnizarea de comitete pentru sprijinirea efortului național pentru dobîndirea independenței naționale.

Sînt apoi prezentate acțiunile care au premers primului război mondial, formării statului național unitar român, ca acelea marcate de activitatea Astrei, campaniile întreprinse pe plan politic și cultural de o serie de periodice, răspîndite în teritoriile locuite de români, mișcarea memorandistă, acțiunile desfășurate în străinătate în sprijinul realizării Unirii.

Un loc principal este consacrat actului istoric de la 1 Decembrie 1918, documentele expuse relevînd faptul că desăvîrșirea statului național a fost opera întregii națiuni române, pe care apoi marile puteri nu au avut decît să o recunoască și să o consemneze la reuniunile internaționale de pace. Parcurgînd în continuare expoziția vizitatorul ia cunoștință de documente care demonstrează, prin puterea faptelor, că înfăptuirea unității statului român a realizat cadrul național și social pentru dezvoltarea României moderne, a avut o înriurire puternică asupra evoluției economice și sociale, politice și culturale. Ilustrative sînt documentele care vorbesc despre amploarea ce o cunoaște, după Marea Unire, Clujul pe planul științei, învățămîntului și culturii. În această perioadă românii le sînt create condiții de afirmare odată cu înființarea unor instituții ce le-au lipsit, sau mai bine spus de care au fost privați în timpul dominației austro-ungare — instituții de învățămînt, artă, cultură etc.

Expoziția înfățișează, de asemenea, dezvoltarea mișcării muncitorești-revoluționare, unificarea acesteia pe teri-

toriu țării întregite, lupta clasei muncitoare, a celorlalte forțe democratice și progresiste pentru transformări revoluționare în societatea românească, făurirea în mai 1921 a Partidului Comunist Român, continuator direct al mișcării revoluționare socialiste, al partidului clasei muncitoare creat în 1893. O serie de materiale documentare redau activitatea Partidului Comunist Român, a forțelor democratice și progresiste din România, între care și cele din Cluj, împotriva exploatării și asupririi, a pericolului fascist și revizionist, precum și lupta forțelor revoluționare, patriotice în frunte cu P.C.R. împotriva dominației naziste, pentru înfăptuirea actului istoric insurecțional de la 23 August 1944, participarea României la războiul antihitlerist pînă la victoria finală.

Sînt apoi marcate transformările revoluționare din istoria țării din anii ce au urmat revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și anti-imperialistă, activitatea partidului pentru democratizarea vieții publice, înfăptuirea de reforme cu caracter democratic care au pregătit trecerea la desfășurarea operei de construcție a socialismului.

Un spațiu amplu este dedicat perioadei de după Congresul al IX-lea al partidului, însemnătății istorice a acestui congres care a ales la cîrma partidului pe fiul cel mai de seamă al națiunii române, pe înflăcăratul comunist, deschizător de căi noi în desfășurarea procesului revoluției socialiste în România, tovarășul Nicolae Ceaușescu. Atenția vizitatorului este atrasă de fotografia și documente-simbol care redau marile ctitorii ale acestor ani fără egal în dezvoltarea economico-socială a patriei. Totodată, în expoziție sînt prezentate operele tovarășului Nicolae Ceaușescu, teaur inestimabil de gîndire teoretică și experiență practică privind toate domeniile dezvoltării patriei pe noul și ireversibilul său drum, al socialismului și comunismului.

Expoziția de la filiala Arhivelor Statului din Cluj-Napoca constituie o lecție vie despre istoria patriei, partidului și poporului român. Ea este deopotrivă oglindă a marilor momente din istoria multimilenară a poporului român și poate constitui pentru toți iubitorii de istorie, și îndeosebi pentru tineret, locul unde se pot întîlni cu multe din paginile scrise și nescrise despre strămoși și moștenirea lor ne-

pieritoare, emoționantă, plină de învătămintele pentru prezent și viitor, stimulatorie a puternicelor sentimente de dragoste pentru cei ce ne-au lăsat o

țară sub jurământ solemn de a-i asigura în libertate și independență un viitor de aur.

MARIN OPREA

Simpozionul „Cercetarea și valorificarea științifică a Patrimoniului Cultural Național și a Fondului Arhivistic Național” (Miercurea-Ciuc, 24 noiembrie 1985)

În perioada 18—24 noiembrie 1985, în județul Harghita au avut loc o serie de manifestări cultural-științifice sub genericul „Săptămâna muzeală”, organizate sub egida Comitetului Județean de Cultură și Educație Socialistă de cele patru muzee din Miercurea Ciuc, Odorheiu Secuiesc, Gheorgheni și Cristuru Secuiesc în colaborare cu alte instituții cultural-științifice printre care și filiala județeană Harghita a Arhivelor Statului.

Astfel, în ziua de duminică 24 noiembrie 1985 s-a desfășurat la Miercurea Ciuc, în sala de ședințe a Complexului muzeal, simpozionul „Cercetarea și valorificarea științifică a Patrimoniului Cultural Național și a Fondului Arhivistic Național”, acțiune organizată de Complexul muzeal Miercurea Ciuc și Arhivele Statului, filiala Harghita.

În fața unui numeros public, format din profesori de istorie și științe sociale, elevi ai secțiilor de filologie-istorie de la liceele din Miercurea Ciuc, activiști de partid și de stat, lucrători ai celor două instituții organizatoare ale simpozionului, au fost prezentate următoarele referate și comunicări:

Elena Iosefide, de la Direcția Generală a Arhivelor Statului, a vorbit despre *Preocupări ale Direcției Generale a Arhivelor Statului pe linia valorificării prin publicații a Fondului Arhivistic Național*. Autoarea a reliefat principalele realizări ale Arhivelor Statului pe linia editării documentelor, publicații deosebit de apreciate de specialiști, precum și de marele public, multe dintre acestea fiind răsplătite cu premii ale Academiei R. S. România.

În continuare, Liviu Boar, șeful filialei Harghita a Arhivelor Statului, a prezentat preocupările filialei pe linia valorificării bogatului fond documentar harghitean, prin modalități și mijloace diverse. A fost relevată buna colaborare cu muzeele din județ, cu liceele care au secții de filologie-istorie, filiala contribuind prin acțiunile realizate la educarea patriotică, revoluționară a tinerei generații, la sădirea dragostei pentru trecutul glorios al patriei, la cinstirea memoriei înaintașilor care s-au jertfit pentru o viață mai dreaptă și mai demnă.

Alexandru Pál-Antal, de la filiala Mureș a Arhivelor Statului, a prezentat comunicarea: *Privilegiile orașului Miercurea Ciuc*, în care a valorificat o serie de documente din Arhivele mureșene.

Ștefan Michnea, de la filiala Harghita a Arhivelor Statului, a evaluat din punct de vedere istoric și documentar Colecția de hărți și atlase aflate în păstrarea filialei, dintre care se remarcă prin valoarea lor o serie de lucrări (ca, spre exemplu, atlasul întocmit de geograful Johann Baptist Homann, *Atlas novus terrarum orbis imperia, regna et status*, publicat la Nürnberg în anul 1707).

Elisabeta Muckenhaupt, de la Complexul muzeal Harghita, a prezentat istoricul legăturii de carte de la Sumuleu-Ciuc, aducând date noi pentru cunoașterea acestui important atelier de legătorie din Transilvania. Comunicarea a fost însoțită de o interesantă proiecție de diapozitive, ocazie cu care au fost prezentate o serie de valori bibliofile din patrimoniul Complexului muzeal Miercurea Ciuc.

Iolanta Miklos, de la Muzeul județean Sf. Gheorghe, în comunicarea *Legături de carte cu motivul evantaiului aflate în patrimoniul județului Covasna* a făcut un scurt istoric al răspîndirii motivului în Europa și al pătrunderii lui în Transilvania în secolul al XVI-lea după care a descris câteva cărți ornamentale în acest mod aflate în patrimoniul județului Covasna.

Liviu Boar a prezentat comunicarea *Valoarea documentar-științifică a Colecției de documente a Muzeului din Odorheiu-Secuiesc*, întocmită în colaborare cu Eugen Zepezcaner, directorul Muzeului municipiului Odorheiu

Secuiesc. Deosebit de valorosul fond documentar aflat în păstrarea filialei Harghita a Arhivelor Statului reflectă, în primul rînd, apariția, dezvoltarea și destrămarea breslelor din Odorheiu Secuiesc, bresle care au avut un rol deosebit de important în viața economică a meleagurilor harghitene.

În încheiere, organizatorii și-au exprimat dorința ca acest simpozion să fie reluat anual, el fiind o modalitate de valorificare a cercetărilor întreprinse pe linia cunoașterii și introducerii în circuitul științific a valorilor aflate în Patrimoniul Cultural Național.

LIVIU BOAR

RECENZII ȘI PREZENTĂRI

Tahsin Gemil, RELAȚIILE ȚĂRILOR ROMÂNE CU POARTA OTOMANĂ ÎN DOCUMENTE TURCEȘTI (1601—1712), Direcția Generală a Arhivelor Statului din Republica Socialistă România, București, 1985, 532 p + facsimile

Volumul de documente turcești, elaborat de cunoscutul istoric-turcolog Tahsin Gemil, reprezintă o contribuție deosebită la lărgirea bazei documentare a istoriei veacului al XVII-lea românesc, îndeosebi sub unghiul raporturilor româno-otomane, un aport prețios la fundamentarea și elucidarea științifică ale unuia din marile teme ale istoriei medievale românești: continuitatea neîntreruptă a vieții statale românești, concretizată în existența unei autonomii de stat față de Poartă.

Elaborarea unui volum de asemenea anvergură, cu documente inedite aproape în totalitate, extrase din marile colecții de arhivă ale Porții, conservate la Başbakanlık Arşivi și la Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi din Istanbul, precum și din unele fonduri arhivistice polone, maghiare și bulgare, pune pregnant în lumină eforturile sistematice și generoase depuse de Direcția Generală a Arhivelor Statului în vederea depistării și publicării de noi documente privitoare la istoria națională, ca și imensul volum de muncă depus de Tahsin Gemil într-unul dintre cele mai dificile domenii ale cercetării istorice.

În *Introducere* (p. 5—33) autorul stăruie, pe bună dreptate, asupra realității fundamentale a raporturilor româno-otomane din această perioadă, aflată sub semnul moștenirii lui Mihai Viteazul, dar și al „prefanarionismului”: autonomia Țărilor Române față de Poartă. El îi arată rațiunile, suporturile, dimensiunile și liniile concrete de evoluție, oferind o imagine vie și convingătoare. Sînt întrutotul de acord cu autorul că declinul statului otoman și-a pus puternic amprenta asupra evoluției relațiilor româno-otomane. Aș fi preferat chiar o subliniere mai energică a *continuității* ce există între regimul autonom al Statelor Românești față de Poartă din a doua jumătate a secolului al XVI-lea și pînă în veacul următor: numeroase elemente, pe care autorul le subliniază cu vigoare — în mod just — pentru secolului al XVII-lea, le regăsim în realitate

încă din secolul al XVI-lea, chiar dacă în forme specifice. Deși autorul vorbește de recunoașterea hotarelor Principatelor Române de către Poartă, totuși, în ce mă privește, aș fi insistat mai mult asupra *ideii de frontieră*, care exista pe plan politico-administrativ, economico-comercial, mental-afectiv și cultural-religios în raporturile dintre Țările Române și Imperiul otoman, excelent relevată de o serie de documente din volum (nr. 41, 142, 153, 178, 205, 216 ș.a.). Existența unor asemenea frontiere între cele două organisme statale, între două lumi diferite, constituie un argument în plus și dintre cele mai importante în favoarea autonomiei românești de stat, a apartenenței Țărilor Române la *Republica Christiana*.

Dincolo de asemenea sugestii, *Introducerea* rămîne un studiu solid, temeinic bazat pe informație nouă și scris cu nerv.

Serioasă și convingătoare este și *Nota asupra ediției*, care urmează studiului introductiv.

În cele ce urmează voi insista însă asupra părții covârșitoare a volumului — documente propriu-zise — întrucît aceasta este înainte de toate menirea lucrării: aceea de a pune la dispoziția cercetătorilor și publicului larg, iubitor de istorie, noi piese documentare extrase din marile arhive turcești.

Alcătuît din 236 de piese, din care doar 12 edite, volumul constituie, de departe, cel mai masiv grupaj de documente turcești consacrat perioadei 1601—1712 (pînă acum, pentru aceeași perioadă, grupajul documentar cel mai important — cel din cadrul volumului de documente turcești editat în 1976 de Mustafa Ali Mehmed — nu conținea decît 50 de piese). Singur acest fapt ar fi suficient pentru a demonstra amploarea efortului întreprins, ca și valoarea documentară a lucrării.

Cel mai însemnat număr de documente este consacrat autonomiei de stat românești, sub diversele ei aspecte (doc. 1, 4, 20, 25, 42, 49, 61, 67, 68, 78, 84, 86—88, 92, 95, 142, 147, 148.

150, 153, 164 165, 178, 191, 193, 196, 197, 202, 205, 206, 209, 210, 211, 213, 217, 220, 230 ș.a.). Cu deosebire sînt importante actele garante ale acestei autonomii: așa-zisele *ahdnâme*-le sau „capitulații” (doc. 1 și 164 pentru Moldova și Țara Românească, precum și doc. 4, 17, 24, 46, 61, 78, 100—102, 126, 175 pentru Transilvania). Semnalăm faptul că doc. 164 din octombrie 1679 constituie pînă la această oră ultima piesă oficială otomană în dosarul „capitulațiilor” Moldovei, în timp ce pentru Țara Românească ultimele documente de acest gen, relevante pentru statutul de *ahd* al statelor românești față de Poartă, datează din 1714—1717 (Valeriu Veliman, *Relațiile româno-otomane 1711—1821. Documente turcești*, București, 1984, doc. 11 și 24).

Și alte aspecte ale statutului politico-juridic al Țărilor Române față de Poartă între 1601—1712 sînt relevate de documente din volum: intervenții eficiente ale domnilor români pentru numirea sau destituirea unor dregători otomani de margine (doc. 6, 13), drepturi fiscale și de proprietate ale domnilor români în teritoriile otomane (doc. 189, 209, 236), originea, regimul și funcțiile capuchehaielor (doc. 1, 28, 31, 41, 48, 104, 106, 108, 221). Sînt de reținut și ajutoarele acordate de principii români populației creștine din Balcani (de ex. doc. 115, din 1644, menționează aprobarea Porții pentru construirea unei cișmele la Varna de către Vasile Lupu, domnul Moldovei, la cererea populației orașului) sau celei din Răsăritul ortodox (doc. 110, din 1642, consemnează trimiterea unor sume de bani de către același domn român la Ierusalim).

Un alt aport remarcabil al volumului editat de Tahsin Gemil la documentarea marilor teme ale istoriei românești este și acela că întrunește un număr impresionant de documente — o înșiruire a lor ar fi prea lungă, amintim cu titlu de excepție doc. 4 — care dovedesc unitatea politico-strategică a Țărilor Române și în veacul al XVII-lea.

Numeroase piese incluse în volum aduc date noi, precise, despre obligațiile economico-financiare ale Țărilor Române față de Poartă între 1601 și 1712: *haraciul* (doc. 37, 38, 41, 51, 56, 181, 206, 208, 220, 229) *bayrmlîk-ul* (doc. 169, dar mai ales 222, cu aspecte necunoscute), *geaizeaua de mucarer* (doc. 171), *furniturile de proviant și cai* (doc. 40, 45, 47, 51, 53, 64, 70, 90, 104, 150, 154, 157, 161, 176, 226) și condițiile de livrare a acestora, inclusiv orețurile respective (doc. 22, 45, 154,

176, 192, 235). Se infirmă și pentru prima jumătate a secolului al XVII-lea că ar fi existat un „monopol comercial” otoman, cum s-a scris într-o vreme în istoriografia noastră, generalizîndu-se o situație mai tîrzie.

În schimb, „prefanariotismul” (sau chiar fanariotismul, după A. Pippidi) se anunță prin fixarea unui număr de 45 000 de oi pe care trebuia să le dea domnul Țării Românești la 1671 „după obicei” (doc. 150) pe lingă dări fixe în miere, cerea și sare (cunoscut și lui P. Rycaut) (doc. 226 din 1703).

Date de cel mai mare interes furnizează documentele din volum (nr. 19, 25, 72, 85, 173 etc.) despre obligațiile militare față de Imperiul otoman. Deși efectivele obișnuite solicitate de otomani nu depășeau în genere cîteva mii de oameni de fiecare țară românească (la fel ca și în secolul precedent), totuși, documentele (vezi nr. 17 care consemnează 30 000 oșteni pregătiți de Ieremia Movilă în 1605) arată că era chiar în interesul Porții, și în acest secol al XVII-lea, ca Statele Românești să-și conserve efective relativ însemnate, pentru a putea face față unor intervenții urgente sau presiuni neașteptate. Cu deosebire este important doc. 230 din 1707, care precizează că aceste obligații militare ale domnilor români se limitau „din vremuri vechi” numai la expedițiile otomane din Europa („la campaniile care au loc în părțile Rumeliei”).

Un alt merit al volumului îl constituie și inserarea unui număr însemnat de documente privitoare la teritoriile rupte din trupul Țărilor Române și aflate direct sub administrație otomană (doc. 16, 35, 60, 63, 141, 156, 179, 204, 227 etc.). Unele dintre acestea se referă la negustorii români de moruni din zona gurilor Dunării (doc. 16), la sate românești din vakîful Isaccei (doc. 116), la existența unei numeroase populații românești în orașul Siliștra (doc. 111), la construirea unei băi publice la Giurgiu de către domnul Țării Românești, Matei Basarab (doc. 115), sau la pendularea țărănilor moldoveni de o parte și de alta a hotarului „raialei” Tighina (doc. 84 și 85). Toate acestea stau mărturie conservării unor legături neîntrerupte între români din Principate și cei din teritoriile despărțite temporar de patria-mamă.

Există în asemenea documente date privitoare la starea demografică (doc. 139), regimul și cuantumul dărilor (doc. 179 ș.a.), la circulația monetară (doc. 156, 169, 203) și prețuri (cum am amintit deja mai sus, pentru livrările

către Poartă). Și istoricul civilizației va găsi unele piese interesante, ca de pildă lista de cumpărături orientale ale lui Radu Șerban (doc. 28), nu lipsită de semnificație pentru gusturile unui domn muntean de la începuturile veacului al XVII-lea „baroc“.

Sînt, de asemenea, documente noi, revelatoare despre Nicolae Pătrașcu, fiul lui Mihai Viteazul (doc. 34 din 1609), despre împrumuturi ale domnilor români de la Visteria Interioară a sultanului (*İç Hazinesi*) (doc. 80 din 1627), despre data înființării *beylerbeylik*-ului de Silistra (prima sa mențiune datează din 1601, potrivit doc. nr. 2), despre existența efemeră a „*beylerbeylik*-ului de Bender și de Akkerman“ în 1608 (doc. 27 și 30; cf. însă și doc. 39), despre costul expediției otomane din 1658 din Transilvania (doc. 131) etc. O mențiune aparte se cuvine a fi făcută pentru mănunchiul de documente (nr. 142, 144, 145 și 147) care lămuresc definitiv problema „hotarului lui Halil Pașa“, de fapt a unui teritoriu, cale de două ceasuri, rupt din trupul Moldovei istorice (kazalele Cetatea Albă, Ismail, Tighina și Sărata) în toamna anului 1666, pentru stabilirea aici a tătarilor nogai din Bugeac, trecuți în dependența directă a Porții, operațiune efectuată sub supravegherea lui el-Hadj Halil aga, mare capugiu.

Prin urmare, volumul de față pune în lumina, o dată în plus, valoarea excepțională a documentelor turcești ca sursă a istoriei românești, constituind o nouă dovadă a „rentabilității“ cercetărilor noastre turcologice.

Piesele incluse în volum sînt, așa cum o spune și autorul și cum rezultă convingător din doc. 178, documente oficiale, autentice, chiar dacă nu avem în față chiar textul originalelor (în cazul documentului 178 s-au păstrat însă atît copia cît și originalul, dovădindu-se totala concordanță între o formă și cealaltă). Cum originalele ineseși, expediate destinatarilor, s-au pierdut în viforul vremurilor, cu atît mai prețioase rămîn pentru noi aceste „dublete“ sau „copii legalizate“ trecute în condițiile Porții, în cadrul unor cancelarii minuțios organizate și sever supravegheate.

Transliterația documentelor s-a făcut cu mare acuratețe în caractere turcești moderne (latine), deși forma ideală ar fi fost cea în caractere arabe (inexistente încă în tipografiile noastre), întrucît lectura vocalelor poate fi diferită de la autor la autor. Oricum, chiar în aceste condiții, turcologii români și străini au posibili-

tatea de a recurge, spre confruntare, la textul turcesc (indiferent de vocalizare) și nu doar la traducere. Acest fapt, ca și existența unui *rezumat în franceză* (p. 38—45) și mai ales a unei *liste a documentelor* în aceeași limbă (p. 46—65) constituie tot atîtea posibilități pentru istoricii din străinătate de a lucra direct cu volumul, studiind „pe viu“ variate aspecte ale relațiilor dintre Țările Române și Imperiul otoman, statutul de autonomie al Principatelor Române față de Poartă.

Volumul este însoțit de 40 de facsimile, în genere destul de clare, fapt care suplinește într-o oarecare măsură lipsa transliterației în caractere arabe. În orice caz, autorul a rezolvat în chip fericit problemele de transliterație, micile inadvertențe fiind fără însemnătate (*Eremita* în loc de *Yere-miye*; *he* a fost transliterat cînd *a*, ca în *mahrusa*, cînd *e*, pentru același adjectiv sau în *akçe* etc., dar, în lipsa unor cunoștințe precise ale noastre privind pronunția turco-osmană din veacul al XVII-lea, nu i se poate reproșa autorului o anumită lectură, ci cel mult inconsecvența).

Traducerea documentelor este făcută cu cea mai mare grijă și fidelitate față de litera originalului, chiar dacă nu totdeauna, în haină românească, expresia, întorsătura de frază sau cuvîntul respectiv sună cel mai nimerit. Stilul este însă prea adesea foarte contemporan și puțin nimerit pentru cel al marilor cronici și documente românești din secolele XVII—XVIII (Neculce, bunăoară, nu folosește termenii: „cadouri“, „consolări“, „demn“, „indicii“, „investigare“, „asociație“ etc.). Evident, căutarea cuvintelor echivalente potrivite ar fi necesitat o muncă suplimentară, or se vede că autorul a fost presat de timp. În textele noastre vechi, inclusiv oficiale, există deja termeni consacrați: *Inaltul Devlet* (pentru *Devlet-i 'Aliyye*), *Inalta Poartă* (pentru *Dergâh-i 'Ali*, mai tirziu *Bab-i Ali*) etc., *halâ* era tradus prin *de-acum* (azi am zice: „activ“), spre a deosebi un dregător *în funcție* de un *fost* (biv slavonește) sau pur și simplu rămînea ca atare: *halâ*. Unele instituții turcești le sînt deja familiare românilor și ar trebui păstrate așa fără a le mai da în haină românească pronunția turcească (*ceavuş* pentru *ceaus*, *raia* pentru *raia* s.a., asemenea forme nefiind în fond nici turcești nici românești așa cum sînt transcrise).

Unele formule diplomatice (*buyurdum ki, yüz yerden koyub, vusûl buldukda* etc.) nu sînt traduse peste tot

uniform. În doc. 212 termenul *harbî* desemnează, ca noțiune de drept islamic, pe aparținătorii „teritoriului războiului“ (*dar al-harb*), diferit de „teritoriul Islamului“ (*dar al-Islam*) și de „teritoriul legământului“ (*dar al-ahd*) și deci trebuie lăsat ca atare, dar explicat în notă (cum se procedează în cazul documentului 155).

Notele, limitate la strictul necesar, sînt întocmite cu rigoare. Micile scăpări sînt rare: la doc.203, n. 3, *esedi gurus* (leul) nu e identic cu *tam gurus* (talerul austriac, împărătesc) primul fiind mai mic decît cel de-al doilea „complet“. La unitățile de capacitate, chila de griu (de Istanbul) nu este egală cu cea de orz (în volum, *passim*), ci mai mare cu circa 3 kg (după W. Hinz, *Islamische Masse und Gewichte*, E. J. Brill, Leiden 1955, p. 41: 1 *Istanbul kilesi* de griu — 25,656 kg; 1 *Istanbul kilesi* de orz — 22,25 kg). Pentru edificarea cititorilor mai puțin familiarizați cu cursurile monetare din veacul al XVII-lea ar fi fost poate util să se dea, în note, și echivalența în galbeni sau în lei a cuantumului, exprimat în aspri, al haraciului românesc (de ex. la doc. 37 și 38).

Foarte util se va dovedi, credem, și substanțialul *Glosar* (p. 503—519) de termeni și instituții turcești. Aș remarca îndeosebi trimiterile la termeni și instituții central-asiatice și chiar chinezești, precum și tătărești, ultimele interesînd în chip direct istoria românească. Inerent, s-au strecurat ici-colo unele imprecizii: *padişah* nu este un „titlu mai mult popular decît oficial, acordat sultanilor otomani“ (p. 513), ci unul foarte oficial, folosit atît în actele interne otomane (doc. 1, 3, 11 ș.a.) cît și în *'ahd-nâme*-le (doc. 4, 67, 100 etc.) sau în corespondența cu Poarta a domnilor români (doc. 5 ș.a.). Recensămintele otomane (turc. sing. *tahrir*) nu se efectuau neapărat „din 30 în 30 de ani“ (p. 516), cum s-a crezut o vreme (cf. Ö. L. Barkan, *Les grands recensements de la population et du territoire de l'Empire Ottoman et les registres impériaux de*

statistique, în „Revue de la Faculté des Sciences Économiques (de l'Université d'Istanbul)“, année II, 1940—41, p. 30, unde se aprecia că intervalul „de 30—40 de ani“ corespundea și cu durata unei generații), ci ori de cîte ori era necesar, în medie cam la 10—15 ani o dată, potrivit cercetărilor mai noi (István Hunyadi, *Étude comparée des sources fiscales turques et hongroises du XVIIe siècle comme base de calcul de la population*, în „Turcica“, tome XII, 1980, p. 139, n. 44). Așa că puteau fi și *tahrir*-uri parțiale, limitate doar la o anumită zonă sau la darea *djizie*. De exemplu, un firman din 21 zilkade 980 / 25 martie 1573 către defterdarul de Damasc, după ce arăta că nu s-a mai făcut aici *ciziye tahriri* de 24 de ani, cerea ca de-acum înainte această operațiune să se efectueze la fiecare 3 ani (Başbakanlık Arşivi, Istanbul, *Mühimme Defteri*, vol. 21, p. 224, doc. 538). Nici *timar*-ul și nici *zeame*-ul sau *has*-ul nu erau feude (p. 263, 503, 515, 516, 518, 519), care în feudalismul apusean erau, de regulă, concesionări ereditare și funciare, pe cînd cele trei instituții otomane reprezentau concesionări viagere și de venituri, ceea ce le apropia mai mult de beneficiul occidental. În orice caz, ar fi de preferat a se renunța la terminologia feudalismului occidental-european, folosindu-se în schimb terminologia originală otomană, desigur cu explicațiile de rigoare. Dacă, în *extremis*, trebuie să recurgem la termenii europeni atunci e necesar să-i dăm în ghilimele. *Telhis*-uri (rapoarte rezumative către sultan) se făceau nu numai de către marele defterdar.

Dincolo de astfel de observații, în fond redacționale, minore și inerente unei lucrări de asemenea anvergură, volumul editat de Tahsin Gemil constituie o realizare de mare ținută și utilitate științifică, pentru care se cuvin aduse felicitări și mulțumiri atît autorului însuși, cît și Direcției Generale a Arhivelor Statului.

MIHAI MAXIM

ARCHIVUM, vol. XXX, 1984, 120 p.

Prima parte a celui de-al XXX-lea volum al revistei anuale editate de Consiliul Internațional al Arhivelor este consacrată unei discuții interprofesionale pe o temă a cărei actualitate este subliniată de evoluția accelerată a științei informației: colaborarea dintre Arhive, Biblioteci, Muze și centrele de documentare.

Oscar Gauye, directorul Arhivelor Federale Elvețiene, scrie despre *Specificitatea Arhivelor și convergența cu Bibliotecile, Muzele și centrele de documentare*¹, acestea constituind puncte de convergență ale dovezilor activității umane. Instituții responsabile de păstrarea dovezilor scrise și de diseminarea informațiilor, ele sînt văzute, în același timp, ca specifice și complementare. Fiecare dintre ele își are cîmpul de activitate, concepția despre rolul social și practica propriei. Totuși, legată de obiectivul comun, „specificitatea nu poate fi înțeleasă împotriva perspectivei complementarității — afirmă autorul —, pe cît este de adevărat că însăși rațiunea de cultură implică o reconstrucție comprehensivă a istoriei omenirii“.

După ce definește scopul Arhivelor, natura documentelor, metodele arhivistice îndeobște acceptate și caracteristicile de bază ale operațiunilor arhivistice, autorul tratează despre punctul de vedere arhivist referitor la păstrarea documentelor, comparativ cu celelalte tipuri de instituții vizate. Acesta este momentul cînd concepții unilaterale, dogmatice trebuie să facă loc unei politici de înțelegere bazate pe respect. „aceste instituții avînd lucruri mai bune de făcut, decît să ridice bariere între ele. Este esențial ca ele să satisfacă nevoia resimțită de multe grupuri pentru păstrarea moștenirii culturale“. În încheiere, se precizează că, în interesul general, este de sperat ca spiritul de cooperare să crească, permițînd fiecăruia să beneficieze de experiența celuilalt, slăbind barierele psihologice dintre profesiunile în

cauză, contribuind la satisfacerea cererii publice, scopul principal al instituțiilor care răspund de păstrarea documentelor și de propagarea informațiilor legate de acestea.

Mai bine precizate, *Relațiile dintre Arhive și Biblioteci*² sînt prezentate de B. C. Bloomfield (India), care explică, în primul rînd, trecutul și evoluția celor două instituții, ca și ale personalului specializat folosit. Urmează o expunere a relațiilor Arhive — Biblioteci, despre rolul lor în societatea modernă, o examinare a materialelor (documente și publicații) de care se ocupă fiecare, subliniindu-se metodele specifice. „Se constată — afirmă autorul — că diferențele de metodologie se atenuază pe măsură ce Arhivele și Bibliotecile se ocupă de materiale moderne“, ca exemplu fiind alese datele binare înregistrate pe bandă magnetică, dificultatea tratării acestor noi documente punînd probleme metodologiilor tradiționale ale ambelor instituții.

După ce susține necesitatea unei formări profesionale specializate pentru bibliotecari și pentru arhiviști, autorul încearcă definirea priorităților pentru o acțiune și o cooperare viitoare.

Muze și Arhive în lumea contemporană și-a intitulat articolul Patrick J. Boylan (Anglia),³ care face o paralelă între profesiunea noastră și cea de muzeograf, fiecare avînd propriul ei domeniu. Ele sînt — din nou — complementare, trebuie să aibă relații strînse, posibile la toate nivelurile, local, național și internațional, pentru că împart în mare măsură o filosofie de bază și o funcție comune.

Finalul primei părți a volumului aparține lui M. J. Dreese (Olanda), care scrie despre *Arhive și documentare*⁴, despre relațiile dintre cele două sectoare care prezintă aspecte parti-

¹ Oscar Gauye, *Spécificité des Archives et convergences avec les Bibliothèques, les Musées et les Centres de documentation*, p. 17—27.

² B. C. Bloomfield, *Relations between Archives and Libraries*, p. 28—38.

³ Patrick J. Boylan, *Museums and Archives in the contemporary World*, p. 39—52.

⁴ M. J. Dreese, *Archives and Documentation*, p. 53—65.

culare. Pentru analiza cauzelor acestei situații se pleacă de la compararea definițiilor noțiunilor „arhivă”, „gestiune a documentelor” și „documentare”.

„Majoritatea documentariștilor — subliniază autorul — nu iau în considerare arhivele propriu-zise ca sursă de informații. Cel mai adesea, ei nu consideră documentare decât pe cea furnizată pe publicații. Pe de altă parte, faptul de a recunoaște că Arhivele sînt surse documentare nu trebuie să conducă la confuzia dintre cele două. Între ele trebuie să existe o cooperare

bine organizată”. Se conturează convingerea că, „sub influența tehnicilor informaticii, atitudinea față de arhive și publicații va deveni în viitor un sistem unic, în care diferențele dintre documentare, publicații și arhive vor dispărea”.

Cea de-a doua parte a volumului prezentat conține indicele alfabetic al revistei „Archivum” de la apariție pînă în anul 1984, un indice pe țări și în fine unul tematic, pe aceeași perioadă.

ALEXANDRU NASTOVICI

JÉVÉLTÁRI KÖZLEMÉNYEK, Budapest, Anii 49—52, nr. 1—2/1979, vol. 1980—1981, nr. 1/1982

„Levéltári Közlemények”, revistă de specialitate a Arhivei Naționale a Ungariei, ce apare în Editura Academiei Ungare, constituie, așa cum rezultă și din numerele recenzate, o importanță tribună de dezbateri și schimb de experiență asupra principalelor aspecte ale activității arhivistice, teoretice și practice, în domeniul ordonării, conservării și valorificării izvoarelor documentare.

Revista acordă o atenție primordială prezentării valorii documentar-istorice a fondurilor și colecțiilor arhivistice. Menționăm studiul lui Borsa Iván asupra *Colecției de documente dinainte de Mohács* (29 august 1526), care a început să fie constituită începînd din anul 1882 și continuă și în prezent (nr. 1/1982, p. 3—9). Baza colecției o constituie cele peste o sută de mii de documente adunate din fondurile și colecțiile păstrate la Arhiva Națională a Ungariei. O altă parte a colecției se compune din fotocopii executate de pe documente microfilmate în arhivele de peste hotare, inclusiv din România. În cadrul schimbului de microfilme cu Arhiva Națională a Ungariei, Institutul de Istorie și Arheologie din Cluj-Napoca a achiziționat un număr important de cadre de pe aceste documente, care, în copie, se află și în colecția de microfilme a Direcției Generale a Arhivelor Statului.

Kállay István semnează un articol care prezintă *Arhivele familiale nobiliare indivizibile*, așa-zisele fideicomisii, importante pentru cercetarea relațiilor agrare, începînd din secolul al XVII-lea (nr. 1/1979, p. 68—91). Studiul cuprinde și o listă a fondurilor fideicomisilor familiale. Fűgedi Elek prezintă *Arhiva familiei Csáky din Sepes-*

mindszent, păstrată la Staatsarchiv din Viena (idem, p. 93—131). Komorovitz L. Bernat se ocupă de *Activitatea Cancelariei maestrului Totolyomosi Árpád János*, arhideacon de Tirnave numit în această funcție în 1355, autorul *Cronicii Tirnavelor*, scrisă în 1359 (vol. 1980—1981, p. 5—9).

Revista publică în traducere, în limba maghiară, studiul Ludmillei Sulitkova despre *Activitatea și personalul Cancelariei lui Andrei al III-lea*, ultimul rege din dinastia arpadiană (nr. 1/1982, p. 33—78). Duka Klára, în articolul *Oficiile de inginerie hidrologică*, (vol. 1980—1981), descrie istoricul acestei instituții specializate (1879—1948) care avea între atribuții lucrările de regularizare a rîurilor, de apărare împotriva inundațiilor, de irigații etc. Asemenea oficii au funcționat în Transilvania la Arad, Aiud, Brașov, Cluj, Maramureș, Oradea, Sibiu și Timișoara.

Un important spațiu se acordă dezbaterii unor probleme de teorie și practică arhivistică. Un loc deosebit îl ocupă amplul studiu al lui Ember Gyözö *Problemele generale ale ordonării arhivistice* (vol. 1980—1981, p. 30—96) care dă o imagine completă asupra organizării Arhivei Naționale a Ungariei, grupării arhivelor pe secții (A/Z), după specificul lor, constituirii fondurilor și colecțiilor arhivistice pe baza principiilor de fondare. Autorul prezintă criteriile principale ce se aplică în arhivistica ungară în lucrările de ordonare și selecționare, instrumentele de evidență contemporane și cele noi care servesc la evidența și cercetarea documentelor. Pentru majoritatea arhivelor s-au publicat inventare în colecția *Levéltári Leltárak* (Inventare

arhivistice), din care majoritatea se află și la Biblioteca Direcției Generale a Arhivelor Statului.

Într-un studiu semnat de Bakács István, scris cu prilejul aniversării a o sută de ani de existență a Arhivei Naționale a Ungariei (1875—1975), se prezintă *Evoluția cantitativă a materialelor documentare păstrate la Arhiva Națională a Ungariei* care era în 1975 de 33506,84 m.l. (vol. 1980—1981).

Revista publică, de asemenea, studii și articole și din alte domenii ale activității arhivistice. Menționăm articolele: Pap Gáborné, *Planul evidenței materialelor arhivelor familiale* (nr. 1/1982, p. 20—33); Sárközi Zoltán, *Arhiva Națională și arhivele curente păstrate la instituții*, (idem, p. 171—219); Maksai Ferenc, *Rezultatele, metodele și problemele prelucrării materialelor de arhivă privind statistica istorică* (nr. 1/1979, p. 51—71).

O serie de studii abordează chestiunea publicării și valorificării documentelor de arhivă. Astfel, Sashegyi Oszkár, în articolul *O sută de ani de activitate editorială a Arhivei Naționale, 1974—1974* (nr. 1/1979, p. 3—21), prezintă domeniile principale spre care este îndreptată activitatea editorială a Arhivei Naționale a Ungariei: inventare arhivistice, izvoare, studii privind istoria instituțiilor, a arhivelor și științele speciale ale istoriei. Müller Veronika semnează articolul *Experiența și perspectivele manualelor arhivistice, instrumente științifice destinate sprijinirii învățămîntului mediu și a predării istoriei în licee* (idem, p. 132). Editarea lor de către arhivele județene are ca scop prezentarea diferitelor aspecte din istoria locală, care să fie integrate în procesul de învățămînt lecțiilor de istorie generală. Benda Kálmán semnează articolul *Trecutul și situația prezentă a izvoarelor istoriei ungare*, partea I-a (nr. 2/1979, p. 163—173), în care prezintă experiența și perspectivele editării seriei *Monumenta Hungariae Historica* ce cuprinde în prezent 120 volume. Belay Victor se ocupă de *Activitatea depusă de Arhiva Națională a Ungariei în anii 1875—1944 pentru transmiterea de informații de valoare istorică sau practică instituțiilor și persoanelor particulare* (nr. 2/1979, p. 187—200); Györfi György prezintă *Regulamentul internațional de editare a documentelor*, reglementat de Comisia Internațională de Diplomatică în ședințele sale de la Roma (1977), Madrid (1978), București (1980), pentru publicarea documente-

lor medievale (vol. 1980—1981, p. 97—109). Pentru activitatea expozițională sînt utile cataloagele expoziției maghiare din Arhiva Secretă a Vaticanului (vol. 1980—1981) și ale expozițiilor organizate de Arhiva Națională a Ungariei (nr. 1/1981).

De asemenea, sînt publicate interesante studii privind istoria instituțiilor și a unor evenimente. Menționăm lucrările: Fallenbüchl Zoltán, *Oficiile de sare din Ungaria în secolul al XVIII-lea* (nr. 1/1979, p. 185—195), cuprinzînd informații asupra ocnelor de sare din Maramureș și Transilvania; Iványosi-Szabo Tibor, *Talerul în Kecskemét, 1627—1711*, (idem, p. 201—224); *Fizicienii (medicii) județeni și orășanești în Ungaria la răsărit secolului al XIX-lea* (nr. 2/1979, p. 291—310); Trocsányi Zsolz, *Subdelegații (Commisio Neoacquistica) și atribuțiile ei în Transilvania* (vol. 1980—1981, p. 171—219). *Neoacquistica Commisio* a fost creată de regele Leopold I în vederea reglementării relațiilor de proprietate în teritoriile recucerite de la turci. În 1715 au luat ființă trei comisii, la Bratislava, Košice și Zagreb. În 1725 se dispune prin lege ca bunurile recucerite (bona neoacquistita) să fie redat proprietarilor. Autorul expune istoricul creării acestei instituții, poziția comisiilor și problemele dezbătute în anii 1719—1745. Ele privesc Transilvania, Oltenia, Banatul, Slovenia și alte teritorii recucerite și îmbrățișează diverse domenii legate de activitatea militară, administrativă și erarială: probleme de proprietate, activitatea minelor de aur, argint, plumb și fier din Transilvania, încasarea trimesei, arandarea proprietăților erariale, aprovizionarea militară, reconstrucția și întreținerea cetăților, situația sanitară, activitatea postală, situația bisericilor greco-unite, greco-neunite și greco-catolice, sprijinirea reformei etc.

Revista publică materiale dedicate științelor speciale ale istoriei. Astfel, în articolul *Concept, impur-original, copie. Peripețiile unui act guvernamental din 1849* (nr. 1/1982, p. 94—110), Varga János face analiza diplomatică asupra instrucțiunii din 26 aprilie 1849 trimise de Kossuth Lajos, prin Dragoș, insurgenților români din tabăra lui Avram Iancu pentru conciliere, comparînd textul păstrat în Arhiva Comitetului Național al Apărării și a Președintelui Locotenentei, cu cel publicat, pentru a stabili dacă este original, concept sau copie. Semnalăm, de asemenea, studiile lui Bertényi Iván: *Cîteva probleme ale heraldicii*

mişcărilor țărănești antifeudale (vol. 1980—1981, p. 221—232), comunicarea delegației ungare la cel de al XV-lea Congres Internațional de Genealogie și Heraldică de la Copenhaga (august 1980), și cel al lui Szabo Péter: *Elemente heraldice și motive triumfale în reprezentarea reginelor și principeșelor* (nr. 1/1982, p. 111—121), care se ocupă de ceremoniile rituale în orânduirea medievală și de simbolurile acestora, punind accent pe reprezentarea epocii lui Gabriel Bethlen.

Nu lipsesc materialele consacrate problemelor depozitării și conservării arhivelor și reprografierii. Borsa Iván, în articolul *Clădirile Arhivei Naționale* (nr. 1/1979, p. 22—50), face o analiză a evoluției preluării și concentrării arhivelor și a creării spațiului de depozitare corespunzător conservării. Același autor se ocupa de *Activitatea Arhivei Naționale a Ungariei, în decurs de un secol, 1874—1974, pentru ocrotirea materialelor documentare* (vol. 1/1980—1981). În articolul *Filmarea documentelor în Arhiva Națio-*

nală a Ungariei în anii 1899—1944 (nr. 1/1982, p. 79—93), Borsa Iván prezintă direcțiile principale ale dezvoltării tehnicii de microfilmare, îndeosebi în ultimii 40 de ani, criteriile de constituire a microfilmotecii, evidența și catalogarea microfilmelor, activitatea secției de reprografiere. Szabó Imre, în articolul *Cercetări în vederea ocrotirii microfilmelor*, prezintă concluziile desprinse din analiza tehnică a unor fenomene dubioase, constatate cu ocazia unei verificări, pe emulsia și suportul unor pelicule, în vederea asigurării condițiilor microclimatice favorabile conservării microfilmelor (idem, p. 122—129).

În fine, revista publică numeroase recenzii ale revistelor și lucrărilor arhivistice și de istorie apărute în țară și peste hotare, bibliografia arhivistică pe anii 1978—1980. Bekényi István prezintă conținutul „Revistei Arhivelor“ pe anii 1977—1978 (nr. 2/1979).

IOȘIF I. ADAM

V. MOISE — Les Archives de l'État au début d'un nouveau quinquennal . . . 121

V. MOISE — The State Archives at the beginning of the Five-Years-Plan . . . 121

65 ANNÉES DEPUIS LA CRÉATION DU PARTI COMMUNISTE ROUMAIN

*** — Documents . . . 125

65 YEARS SINCE THE SETTING UP OF THE ROMANIAN COMMUNIST PARTY

*** — Records . . . 125

ÉTUDES ET COMMUNICATIONS

M. P. GUBOGLU — Les Roumains à la bataille de Varna (10 novembre 1444), d'après des sources turco-islamiques et européennes (II) . . . 155

M. P. GUBOGLU — Romanians in the battle of Varna (10 November 1444) from the Turkish-European sources (II) . . . 155

M. RETEGAN — La guerre des ondes. Aspects de la propagande britannique par la radio en Roumanie (1944) . . . 168

M. RETEGAN — "The Waves War". Aspects on the British radio propaganda in Romania (1944) . . . 168

THÉORIE ET PRATIQUE ARCHIVISTIQUE

AL. NASTOVICI — Les publications archivistiques étrangères sur les instruments d'information, le tri et l'évidence . . . 160

ARCHIVAL THEORY AND PRACTICE

AL. NASTOVICI — On the finding aids, records selection and registering mirrored in the international archival publications . 160

REVUE DES FONDS ET DES COLLECTIONS

M. TIMBUS — Le fonds personnel „Roman R. Ciologariu” . . . 184

PRESENTATIONS OF FONDS AND COLLECTIONS

T. TIMBUS — The personal papers "Roman R. Ciologariu" . . . 184

NOUVEAUX ACCROISSEMENTS

L. BOAR — F.A.E. Harghita . . . 197

NEW ACCESSIONS

L. BOAR — The State Archives of Harghita 197

DOCUMENTS

M. SPIRIDONEANU — Le journal d'Irène Mavrocordat (VIII) . . . 201

RECORDS

M. SPIRIDONEANU — From the diary of Irina Mavrocordat (VIII) . . . 201

P. ABRUDAN — Le colonel Bernard Daru : une lettre de France . . . 209

P. ABRUDAN — Colonel Bernard Daru : a letter from France . . . 209

POINTS DE VUE

N. I. CHIPURICI — Problèmes de la délimitation par fonds archivistiques des documents contemporains . . . 212

VIEWS

N. I. CHIPURICI — Some aspects concerning delimitation of contemporary records on archival fonds . . . 212

SCIENCES SPÉCIALES

EL. COZMA — Représentations héraldiques sur des documents de la chancellerie moldave (XVII—XVIII-ème siècles) gardés à la Filiale des Archives de l'État de Iassy 221

SPECIAL SCIENCES

EL. COZMA — Heraldic representations on chancellery records in Moldavia (17th—18th centuries) kept at the State Archives of Iassy . . . 221

CHRONIQUE DE LA VIE SCIENTIFIQUE . . . 225

CHRONICLE OF SCIENTIFIC LIFE . . . 225

COMPTES RENDUS . . . 230

BOOK-REVIEWS AND PRESENTATIONS . . . 230

LA REVUE DES REVUES . . . 234

NOTES . . . 234

INHALT

СОДЕРЖАНИЕ

V. MOISE — Die Staatsarchive zu Beginn eines neuen Fünfjahrplans	121
65 JAHRE SEIT DER GRÜNDUNG DER RUMÄNISCHEN KOMMUNISTISCHEN PARTEI	

*** — Dokumente	125
---------------------------	-----

STUDIEN UND MITTEILUNGEN

M. P. GUBOGLU — Die Rumänen in der Schlacht von Warna (10. November 1444) im Lichte türkisch-islamischer und europäischer Quellen	156
M. RETEGAN — Der Wellenkrieg. Aspekte der britischen Rundfunkpropaganda in Rumänien (1944)	163

ARCHIVTHEORIE UND —PRAXIS

AL. NASTOVICI — Über Nachschlagwerke, Bewertung und Nachweisung im internationalen Archivschrifttum	180
---	-----

BESTANDS- UND SAMMLUNGS-VORFÜHRUNGEN

M. TIMBUS — Der persönliche Bestand „Roman R. Clorogariu“	184
---	-----

NEUERWERBUNGEN

L. BOAR — Archivzweigstelle Harghita	197
--	-----

DOKUMENTE

M. SPIRIDONEANU — Aus dem Tagebuch der Irene Mavrocordat (VIII)	201
P. ABRUDAN — Oberst Bernard Daru: ein Brief aus Frankreich	209

MEINUNGSÄUSSERUNGEN

N. I. CHIPURICI — Abgrenzungsfragen der Bestandszugehörigkeit zeitgenössischer Dokumente	212
--	-----

HILFSWISSENSCHAFTEN

EL. COZMA — Heraldische Darstellungen in den Kanzleirurkunden der Moldau (17.—18. Jh) der Archivzweigstelle Iași	221
--	-----

CHRONIK DES WISSENSCHAFTLICHEN LEBENS

. . . . .	225
-----------	-----

BUCHBESPRECHUNGEN UND —VORFÜHRUNGEN

. . . . .	230
-----------	-----

ZEITSCHRIFTENSCHAU

V. МОЙСЕ — Госархивы в начале пятилетия 121
---

65 ЛЕТ ОТ СОЗДАНИЯ РУМЫНСКОЙ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ

*** — Документы	125
---------------------------	-----

СТУДИИ И СООБЩЕНИЯ

М. П. ГУБОГЛУ — Румыны в битве под Варной (10-го ноября 1444 г.) по турецко-исламским и европейским источникам (II — ал ч.)	156
---	-----

М. РЕТЕГАН — Война волн. О радио — пропаганде Великой Британии в Румынии (1944 г.) 163
--

АРХИВНАЯ ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

А.Л. НАСТОВИЧ — Об информационных, отборочных и учетных пособиях в международной архивной публицистике	180
--	-----

ПРЕДСТАВЛЕНИЯ ФОНДОВ И КОЛЛЕКЦИЙ

М. ТИМБУС — Личный фонд „Роман Р. Чорогариу“	184
--	-----

НОВЫЕ АКВИЗИЦИИ

Л. БОАР — Филиалы Госархивов — Харгита 197
--

ДОКУМЕНТЫ

М. СПИРИДОНЯНУ — Из журнала Ирины Маврокордатовой (VIII — ал ч.)	201
П. АБРУДАН — Полковник Бернард Дару: письмо из Франции	209

ОПИНИИ

Н. И. КИПУРИЧ — Вопросы распределения современных документов по архивным фондам 212

СПЕЦИАЛЬНЫЕ НАУКИ

Е.Л. КОЗМА — Геральдика на молдавских княжеских документах XVII — XVIII — ых вв., сохраняющихся в филиале Ясских госархивов 221

ХРОНИКА НАУЧНОЙ ЖИЗНИ

РЕЦЕНЗИИ И ПРЕДСТАВЛЕНИЯ

ОБЗОР ЖУРНАЛОВ

Abonați-vă la

REVISTA ARHIVELOR

Abonamentele se fac la oficiile și agențiile P.T.T.R. din toată țara și la filialele județene ale Arhivelor Statului.

Prețul abonamentului este 25 lei pe număr și 100 lei pe un an.

Revista poate fi cumpărată de la sediile Direcției Generale și ale filialelor județene ale Arhivelor Statului, precum și de la librării.

★

Revista Arhivelor publică studii și comunicări de teorie și practică arhivistică, de paleografie, diplomatică, sigilografie, heraldică, miniaturistică, izvoare, instituții și alte științe speciale ale istoriei, studii și articole de istorie bazate pe documente noi de arhivă, prezentări de fonduri și colecții arhivistice, recenzii și prezentări de reviste și cărți de specialitate, cronici, note și informații bibliografice.

Autorii sînt rugați să trimită materialele în două exemplare dactilografiate la două rînduri, cu trimiterile infrapaginale numerotate în continuare și cu un *scurt* rezumat într-o limbă de circulație internațională. Documentele trimise spre publicare trebuie să fie însoțite de reproduceri (fotocopii, xerox etc.).

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Articolele nepublicate nu se restituie.

ABONNEMENTS

ROMPRESFILATELIA

sectorul export-import presă,
P. O. Box 12—201, telex
10376, presfir București, Calea
Griviței nr. 64—66, telefon
17.60.10

R. M. ISSN 0034 — 7043

Articles appearing in this journal are
abstracted and indexed in HISTORICAL
ABSTRACT and AMERICA HISTORY
AND LIFE

C. 2225 — I. P. „INFORMAȚIA”
str. Brezoianu nr. 23—25, București,
Republica Socialistă România

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://arhivelenationale.ro>

Lei 25